



T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

**İSMAİL HAKKÎ BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI
ÜZERİNE BİR İNCELEME
(TRANSKRİPSİYONLU METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tubanur KAYA

BURSA - 2019



T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

**İSMAİL HAKKÎ BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI
ÜZERİNE BİR İNCELEME
(TRANSKRİPSİYONLU METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tubanur KAYA

Danışmanı

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701622015 numaralı Tubanur KAYA'nın hazırladığı "İsmail Hakkî Bursevî'nin Fevâid Mecmûası'na Dair Bir İnceleme (Transkripsiyonlu Metin)" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 19/08/2019 günü 11:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Başarılı**.... (başarılı / başarısız) olduğuna **Oy birliği**..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)



Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye



Dr. M. Murat YURTSEVER
Bursa Uludağ Üniversitesi



Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İstanbul Üniversitesi

19/08/2019



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06. 08. 2019

Tez Başlığı / Konusu: **İsmail Hakkî Bursevî'nin Fevâid Mecmûası Üzerine Bir İnceleme**

(Transkripsiyonlu Metin)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 342 sayfalık kısmına ilişkin, 05. 08. 2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç

- 1- Alıntılar hariç/dahil
- 2- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi SBE Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

06/08/2019

Adı Soyadı: Tubanur KAYA

Öğrenci No: 701622015

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Türk İslam Edebiyatı Tezli

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

Tarih: 06. 08. 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İsmail Hakkî Bursevî’nin Fevâid Mecmûası Üzerine Bir İnceleme (Transkripsiyonlu Metin)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

07.08.2019



Adı Soyadı: Tubanur Kaya

Öğrenci No: 701622015

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Türk İslam Edebiyatı Tezli

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Tubanur KAYA
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : SBE
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : Türk İslam Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiv +342
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

İSMAİL HAKKÎ BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI'NA DAİR BİR İNCELEME (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

Çalışmada Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi Genel nr. 87'de kayıtlı İsmail Hakkî Bursevî'ye ait 1131 tarihinde ikmâl edilmiş müellif nüshası mecmûa, *Fevâid Mecmûası* adıyla, çeviriyazıyla günümüz alfabesine aktarılmıştır. Eserin değerlendirilebilmesi için devrin şartları, müellifin hayatı, edebî yönü ve eserleri yapılan pek çok çalışmada genişçe ele alındığından bu çalışmada ana hatlarıyla sunulmuştur. Farklı nesir örnekleri yanında nazım şekilleri ve türleri bakımından oldukça zengin bir muhtevaya sahip *Fevâid Mecmûası*'nın dış ve iç yapısı incelenmiş, eser fevaid ve güfte mecmûası olarak ele alınmıştır. Mecmûaların tasnifine dair bazı görüşler araştırılmış, mecmûaların edebiyat ve kültür tarihine olan katkılarından bahsedilmiştir. Mecmûadaki pek çok metnin yanında tarih manzumeleri, dinî hayata dair yer, zaman ve kişilerle ilgili şiirler, devrin sosyo-kültürel hayatı ve müellifin bakış açısı hakkında somut ipuçları ve Bursevî'nin tasavvufi görüşlerine dair malumatlar vermektedir. Yine mecmûada Bursevî'nin varidatları yer almakla birlikte mûsikî makâmları fihristi de bulunması dolayısıyla bestelenmeye müsait güfteleri hâizdir. Eser manzum-mensur karışık yapıda bulunmaktadır ve eserin mensur kısmı başka bir yüksek lisans tezine konu olmuştur. Dolayısıyla çalışma itibarıyla yarım kalan bir eseri tamamlamaya çalışmak, ilk hedeflerimiz arasındadır. Hepsinden ziyade, her bir edebî eserin incelenmesinin edebiyat tarihimizde mühim bir boşluğu dolduracağı muhakkaktır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkî Bursevî, Mecmû'a, Osmanlı şiiri, Vâridât, Mûsikî

ABSTRACT

Name and Surname : Tubanur KAYA
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Islamic History and Arts
Branch : Turkish Islamic Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : xiv +342
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

AN EXAMINATION OF ISMAIL HAKKI BURSEVI'S FEVAID MECMUA WORK (TRANSCRIBED TEXT)

In this study, the editorial copy of İsmail Hakkı Bursevi, registered in Bursa İnebey Manuscript Library General Number 87, which was completed in 1131, was translated into current language under the name of Fevaid Mecmuası (Fevaid Journal). Since the conditions of the period, the author's life, literary aspect, and his works have been discussed extensively in many studies conducted before, these mentioned topics outlined in this study. Besides the different prose examples, the external and internal structure of the Fevaid Mecmua, which has a very rich content in terms of verse forms and genres, was examined and considered as fevaid (benefits) and lyrics. Some views about the classification of magazines were investigated and their contributions to the history of literature and culture were mentioned. Again, the magazine contains Bursevi's revenues and lyrics, which are suitable to be composed due to the presence of the musical mode index. In addition to many texts in the journal, history poems give concrete clues about a place, time and people concerning with religious life besides the socio-cultural life of the period and the author's point of view and refer information about Bursevi's mystical views. The work has a mixed structure consisting of verse and prose and the prose part of the work has been the subject of another master thesis. Therefore, trying to complete an unfinished piece of work is among our first goals. Above all, the study of each literary work will certainly fill an important gap in our history of literature.

Key Words: İsmail Hakkı Bursevi, Journal (Mecmua), Ottoman Poetry, Revenues, Music

ÖN SÖZ

İsmail Hakkî Bursevî, mutasavvıf, mûsikîşinas, muhaddis, müfessir bir şairdir. Hayatı incelendiğinde, ilim ve irfan yolunda adanmış bir ömür temaşa edilmektedir. Dolayısıyla, bu ilmin zekatı olarak da külliyatlı eserler telif etmek kendisine nasip olmuştur. Bu teze konu olan Fevâid Mecmûası, Bursevî'nin kıymetli eserlerinden biridir. Fevâid Mecmûası'nı tez konusu olarak seçmemizde, Osmanlı Türkçesi üzerine çalışmak istememiz, tasavvufi hususları ve Bursevî'yi tanımak; en mühimi de elyazması bir eseri okuyup, onunla hemhâl olmak istememiz etkili olmuştur.

Mecmûalar, henüz tamamıyla gün yüzüne çıkmamış, çalışılmayı bekleyen gizli hazineler gibidir. Evveleminde önemsiz gibi görülmesine karşın, ziyadesiyle ehemmiyetli malumatları ihtiva etmesi dolayısıyla son yıllarda mecmûa araştırmalar üzerine yapılan çalışmalar artarak devam etmektedir.

Bu çalışma, İsmail Hakkî Bursevî'nin Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesinde 87 numarada kayıtlı olan müellif hattının manzum kısımlarının transkripsiyonlu metin ve muhteva incelemelerini içermektedir. Eserin mensur kısmı daha önceden Taner Çetin tarafından Dr. Murat Yurtsever danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olduğundan, manzum kısımlar ele alınmış, muhteva analizinde de manzumeler incelenmiştir. Eserin müellif nüshasını İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nden temin ettikten sonra, müstensih nüshasının bulunup bulunmadığına, eksik yahut kopuk sayfalarının olup olmadığına dair araştırmalar yaptık. Bu doğrultuda, Doç. Dr. Ali Namlı ile irtibata geçerek eserin bir müellif nüshasının Millet Kütüphanesi'nde bulunduğunu, ve müellif nüshasında 3a ile 19b arasındaki varakların kopuk olduğunu öğrendik. Böylece Millet Kütüphanesi'yle irtibata geçmek suretiyle eserin müstensih nüshasını dijital ortamda temin ettik. Nüsha tavsifleri için de hem müellif nüshasını, hem de müstensih nüshasını bizzat yerinde görüp, kütüphane görevlilerinin nezaretinde inceledik.

Tez, giriş bölümü hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca Bursevî'nin hayatı ve edebi şahsiyetine değinilmiştir. Birinci bölümde, mecmûa geleneği ve Bursevî'nin Fevaid Mecmûası, mecmûaların tasnifleri, Fevâid Mecmûası'nın şekil ve muhteva özellikleri ile bu mecmûada bulunan mûsikî makâmları incelenmiştir.

İkinci bölümde, eserin dini ve tasavvufi muhtevası incelenerek, konuların daha net anlaşılması adına açıklamalar beyitlerle örneklendirilmiştir. Burada öncelikle dini ve tasavvufi olarak ele alınacak, incelenecek mefhumlar belirlenmiş, metin içerisinde bu kavramların geçtiği beyitler derlenmek suretiyle içlerinden bazı beyitler, mefhumun daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için açıklanmıştır. Bu beyitler kullanılırken, son bölümde manzumelere verilen numaralar esas alınmış, beytin yanında parantez içinde manzume numarası ile beyit numarası verilmiştir. Çalışmanın son bölümü ise, metin neşrinde izlenen yöntem, metin yazınında kullanılan transkripsiyon alfabesi, nüsha tavsifleri ve Fevâid Mecmûası'nın transkripsiyon alfabesiyle latinize edildiği bölümü hâvidir. Ekler kısmında da bazı uzun arapça manzumelerin tercümesi, Fevâid Mecmûası'nın nüshalarından örnekler ve bu mecmûada bulunan mûasıkı makamlarına, nazım tür ve şekillerine dair bir tablo yer almaktadır. Bu tablo, hakkında mecmûaların tasnifine dair olan kısımda bilgi verilen MESTAP düzeninden mülhem bir sistemle hazırlanmıştır.

Bu çalışmada amaç, evveleminde mensur kısımları çalışılmak suretiyle, çalışması yarım kalmış nadide bir eserin kalan kısmının çalışmasını tamamlamak, muhtevasında

Bursevî'nin dini ve tasavvufi görüşlerine, hissiyatına dair mühim bilgiler barındıran bu eserden önce kendimizin sonra da edebiyat ve tasavvuf ortamının istifadesine sunmaya çalışmaktır.

Bu süreçte bana her türlü yardım ve desteği sağlayıp, benden engin tecrübelerini ve ilmini esirgemeyen, tezimin düzenli olarak takibini yaparak, her sualıme sabır ve sebatle karşılık veren danışman hocam saygı değer Prof. Dr. Bilal Kemikli'ye, metnin okunması ve yazıya geçirilmesi sürecinde yardım talebimi geri çevirmeyip, bilgi, görüş ve tecrübelerini bana aktararak yardımcı olan, her kelimeyle âdetâ tek tek muhatap olan sayın Dr. Murat Yurtsever'e, gece-gündüz, iftar-ramazan, yaz-kış demeden her an benim yanımda olan, beni gayrete getiren ve teşvik eden, kendisine çok şey borçlu olduğum ve kendisinden çok şey öğrendiğim; çok kıymetli hocam Humeyra Mermer'e, ne zaman kapılarını çalsam, beni geri çevirmeyip her daim bana yardımcı olan kıymetli hocalarım Ali İhsan Akçay ve Olcay Kocatürk'e, Fevâid Mecmûası'nın müstensih nüshasını bulmamda bana yardımcı olan Doç. Dr. Ali Namlı'ya, Arapça kısımların yazımı ile tercümesinde benden yardımlarını esirgemeyen dostum Seher Bulut Köse'ye ve hocam Fatih Mehmet Albayrak'a teşekkürlerimi ve hürmetlerimi sunmaktan şeref duyarım. Her zaman yanımda ve dahi arkamda olduklarından şüphe etmediğim, daimi destekçilerim, maddi ve manevi her türlü desteği bana sağlayan peder ve valideme müteşekkirim.

Tubanur KAYA

Bursa-2019

KISALTMALAR

A.D.Ş.S.	: Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s	: Aleyhisselam
a.s.m	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
B.	: Bursa İnebey Kütüphanesi Nüshası
BEYBEK	: Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren / Çevirenler
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
H.	: Hazret/i
M.	: Millet Kütüphanesi Nüshası
Nr.	: Numara
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
Vd.	: Ve diğerleri
Vr.	: Varak
Yy.	: Yüzyıl
S.	: Sayı
B.N.	: Bursevî'nin Notu
T.T.S:	: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
KISALTMALAR	ix
İÇİNDEKİLER	x

GİRİŞ

İSMAİL HAKKÎ BURSEVÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

1. HAYATI.....	1
2. EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYATIMIZDA MECMÛA GELENEĞİ VE BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI

1. MECMÛA	7
2. BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI.....	12
2.1. TEŞKİL ÖZELLİKLERİ	13
2.1.1. Tertip Şekli.....	14
2.1.2. Nazım Şekilleri ve Türleri.....	14
2.1.3. Vezin	14
2.1.4. Kafiye.....	15
2.1.4.1. Yarım Kafiye.....	15
2.1.4.2. Tam Kafiye.....	15
2.1.4.3. Zengin Kafiye	16
2.1.4.4. Cinaslı Kafiye	17
2.1.5. Redif.....	18

2.1.5.1. Ek Redif	18
2.1.5.2. Kelime Redif	18
2.1.5.3. Kelime Grubu Hâlinde Redif	19
2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	19
2.2.1. Vâridât	19
2.2.2. Fevâid Mecmûası'nda Bulunan Mûsikî Makâmları	21

İKİNCİ BÖLÜM

FEVÂİD MECMÛASI'NDA DİN VE TASAVVUF

1. DİN	25
1.1. İTİKAD	25
1.1.1. Allah	25
1.1.2. Melekler	27
1.1.2.1. Cibrîl (a.s)	28
1.1.3. Kitaplar	29
1.1.4. Peygamberler	30
1.1.4.1. Hz. Muhammed (a.s)	31
1.1.4.2. Hz. Âdem(a.s)	34
1.1.4.3. Hz. Şit, Nuh ve İdris (a.s)	35
1.1.4.4. Hz. İbrahim(a.s)	36
1.1.4.5. Hz. İsmâil (a.s)	37
1.1.4.6. Hz. Yâkub(a.s) ve Hz. Yûsuf(a.s)	38
1.1.4.7. Hz. Mûsa(a.s) ve Hz. Hızır(a.s)	38
1.1.4.8. Hz. Yûnus (a.s)	40
1.1.4.9. Hz. Süleymân (a.s)	41
1.1.4.10. Hz. Lokman (a.s)	42
1.1.4.11. Hz. İsa (a.s)	42
1.1.5. Âhiret	43
1.1.5.1. Kıyâmet-Mahşer	43
1.1.5.2. Berzah	44
1.1.5.3. Cennet	45
1.2. İBÂDET	46
1.2.1. Kelime-i Şehâdet	47
1.2.2. Namaz	48
1.2.3. Oruç	49
1.2.4. Hac ve İlgili Mefhumlar	50
1.3. DİĞER DİNÎ MEFHURLAR	50
1.3.1. İman	51
1.3.2. Küfr	51
1.3.3. Mîrâc	52
1.3.4. Hayat ve Ölüm	53

1.3.5. Cinler.....	53
1.3.6. Şefâat.....	54
1.3.7. İlim.....	54
1.4. DÎNÎ VE TÂRİHÎ ŞAHSİYETLER	60
1.4.1. İmam-ı A'zam	60
1.4.2. Ebû Ali (İbn Sînâ)	61
1.4.3. Leylâ ve Mecnun.....	61
1.4.4. Yezdiyar-Ehrimen-Yezdan	62
1.4.5. Bukrat- Sukrat- Felatun.....	62
1.4.6. Calinus	63
2. TASAVVUF.....	63
2.1.TASAVVUF İLE ALAKALI MEFHURLAR.....	68
2.1.1. Aşk	68
2.1.2. Âyine	71
2.1.3. Câm	73
2.1.4. Cân-Cism	74
2.1.5. Derûn.....	75
2.1.6. Cem-Fark	76
2.1.7. Cemâl-Celâl	77
2.1.8. Dünya	79
2.1.9. Eşk.....	81
2.1.10. Fakr	82
2.1.11. Fenâ-Bekâ	83
2.1.12. Fenâfillâh	85
2.1.12.1. Şem-Pervâne	86
2.1.12.2. Semender-Ateş	87
2.1.13. Feyz.....	88
2.1.14. Firak-Vuslat	90
2.1.15. Gönül.....	91
2.1.16. Hâl	93
2.1.17. Hikmet.....	94
2.1.18. Himmet.....	95
2.1.19. İnsan-ı Kâmil.....	95
2.1.20. Masiva.....	96
2.1.21. Melamet	97
2.1.22. Tecelli.....	98
2.1.23. Tevhîd	99
2.1.24. Vahdet-Kesret	100
2.1.25. Vahdet-i Vücûd	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEVÂİD MECMÛASI (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

1. METİN NEŞRİNDE İZLENEN YÖNTEM	103
2. NÜSHA TAVSİFLERİ	105
3. TRANSKRİPSİYONLU METİN	107
SONUÇ.....	319
KAYNAKÇA	320
EKLER.....	323



GİRİŞ

İSMAİL HAKKÎ BURSEVÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

1. HAYATI

İsmail Hakkî'nin hayatı ve eserlerine dair teferruatlı çalışmalar kaleme alındığından¹, burada bu hususlara genel hatlarıyla değinilecektir.

Bursevî'nin hayatına dair en güvenilir malumatlar, şüphesiz ki yine kendine ait eserlerde yer almaktadır. Bilhassa Tamâmü'l-Feyz ve Silsilenâme-i Celvetiyye gibi hayatına dair epeyce yer ayırdığı eserlerle birlikte, varidat, mektûbât, makâlât türü eserleri de bu konuda detaylı bilgileri hâvidir.

İsmail Hakkî Bursevî, 1063/1653 senesinde Bulgaristan sınırlarında yer alan Aydos'ta dünyaya gelmiştir. Bursevî'nin ifade ettiğine göre, soyu peygamber sülalesine dayanmaktadır. Babası Mustafa Efendi aslen İstanbullu olup, 1652 senesinde çıkan büyük bir yangın sebebiyle mal ve mülkünü kaybetmiş, akrabalarının bulunduğu Aydos'a taşınmıştır.

Bursevî'nin Rumeli'de başlayıp İstanbul'da devam eden on altı senelik tahsil hayatı, Celvetiyye tekkeleri ve şeyhlerinin ders halkalarında geçmiştir. Eğitiminin ilk beş senesini Aydos'ta Şeyh Ahmed Efendi'nin yanında geçirmiş; sonraki yedi senede ise Edirne'de Şeyh Abdülbâkî Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçmiştir. Bu süreçte hafızlığını tamamlayıp, tekke ortamında tasavvufî ve şer'î ilimlere dair düzenli bir eğitime tâbi tutulmuştur. İstanbul'da şeyhi Atpazârî Osman Efendi'nin yanında geçen 3 senede de tahsil ve sülûkünü tamamlayarak 1674'te icazet almış ve irşad faaliyetlerine başlamıştır.² Bursevî'nin feyz ve ilminden istifade ettiği hocalarının arasında ismi en çok zikredilen, bu üçüdür. Fakat, Osman Fazlî diğerlerine nisbeten Hakkî üzerinde daha çok tesire sahiptir, zîrâ kendisi Bursevî'nin hem şeyhi hem de hocasıdır. O'nun Celvetiyye tarikatına intisabı sülûku Fazlî'ye biatı ile başlamış, şeyhinin tavsiyesiyle halvete girmiş, İstanbul'da ikamet ettiği 3 sene süresince de hat, mûsikî ve tecvidden dersler almıştır.

¹ Bkz.: Ali Namh, *İsmail Hakkî Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001; Mehmed Ali Aynî, *İsmail Hakkî Bursevî*, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013.

² Murat Yurtsever, *İsmail Hakkî Bursevî: Divan*, Bursa: Arasta Yayınları, 2000, s. 4.

Rumeli’de başlayarak Bursa’da devam eden ve vefatına dek süren irşad faaliyetleri, elli senelik bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreçte Bursevî müellif, mürşid, muallim ve vaiz olmak üzere dört ayrı hizmette birden yer almıştır. İrşad için ilk olarak Üsküp’te görevlendirilmiş, burada altı sene ikamet etmiştir. İkinci olarak Köprülü’ye geçerek burada on dört ay kalmıştır. Üçüncü gittiği yer ise Usturumca’dır ve burada üç yıl kalmıştır. 1685’te şeyhi Osman Fazlî’nin Bursa’daki halifesi Sun’ullah Efendi vefat etmiş, bunun üzerine Hakkî onun yerine halife tayin edilmiştir. Bursevî’nin Bursa’da kaldığı zamanlar, hayatının en verimli, velûd ve bereketli yıllarıdır. *Divanını* Bursa’da yazmış, *Rûhu’l-Beyân* tefsirini de burada tamamlamıştır. Ulucami’de vaazlar vermiş, tasavvufî sohbetlerle irşad faaliyetlerine devam etmiş ve kalan vakitlerinde de eserlerini kaleme almıştır. 1690 senesinde Magosa’ya sürgün edilen şeyhi Osman Fazlî’yi ziyaret emiş ve buradan dönüşünden sonra vefat eden Fazlî’nin işaret etmesiyle, Celvetiyye tarikatının 32. şeyhi olmuştur.³

Bursevî, vatan savunmasında da görev almıştır. 1696’da Osmanlı ordusuna manevi destekte bulunmak gayesiyle II. ve III. Avusturya seferlerine katılmıştır. *Divan*’ında bu seferlerin neden ve sonuçlarına, halkın ve sarayın üzerindeki tesirlerine yer yer temas etmiş, bilhassa I. Avusturya seferindeki mağlubiyet ve topluma verdiği elemenden bahsetmiştir. Keza, Hakkî’nin eserlerinde hem devlet erkânına hem zamanın âlimlerine hem de ehil olmayan, taklitçi şeyhlere dair bolca nasihat ve tarizler yer almaktadır. Zîrâ Bursevî, hoşuna gitmeyen ve haksız gördüğü şeyleri tenkit etmekten çekinmez, geri durmazdı.⁴

İsmail Hakkî, 1700 ve 1710 senelerinde Suriye ve Mısır üzerinden olmak üzere iki kere Hacc’a gitmiş, bu seyahatler sırasında Kâhire ve Şam’da bir süre kalıp, devrin uleması ile tanışarak istişare ve müzakerede bulunmuştur. Bursevî Şam’ı pek sevmiş, tekrar oraya gidip bir süre daha orada kalmayı çok arzu etmiştir. Ancak bu hasret ve iştiaqla geldiği Şam’dan istediğini bulamayarak ayrılmış ve ayrılırken de

Ne Dımeşku’ş-Şâm’ı gözler ne Burusa çeşm-i dil

Sû-yı İstanbul’da kalmışdur nigâhı muṭṭaşıl⁵

³ Yurtsever, *a.g.e.*, ss. 5-7.

⁴ Mehmed Ali Aynî, *İsmail Hakkı Bursevî*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013, s 31.

⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Mecmûatü’l-Fevâid ve’l-Vâridât*, BEYBEK Genel nr. 87, vr.144b/1.

diyerek, Bursa'ya dönüş yapmadan evvel bir süre de İstanbul'da ikamet etmek isteyerek 3 sene de Üsküdar'da kaldıktan sonra tekrar Bursa'ya dönmüştür. Ve 1723 senesinde Bursa'da Hakk'a yürümüştür. Kabri Bursa'nın Tuzpazarı semtinde, medresesi, câmii ve çilehanesiyle birlikte İsmail Hakkî Tekkesi ismi verilen küliyededir.⁶

İsmail Hakkî Bursevî'nin hayatı ve eserlerine dair yapılan akademik çalışmalardan bazıları şunlardır:

Yüksek Lisans Tezleri⁷:

Abdullah Önder, *Te'vili Açısından Taberi, Zemahşeri, Râzî Ve Bursevi'nin Tefsirlerinde Huruf-u Mukatta'a*, Erciyes Üniversitesi SBE, 2016.

Fatih Tüzek, *İsmâil Hakkî Bursevî'nin Vâridât Adlı Eserinin Transkripsiyon Ve İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi SBE, 2011.

Hasan Yersiz, *İsmail Hakkî Bursevi'nin 'Şerhu Tefsiri'l-Cüz'i'l-Ahîr Mine'l-Kur'ân' Adlı Eserinin Tahkîki*, Uludağ Üniversitesi SBE, 2017.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi SBE, 2018.

Muhammey Ali, *İsmail Hakkî Bursevi'nin Muhammediyye Şerhi (II. Cilt) Ferahu'r-Ruh*, İstanbul Üniversitesi SBE, 2001.

Mustafa Çonoğlu, *Mecmû'a-i Hakkî (İnceleme-Metin)*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2019.

Mustafa Efe, *Ruhu'l-Mesnevi, İsmail Hakkî Bursevi, (ikinci cilt 1b-99b arası) İnceleme-Metin*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2002.

Muzaffer İnneci, *Bursevi ve Ruhu'l-Beyan Adlı Eserinde Hak Kavramı*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi SBE, 2018.

Nuran Döner, *Tasavvuf Kültüründe Varidat Geleneği Ve Bürsevi'nin Kitab-ı Kebir'i*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2000.

Selim Çakıroğlu, *İsmail Hakkî Bursevi'nin Tuhfe-i Recebiyye Eserinin Tahkik Ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi SBE, 2006.

Şeyda Öztürk, *İsmail Hakkî Bursevi'nin İki Tuhfesi: Tuhfe-i Vesimiyye, Tuhfe-i Aliyye*, Marmara Üniversitesi SBE, 1999.

Yusuf Bilal Kara, *Mi'racın Tasavvufî Boyutu: İsmail Hakkî Bursevî Örneği*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2015.

⁶ Yurtsever, *a.g.e.*, s. 9.

⁷ Detaylı bilgi için bkz: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Doktora Tezleri⁸:

Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevi, Hayatı, Eserleri Ve Tarikat Anlayışı*, Marmara Üniversitesi SBE, 2001.

İsmail Güleç, *İsmail Hakkı Bursevi'nin Ruhu'l-Mesnevi'sinin İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003.

Kezban Paksoy, *Bursevî İsmâil Hakkî Şerh-i Pend-Nâme-yi Attâr (I-II. Ciltler): İnceleme-Metin-Sözlük*, Erciyes Üniversitesi SBE, 2012.

M. Murat Yurtsever, *İsmail Hakkı Divanı: İnceleme-Metin*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 1990.

Nevin Gümüş, *İsmail Hakkı Bursevi'nin Kitabül-Envar'ı ve Şerh (Hayatı-İnceleme-Tenkidli Metin)*, Erciyes Üniversitesi SBE, 1998.

Şermin Kalafat, *Câmi'ü'l-Hisâb (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2015.

Tuba Onat Çakıroğlu, *İsmail Hakkı Bursevi'nin 'Şerh-i Pend-i Attar'ı (Attar'ın Pendnamesi'nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme Ve Attar'ın Pendnamesi İle Karşılaştırılması*, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2012.

Makaleler⁹:

Necmi Sarı, “Kendi Dilinden İsmâil Hakkî Bursevî’nin Hayatı ve Şahsiyeti”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUIFD)* Cilt 2, sayı 1, Ocak 2015, ss.137 – 157.

Faruk Duran, “İsmail Hakkî Bursevî’nin “Es’ile-i Şeyh Mısırî’ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî” İsimli Eseri”, *İSTEM*, sayı 33, Ocak 2019, ss. 267-289.

Nevin Gümüş, “Türk Tarih Ve Edebiyatına Dair Değerlendirilmemiş Kaynaklardan Bir Mecmua Örneği: Tuhfe-i İsmâiliye”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sayı 18, Ocak 2005, ss. 129 – 162

İbrahim Halil Tuğluk, “İsmail Hakkı Bursevî’nin Risâle-i Şem‘iyye Adlı Risâlesi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 22, Ocak 2016, ss. 69-97.

⁸ Detaylı bilgi için bkz: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

⁹ Detaylı bilgi için bkz: <https://dergipark.org.tr/search?q=bursevi§ion=articles>

Songül Aydın Yağcıoğlu, “Yûnus Emre’nin Bir Şiiri ve İsmâîl Hakkı Bursevî’nin Şerhi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt 55, sayı 55, Ocak 2016, ss.77-90

2. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Bursevî, döneminin en fazla eser kaleme alan müelliflerindendir. Yalnızca tek bir konuya yahut alana dönük eserler telif etmemiş, tasavvuf, edebiyat, hadis, tefsir, akaid, fıkıh, mûsikî gibi muhtelif pek çok alanda daimi olarak eserler kaleme almıştır. Kendisi farklı zamanlarda eserlerinin sayısı ile alakalı bazı malumatlar vermiştir. Bir eserinde o zamana kadar otuz eserinin olduğunu söylemiş, başka bir eserinde kırk kadar eser yazdığından bahsetmiştir. Silsilenâme-i Celvetiyye, Mecmûa-i Hakkî, Tuhfe-i Atâiyye gibi eserlerinde 45 kadar eserinden bahsetse de, bunlar sadece yazımı o zamana kadar tamamlanmış olan eserlerdir. Hüseyin Vassaf, Bursevî’nin ilmî hayatından ve eserlerinden bahsederken “ ‘Âlem-i İslâm’da yetişen bir müellifin-i kirâmın ileri gelenlerinden olduğuna, yüzü mütecâviz yazdığı âsâr-ı kıymetdâr şâhid-i ‘âdildir”¹⁰ der. 1721 tarihli bir eserinde bir yerde doksan dokuz, başka bir yerde de yüzü aşkın eserinin olduğunu ifade etmektedir ki, dağınık halde bulunan mecmûalar ve eserler bir araya toplandığında, zikrettiği sayı eserlerinin ancak yarısını oluşturmaktadır.¹¹ Bursevî, bu kadar fazla eser yazmasının sebepleri arasında yıldızının Utarid olmasını zikretmiş ve Tuhfe-i Atâiyye’de “Bu fakirin yıldız-ı mezkûru Utarid’dir. Onun için Hakk Teâlâ beni kitâbetle mübtelâ etmiştir ki, bu âna değin yazdığım eserler kaleme gelmez” demiştir.¹² Kezâ, Fevâid Mecmûas’nda da yazma davasından vazgeçmemesini, âdeta yazabildiği kadar yazmasını kendisine nasihat etmiştir:

Ḥaqqıyâ terk-i edebdür eyleme da‘ vâyı kı
Dildeki ḥâlün müsâ‘id olduğu miqdâr yaz¹³

¹⁰ Hüseyin Vassaf, *Kemal-nâme-i İsmâîl Hakkî*, Haz. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yayınları, s. 26.

¹¹ Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri Tarikat Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001, s. 161.

¹² Aynî, *a.g.e.*, ss. 113-114.

¹³ İsmail Hakkı Bursevî, *Mecmûatü’l-Fevâid ve’l-Vâridât*, BEYBEK Genel nr. 87, vr. 106a/6.

Eserlerini esasında Türkçe ve Arapça olarak kaleme alan Bursevî, ara sıra Farsçaya da yer vermiş, bazen de Arapça-Türkçe karışık yazmıştır. Yaşadığı devrin diline göre oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Küçüklüğünden beri sağlam bir Arapça ve Farsça eğitimi alan müellifin, dolayısıyla bu dillerde yazdığı eserler de ziyadesiyle fasihtir. Nesirleri gibi şiirlerinde de dili ve üslubu dönemine göre daha sadedir. Şiirlerinde muhteva olarak taevhid, marifet, gönül, münacaat, Hz. Muhammed (a.s)’a dair olan aşkı, sevgisi, vahdet-i vücûd anlayışı gibi konular yer almaktadır.



EDEBİYATIMIZDA MECMÛA GELENEĞİ VE BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MECMÛA

Mecmûa, lügatte “toplanıp biriktirilmiş, bir araya getirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap”¹⁴, aynı veya farklı türden seçilmiş çeşitli hacimlerdeki metinlerin ve risâlelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eserlerin ortak adı” gibi anlamları hâvidir.

Mecmûalar, bir yahut daha fazla müellife ait muhtelif şekil ve boyutlardaki dinî, lâdinî, mensur ya da manzum metinlerden müteşekkil derleme kitaplardır. “Başlangıçta pek çok cihetle benzerlik teşkil ettiği cönk gibi âyetler, latifeler, fetvalar, hadisler, ilâhiler, fallar, burçlar, dualar, şiirler, hutbeler şarkılar, mektuplar, lugaz ve muammalarla ilâç tariflerinin ve faydalı bilgilerin (fevâid), notların, tarihî belge ve kayıtların (tevârih) derlendiği bir not defteri halinde ortaya çıkmış, zamanla gelişip düzenli bir tertip ve şekle kavuşarak türlerine göre bazı farklılıklar gösteren bir kitap veya telif çeşidi özelliği kazanmıştır.”

İslâmî kültürde mecmûa türünün zuhur edişi, adı konulmamakla birlikte, Hz. Muhammed’in (a.s) hadislerin yazılmasına müsaade etmesiyle başlamıştır. Bunun üzerine sahabe Peygamber’den (a.s) işittikleri mâlumatları mecmûa tertibini esas alarak kend ihtiyaç ve fikirlerine binâen bir araya toplamış, böylelikle literatürde cüz, kitap, sahife gibi isimlerle zikredilen ilk mecmûalar meydana gelmiştir.

Mecmûaların türlerine göre bazı düzen ve şekillere sahip olarak Türklerin, Arapların ve Farsların nezdinde revaç bulup değişme ve gelişme göstermesi, muhtelif ilmî sahalarda müstakil olarak bir telif türü vasfı kazanması, ilk örneklerin meydana çıkışından yaklaşık birkaç yüzyıl sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde ise, XV. yy. itibariyle rağbet görmeye başladığı, XVI. yy. sonrasında da hacim ve çeşitliliklerinin artarak devam ettiği görülmektedir. Mecmûaların kağıt kalitesi, ebatları, rengi, cilt tipi,

¹⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 33. b, Ankara: Aydın Kitabevi, 2017, s. 689.

yazı tarzı, süslemeleri, şekli gibi özellikleri ve maddi vasıfları dolayısıyla birbirlerinden ayrıldıkları, bazılarının bir karalama defteri hüviyetinde düzensiz bir şekilde kaleme alındığı, bazılarının ise ziyadesiyle özenli ve tertipli bir sanat eseri olma özelliğini hâiz olduğu görülür.¹⁵ Dolayısıyla mecmûalar, boyutları, farklı cinsten kağıtları bir araya toplaması, muhtelif sayfa düzenlerine ve yazı şekillerine yer vermesiyle Osmanlı yazı kültürünün bir bütünlük çerçevesinde görülmesini sağlamaktadır. Mecmûa olarak isimlendirilmiş eserlerin muhtevasında bulunan metinlerin ziyadesiyle çeşitli ve zengin olduğu âşikardır. Köprülü, mecmûaları “medfun ve meçhul birer hazinedir” şeklinde tarif eder.¹⁶

Mecmûaların muhtevasına bakıldığında, pek çok farklı tür ve şekilden müteşekkil olduğu görüleceği gibi, münferid bir tür ve biçime has olanlarının da mevcut olduğu görülür. Bunların bazılarını misal olarak, şiir mecmûaları, tarih mecmûaları, fevâid mecmûaları, hadis mecmûaları, güfte ve müzik mecmûaları, mektup mecmûaları gösterilebilir. Kezâ, edebiyatımızın tür ve nazım şekillerini ihtiva eden hususi mecmûalar da bulunmaktadır. Bunlar da na't mecmûaları, kaside mecmûaları, gazel mecmûaları, terkîb-i bend ve tercî-i bend mecmûaları şeklinde örneklendirilebilir.¹⁷

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* isimli eserinde mecmûaları şu şekilde tasnif etmektedir:

- a) Nazîre mecmûaları
- b) Meraklılar tarafından toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiirlerden müteşekkil mecmûalar
- c) Muhtelif konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmûalar
- d) Tanınmış kişiler tarafından hazırlanmış, pek çok faydalı bilgi, fıkra ve mektupları hâvî mecmûalar.¹⁸

¹⁵Bkz.: Mustafa Uzun, “Mecmûa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C. 28, ss. 265-268.

¹⁶ Selim S. Kuru, “Mecmûaların İçine, Edebiyatın Dışına Doğru”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII-Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2012, s. 22.

¹⁷Kamil Ali Gıynaş, “Şiir Mecmûaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2011), ss. 245-260.

¹⁸ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, ss. 166-167.

Bu eserde, yapılan tasnif doğrultusunda edebiyatta önem arz eden bazı mecmûa türleri de açıklanmıştır.

Mecmûaların tek bir dille yazıldığı vâkî olmakla beraber, Arapça, Türkçe ve Farsçanın bir arada kullanıldığı mecmûalar da mevcuttur. Kimi eserler yalnızca manzum veya mensur iken, kimileri de manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmıştır.

Mecmûa türü, edebiyatımızda oldukça mühim bir yere sahiptir. Mecmûaların edebiyatımızdaki ehemmiyetini ilk vurgulayanlardan biri Ali Cânib Yöntem'dir. Ali Cânib, araştırmacıların mecmûalar vesilesiyle daha doğru ve tarafsız kararlar verdiğini, eserlerin ilk ve en eski nüshasına ulaşılmasına olanak sağlaması açısından mecmûaların önem arz ettiğini belirtmektedir. Kezâ, bir müellif hakkında en sağlam ve doğru mâlumatların elde edilebilmesi için onun devrinde yazılan mecmûaların incelenmesi gerektiğini ifade eder.¹⁹ Dolayısıyla mecmûalar, yazıldığı dönemin sosyal, toplumsal, hatta kimi zaman da siyasi çehresine dair mâlumatları da muhtevasında barındırmakta, devrin şiir zevkine dair ipucu vermekte ve araştırmalarda başvurulacak kaynaklar arasında bulunmaktadır. Zîrâ, mecmûalarda belgeler, siyasi mektuplar, fermanlar, hükümler de yer bulmaktadır. Mecmûalar vasıtasıyla bu resmî belgelerin muntazam bir şekilde intikâli sağlanıyordu. Kimi zaman da divanı olmayan şairlerin şiirlerine ulaşmakta yahut varsa divanındakilerin haricindeki şiirleri derlemekte de mecmûalardan istifade edilmektedir.²⁰

Mecmûaların tasnifine dair son zamanlarda Fatih Köksal tarafından yapılan bir çalışma olan MESTAP ile (Mecmûaların Sistematiik Tasnifi Projesi), bu alana ilgili kişileri bünyesine alacak şekilde bir kadro oluşturulup, öncelikle şiir mecmuaları ve sonra da edebiyat ile alakalı tüm mecmuaların detaylı tasnif ve dökümünün ortaya konulması hedeflenmektedir. Proje, Eski Türk Edebiyatı sahasında çalışan lisansüstü öğrencilerin tez çalışması çalışmaları ile yürütülecektir.

Bu projeye göre mecmualar şu şekilde çalışılacaktır:

“a. Önce bir komisyon marifetiyle kataloglar taranarak mecmua-i eş'ârların, cönklerin ve diğer mecmûaların yer ve numaraları tespit edilecektir.

¹⁹ Gıynaş, *a.g.m.*, ss. 245-260.

²⁰ Snjezana Buvoz, “Osmanlı'da Karışık İçerikli Mecmûalar: Bir Başka Arşiv”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2012, s. 41.

b. Tespit edilen mecmua ve cönkler tek tek görülerek alanla ilgili olmayanlar, kataloglara sehven mecmûa olarak girilenler veya başka sebeplerle uygun görülmeyen nüshalar ayıklanarak proje dışına çıkarılacaktır.

c. Tespit işlemi tamamlandıktan sonra bir format belirlenerek bütün öğrencilere o format üzerinde çalışma yaptırılacaktır.

d. Kesin olarak sayısı bilinmemekle birlikte çalışılmaya değer azamî 4 bin civarında mecmûa olduğu görülmektedir. Bir başka öngörü ise, bu projeye en kötü ihtimalle otuz üniversitenin katılacağı ve her üniversiteden yılda takriben beş öğrencinin mecmûa çalışacağıdır. Mecmûaların hacmi de gözetilerek bir öğrenciye ortalama iki-üç bin civarında manzumenin tasnif ve dökümü tekâbül edecek şekilde verilecektir. Bu da bir öğrenciye yaklaşık dört-sekiz arası mecmûa verilmesi anlamına gelir ki, bu durumda yılda yaklaşık 180 tez çalışmasıyla bin civarında mecmûanın dökümü tamamlanacaktır. Normal şartlarda proje dört yılda, birtakım beklenmeyen olumsuzlukların ortaya çıkabileceği düşünülürse, kötümser bir yaklaşımla projenin ilk aşaması beş yılda tamamlanacaktır. İkinci aşamada, benzer şekilde cönkler ele alınacaktır. Cönkler çalışılırken, Türk Halk Edebiyatı uzmanlarının da projeye katılmasında yarar olacaktır. Önerilen modeldeki tasnif, yararlanma ve taramanın daha kolay ve pratik yapılması ve farklı uygulamalara yol açılmaması için bir tablo halinde yapılmaktadır. Tablodan önce taranan mecmûanın (yazma nüshanın) nüsha tavsifi yapılacaktır. Tablo, iki ana bölümden oluşacaktır. İlk tabloda şair mahlaslarının alfabetik sırası (Latin alfabesine göre) esas alınmıştır.

Tablonun ilk satırında mecmuanın, bulunduğu kütüphanede kayıtlı adı (mecmû' a- i eş'âr, mecmû' atü'l-eş'âr, şiir mecmuası, cönk vs.) ile yer ve numarası (Millî Kütüphane Yz. A 4226 gibi) yer alacaktır.

Diğer satırlarda, -her satır bir şiire ayrılmak üzere- şu bilgilerin bulunduğu yedi sütun bulunacaktır:

1. sütunda: Sayfa/yaprak numarası
2. sütunda: Şairin mahlası
3. sütunda: Matla' beyti (Musammat ise ilk bend)

4. sütunda: Nazım şekli/ birimi

5. sütunda: Nazım türü

6. sütunda :Vezni

7. sütunda: Açıklamalar”²¹

Mecmûaların, edebiyat ve kültür tarihine olan katkılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Mevcut kaynaklarda ismi zikredilmeyen yahut unutulmuş şairlerin şiirlerini mecmûalarda bulmak mümkün olabilmektedir.
2. Şairlerin bilinmeyen veya divanlarında mevcut olmayan şiirleri mecmûalarda bulunabilmektedir.
3. Şairlerin divanlarında bulunan şiirlerinin farklı hallerini, fazla veya eksik olan beyitlerini, farklı nüshalarını mecmûalar vasıtasıyla görmek mümkündür.
4. Mecmûalarda, var olduğu bilinmekle beraber nüsha tespiti sağlanamamış eserlerle de karşılaşılabilir. Bilhassa mevlid, şehrengîz, mi'râciye, yüz hadis, bazı mektup risaleleri gibi çok uzun olmayan türler, bu mecmûalar arasında bulunmaktadır.
5. Mecmûalarda, kimi zaman müelliflerin biyografileri ile alakalı mühim bilgilerle karşılaşılabilir. Mesela vefat tarihi net olarak bilinmeyen bir şairin vefatına dair kaleme alınmış ve tarih düşürülmüş bir manzume vasıtasıyla bu tarih netleşebilmektedir. Yahut derkenarlara düşülen notlar, başlıklar da şaire dair malumatlar verebilmektedir.
6. Bazı şiir mecmûalarında, şairin kendi şiirleri haricinde teberraiken başka şairlerden alıp eserine dahil ettiği manzumeler de bulunmaktadır. Derleyeninin de şair olduğu bir mecmûa, edebiyat araştırmalarına büyük katkı sağlamaktadır.
7. Mecmuların bazıları, kendileri de şair olan yahut şiir sever kimseler tarafından derlenmektedir. Derleyeni belli olan mecmûalara bakarak, o kişinin şiir zevki incelenebilmektedir. Keza, o dönemde hangi aruz kalıplarının, nazım şekil ve

²¹ Detaylı bilgi için bkz: Kuru, Mecmûaların İçine, Edebiyatın Dışına Doğru”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII-Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, ss. 411-431.

türlerinin yaygın olarak benimsenip kullanıldığı da mecmûa incelemeleriyle ortaya konabilmektedir.

8. Mecmûalar incelendiğinde, çoğu mecmûanın muhtevasında edebiyat harici konuların, çeşitli evrad ve zikirlerin, ilaç tariflerinin, müstakil matla ve müfredlerin, tasavvufi hal ve ıstılahların, ilme, tarihe ve topluma dair notların bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla yalnız edebiyat araştırmalarını değil; tasavvuf, halkbilim, sosyoloji, dinler tarihi, kültür tarihi, psikoloji gibi pek çok muhtelif bilim dalını da yakından ilgilendirmektedir. Bu mecmûalar irdelenerek Türk milletinin tarihi ve kültürel anlayışlarına dair malumatlar edinilebilmektedir.²²

2. BURSEVÎ'NİN FEVÂİD MECMÛASI

Tezimizde konu olarak, şekil ve muhteva yönünden incelediğimiz bu mecmûa, Bursa İnebey Kütüphanesi Genel No: 87'de kayıtlı olup, müellif nüshasıdır. Bursevî, esere bir isim vermediğinden ötürü, Bursa'daki kütüphane kaydında isminin *Mecmûa-i Makâmât-ı Mûsîkî ve'l-Fevâid ve'l-Vâridât* şeklinde geçmesi, bizde bu ismin kütüphaneciler tarafından verildiği intibâhını oluşturmuştur. Evvelemirde, bu eserin ismi Sakıp Yıldız tarafından yanlışlıkla *Vâridât-ı Kübrâ*²³ olarak zikredildiği ve kütüphane kayıtlarına da bu şekilde geçtiğinden, bazı karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Eserin mensur kısmı Taner Çetin tarafından yüksek lisans tezi olarak *Vâridât-ı Kübrâ* ismiyle çalışılmıştır.²⁴ Esere müellif tarafından isim verilmemekle birlikte, Ali Namlı'nın ifade ettiğine göre muhtevası dikkate alınarak, kütüphaneciler tarafından kütüphane kayıtlarına (*Mecmûa-i Makâmât-ı Mûsîkî ve'l-Fevâid ve'l-Vâridât* isminden önce) *Mecmûatü'l-Fevâid ve'l-Vâridât* ismiyle geçirilmiştir.²⁵ Biz de eserin muhtevasını göz önünde bulundurarak, ağırlıklı olarak varidat ve de bunlara ilaveten muhtelif bilgiler ile notlar barındırması dolayısıyla, *Mecmûatü'l-Fevâid ve'l-Vâridât* ismini almayı uygun gördük ve çalışmamızda isim olarak *Fevâid Mecmûası* şeklinde zikrettik.

²² M. Fatih Köksal, “Şiir Mecmûalarının Önemi ve Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2012, ss. 417-421.

²³ Bu eser, *Vâridât-ı Hakkıyye* ismiyle BEYBEK genel nr. 86'da kayıtlıdır.

²⁴ Bkz.: Taner Çetin, *Vâridât-ı Kübrâ*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

²⁵ Namlı, *a.g.e.*, ss. 191-192.

Fevâid Mecmûası, Bursevî'nin H. 1130 senesi sonları ile H. 1131 senesi başları arasındaki vâridâtları ile şiirlerini ihtiva etmektedir. Eserde kırk adet mûsikî makâmı ile alakalı fasl bulunmaktadır. Bu makâmaların bulundukları varakların numaralarını gösteren bir fihrist de eserin baş kısmında (1b-2a) bulunmaktadır. Buna dayanarak, *Fevâid Mecmûası*'nın bir güfte mecmûası özelliğini de taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kezâ, muhtevasına bakıldığında, aynı zamanda bir şiir mecmûası olduğu görülmektedir. Zîrâ şiir mecmûalarında yalnızca şiir bulunmayıp, çeşitli dualar, ilaç terkipleri, tarihler, bazı notlar, seyahat güzergahları, ebced hesapları vb gibi bilgiler de yer almaktadır. Bu tarz mecmûalar kütüphane kayıtlarına *mecmûa-i eş'âr ve fevâid* ismiyle geçebilmektedir. Bursevî'nin bu mecmûası da mezkur konuları ihtivâ etmektedir. Fevâid mecmûaları, müellifin fikriyatınca ehemmiyetli ve faydalı gördüğü bilgileri, notları, muhtelif şiirleri hâvidir. Dolayısıyla Bursevî'nin bu eseri, en genel hatlarıyla fevâid mecmûası, özelde de güfte mecmûası özelliğini taşımaktadır.

Bursevî, *Mecmûa*'da kendi manzumeleri haricinde teberrüken Hüdâyî, Fazlî, Yunus Emre gibi başka şairlerin de şiirlerine yer vermiştir.²⁶

Eserin tespit edebildiğimiz bir diğer nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 1182/18 numarada kayıtlıdır (AEŞry-1182/18). Müellif nüshasında, içinde hakâiku'l-hurûf isimli kısmın da bulunduğu 3a ile 19b arasındaki varaklar eksik olup, mezkur kısımlardaki eksik manzumeler müstensih nüshasından tamamlanmıştır. Müstensih nüshası on sekiz ayrı mecmûadan müteşekkildir ve bu nüshada *Fevâid Mecmûası* 71b-154b varakları arasında yer almaktadır.

2.1. TEŞKİL ÖZELLİKLERİ

Bu kısımda öncelikle Fevâid Mecmûası'nın dış görünüşü *Tertip Şekli* alt başlığında ele alınarak genel itibarıyla mecmûa düzeninden bahsedilecek; ardından *Nazım Şekilleri ve Türleri* alt başlığında Fevâid Mecmûası'nda kullanılan nazım şekilleri ve türleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise şiirsellik bakımından mecmûada bulunan *vezin, kafiye, redif* gibi ahenk unsurlarından bahsedilecektir.

²⁶ Bkz.: Manzume no: 18, 24, 70, 146, 200.

2.1.1. Tertip Şekli

Fevâid Mecmûası, manzum-mensur karışık bir eserdir. İçinde bulunan ilâhi, gazel, müfred gibi muhtelif nazım şekilleri belli bir düzene göre sıralanmayıp, karışık bir şekilde kaleme alınmıştır. Bursevî'nin mutasavvıf bir şair olması ve bu mecmûanın varidatları hâiz olması dolayısıyla, mensur olarak yazılan varidatların kimi zaman daha sade bir dille yazılmış manzumeler tarafından açıklandığı görülmektedir. Bunun haricinde müstakil manzumeler, tarih manzumeleri, müfredler, kıt'alar da belli bir düzen olmaksızın mecmûada dağınık bir şekilde yer almaktadır.

2.1.2. Nazım Şekilleri ve Türleri

Mutasavvıf bir şairi saz ve divan şairlerinden farklı kılan en belirgin husus; onun hem divan şiirinin hem de halk şiirinin nazım şekillerini kullanmış olmasıdır. Bunlar içerisinde beyit düzeniyle kaleme alınan divan şiirine has şekiller olduğu gibi, dörtlüklerle yazılmış saz şiirine ait şekiller de mevcuttur.²⁷ Keza *Fevâid Mecmûası*'nda aruzla yazılmış dörtlülere de rastlanmaktadır.

Bursevî, *Mecmûa*'²⁸da tespit edebildiğimiz kadarıyla tevhid, münâcaat, na't, şefaathâne gibi nazım türlerini kullanmıştır.²⁹

2.1.3. Vezin

Şiirde en önemli ahenk unsurlarından biri, vezindir. Divan şiirinin dış unsurlarından olan aruz vezni ile halk şiirinde kullanılan hece veznini tekke şairleri başarılı bir şekilde kullanmışlardır. Bazı mutasavvıf şairler yalnızca aruz veznini kullanmayı tercih ederken, bazıları da hece ile yazmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bursevî, her iki vezni de kullanan bir şairdir.

Mecmûa incelendiğinde, buradaki manzumelerde aruzun Hezec, Recez, Remel, Münserih, Muzaâri' ve Hafif bahirlerinin kalıplarının kullanıldığı görülmektedir. Bunların içinde en çok remel bahrinin “Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün” kalıbı ile hezec bahrinin “Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fa' ulün” kalıbı kullanılmıştır. Bu iki kalıp, şiirlerimizde en sık kullanılan kalıplardandır. Bazı manzumelerde ise birden fazla vezin

²⁷ Bilal Kemikli, *Sun 'ullâh-ı Gaybî Dîvânı*, İstanbul: H Yayınları, 2017, s. 76.

²⁸ Bu aşamadan itibaren *Fevâid Mecmûası* bu isimle zikredilecektir.

²⁹ Nazım şekil ve türlerine dair tablo, ekler kısmında bulunmaktadır. Bkz.: Ekler/ Ek-4.

kullanılmıştır (ör. 179a). Bir tane manzumede de vezin bulunmamaktadır (147b). Manzumelerin kimisinde aruz kusuru bulunmakla beraber, bu hataların bazıları metin tamiri usûşü ile düzeltilmeye çalışılıp, farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.

2.1.4. Kafiye

Edebiyatımızda şiirlerin en mühim ahenk vasıtalarından biri de kafiye'dir. Şâirler, şiirlerde akıcılık, ritm ve ahenk sağlamak niyetiyle vezin ve kafiye'ye ehemmiyet göstermişlerdir. Tekke şairleri hemen hemen kafiye'nin her çeşidini kullanmışlardır. Bursevî ise *Mecmûa*'da yarım, tam, zengin ve cinaslı kafiye'yi kullanmıştır. Burada, Bursevî'nin kullandığı kafiye çeşitleri ele alınacaktır.

2.1.4.1. Yarım Kafiye

Yarım kafiye, kafiye'li kelimelerdeki tek bir sessizin benzerliğine dayanan kafiye'dir.

Hû'yı bilen niçe muṭavvel yazar
Nüktelüdür muṭaşar-ı zıkr-i hû
Feth-i ilāhî aña āsān olur
Kim bula Ḥaqqî zafer-i zıkr-i hû (82/4)

Bezm-i ʿışk u şevke gel tā içesin tolu ḳadeḥ
Şol ḳadeḥ kim zāʾil olur ḳaṭresinden şad teraḥ (40/1)

Bu fenā bāğına ḳoṇdum
Bir iki günde uşandum
Āşiyān-ı ḳudse döndüm
El-vedāʿ olsun sizlere (84/2)

2.1.4.2. Tam Kafiye

Tam kafiye, en az iki sesin benzerliği ile oluşan kafiye'dir. Bursevî, şiirlerinde bir sessiz ve bir sesliden oluşan tam kafiye'lere yer vermektedir:

Maṭla‘ -ı ḥurşid-i ḡaybem sāyedür ‘ālem baña

Secde eyler anuñçün sāyeler her dem bana (37/1)

Ey nesīm-i raḥmetünle açılur dillerde gül

Sāḡar-ı lebriz-i feyzünle sürer demler gönül (85/1)

Tecellī bāḡına ḡirmek dilerseñ

Ḥaḳīkat güllerün dirmek dilerseñ

Cemāli ḥazreti görmek dilersen

Uyan ey gözlerüm vaḳt-i seḫerde (86/2)

2.1.4.3. Zengin Kafiye

Bu kafiye, kafiyeleli kelimeler içindeki en az üç sesin benzerliği ile oluşmaktadır. Bursevî, şiirlerinde zengin kafiyeeye genişçe yer vermektedir:

Ey Rasûl-i şāhibü’l-āyāt u ehl-i mu‘ cize

Ḳudret-i taşdīḳ baḫş iden derûn-ı ‘ācize (51/1)

‘Āḳil iseñ eyleme ma‘ mûr bu vîrāneyi

N’idesin çünkim ḥarāb-ābāddur bu ḥāneyi (90/1)

Hû özge mu‘ ammādur

Miftāḥ-ı müsemmādur

Müstecmi[‘] -i esmādur

Yā hū diyelüm [‘]āşık (96/3)

Her ne şafā kim gelür rûy-i vefādan gelür

Dil ki mükedder olur sū-yi cefādan gelür (49/1)

Bir uzun sesli ile bir sesliden müteşekkil zengin kafiyeleler de sıkça kullanılmıştır:

Ey cebīn-i maṭla[‘] -ı nūr-ı mübān

V’ey dehān-ı menba[‘] -ı feyz-i mu[‘] ān (52/1)

Çünkü Ḥaḳ zāt u şıfātı ile oldı feyz-pāş

Küllü sırrın cāveze’l-işneyn sırrı oldı fāş (53/1)

Şaḥrāda Mecnūnam revān

Deryāda Zünnūnam hemān

Ḥālüm iden böyle yaman

[‘] Işık-ı ilāhīdür beni (117/4)

Naḳş-ı tevḥīdi bulan mühr-i Süleymān istemez

Belki fī nefsi’l-emr nefsi-i dil ü cān istemez (43/1)

2.1.4.4. Cinashlı Kafiye

Kafiyeleli kelimelerde söylenişleri aynı olup anlamca farklı kelimelerin oluşturduğu benzerlikle meydana gelen kafiye çeşididir. Genellikle eş sesli kelimelerle cinas yapılmaktadır:

Dem-be-dem *gözler* seni *gözler* seni

Cân u dil dâim seni özler seni

Şol celâlün niçe bir gizler seni

Kıl tecellî yâ İlâhe'l-‘ âlemîn (27/2)

Huş-büy alur gülbün *diken* gülşende kıalmaz bir *diken*

Dünyâ hayâl-i h̃âb iken bir şem‘ -i bîdâra döner (162/4)

2.1.5. Redif

Bursevî, şiirde önemli bir ahenk vasıtası olan rediflerin pek çok çeşidini *Mecmûa*’da kullanmıştır:

2.1.5.1. Ek Redif

Ẓa‘îf görme Süleymân isen de ger mûrı

Ki bir kıvînün olupdur o mûr me’ mûrı (11/1)

Kuşûr itme talebde giceler*de*

Huşuşan kim ola vâkı-i şehir*de*

Gerekdür dilde gayret himmet er*de*

Tecellî iste Mevlâ’dan tecelli (15/3)

2.1.5.2. Kelime Redif

Ne gelsün hâlk-ı ‘ âlemden ki hîç imdâda *gelmezler*

Meded hây öldüm Allâh dir isen feryâda *gelmezler* (163/1)

Cümle eşyâ zıkr idüp dir her nefes her ân *hû*

Şıdk ile Allāhu Rabbī ez-dil ü ez-cān *hū* (165/1)

2.1.5.3. Kelime Grubu Hâlinde Redif

‘ Āşık olan dā’imā ol yâri *eyler ârzū*

Hem-çü bülbül ğonce-i gül-zârı *eyler ârzū* (45/1)

Niçe bir nâr-ı elemde yanayın *yâ Rab meded*

Cām-ı feyzüñ şun baña tâ kıanayın *yâ Rab meded* (164/1)

2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Mutasavvıf bir şair olan İsmail Hakkî Bursevî’nin şiirlerinde öne çıkan muhteva, tasavvufî ve dinî konulara ağırlık veren bir hususiyet taşımaktadır. Bu sebeple muhteva, çalışmamızda başlı başına bir bölüm olarak *Fevâid Mecmûası’nda Din ve Tasavvuf* başlığı altında incelenmiştir. Ancak, muhtevanın büyük bir kısmını teşkil eden vâridât türüne ve *Mecmûa*’da bulunan mûsikî makâmlarına burada kısaca değinilecektir.

2.2.1. Vâridât

Vârid, kulun bir kastı, dahli olmadan ansızın kalbine gelen mânâlardır. Vârid kimi zaman Allah’tan kimi zaman da ilimden yani şeriatten gelir. Vârid-i Hak Allah’tan gelen, vârid-i ilim ise şeriatten gelen vâridir. Kalbe gelen mânânın amel edilip edilemeyeceği, bu vâridin nefsi mi yoksa melekî mi olduğuna karar verdikten sonra anlaşılır. *Melekî vâridler*, geride kişiyi Hakk’a yönelten, iyiye sevkeden, kalpte neşe ve sevinç uyandıran vâridlerdir ki bunlar *vârid-i sürûr*, *vârid-i bastır*. *Nefsî ve şeytânî vâridler* ise, kalpte kasvet, bulanıklık, sıkıntı bırakır ve kulu yanılsa, hataya davet eder. Bu da *vârid-i hüzn*, *vârid-i kabzdır*.³⁰

Kâşânî, vâridi kulun bir dahli olmadan kalbine gelen manalar, düşünceler, feyz, ferahlık veya hüzn olarak tanımlar.³¹

³⁰Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2016, s.374.

³¹ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Haz. Ekrem Demirli, 4. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2015, s. 547.

Serrâc, Lüma’da vârid için “tecelliden sonra kalbe gelen ve kalbi kaplayan haldir. Tecellide insan fiilinin etkisi varsa da, vâridde yoktur çünkü tecelli vâridin başlangıcıdır” der.³²

Hücvirî’ye göre vârid, “manâların kalbe hulûl etmesi ve girmesidir.”³³

Kalbe vâridât geldiği zaman, nefis bunu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Şayet ilâhi bir ihsana muhatap olursa, taşkınlık gösterir ve onun bu hâli alması ilâhi feyz ve lütufları kavrayacak idrake sahip olmamasından ileri gelir.³⁴

İbn Atâullah İskenderî, Hikem-i Atâiyye’de vâridât ve ilhamla alakalı olarak şu şekilde malumat verir: Allah’ın kula feyz ve ilham vermesi, bunlarla Allah’a ulaşması içindir. Allah kula vârid ve ilham gönderir ki, bu vesileyle kişi nefsindenden, yabancılıktan sıyrılsın ve halkın kölesi olmaktan kurtulup, bunların tahakkümünden âzâd olsun, hür olsun, müşâhede âlemine seyrangâhlık etsin.³⁵

Vâridâtı ifade etmek için *hikmet, ilham, feth, keşf, mârifet, havâtır, müşâhede, mükâşefe, levâih, levâmî, bevâdih, tulûât, sünûhat* gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Bursevî de Mecmûa’da sünuh ifadesini kullanarak, varidata dair açıklamada bulunmakta, ruhun kapısının ancak Cenab-ı Hakk’ın lütfuyla açıldığını ve böylece mânâların derûna akıp geldiğini, bu ilmi herkesin idrak edemeyeceğini, ilâhî bir veçhesinin olduğunu ve doğrudan şerh edilmekle açıklanamayacağını ifade etmektedir:

Dest-i luţf ile açılsa der-i rûh

Çok me‘ânî ider derûna sünûh

Gûşiş-i sâlik ile açılmaz

Hak’dan olur yine olursa fütûh

³² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, Haz. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996, s. 335.

³³ Hücvirî, *Keşfü’l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, 2. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, s. 442.

³⁴ Nuran Döner, “İsmail Hakkı Bursevî’nin Kitâb-I Kebîr’i Ve Bursevî’de Vâridât Kültürü”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15 (2005), ss. 311-334.

³⁵ İbn Atâullah İskenderî, *Tasavvufî Hikmetler: Hikem-i Atâiyye*, Haz. Mustafa Kara, 5. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s. 28.

Metndür ‘ilm-i ilâhî-i muğlak

İdemez hâll o metni degme şurūh (56/1-3)

Mecmûa’da Bursevî, kendisine muhtelif zaman ve mekânlarda gelen vâridleri îzâh etmiştir. Vâridler daha ziyade *verade*, ve *gîle* kelimeleri ile başlamaktadır. Bunun yanında *hûtibtü*, *raeytü*, *lâha*, *vekaa*, *temessele* v.b. ifadelerle de başlayan vâridleri de mevcuttur. Bu vâridler, seher vaktinde, teheccüd vaktinde, tıraş olurken, abdest alırken, uykudan kalktığında yahut yatağında yatarken, dost meclisindeyken Bursevî’ye gelebilmektedir. Genellikle de bir âyet, hadis, kelâm-ı kibar, manzume, beyit ya da mısraya dair olmaktadır. Üzerinde çalıştığımız manzum vâridatlar ise, sunuhat kabilindendir. Vecd hâlinde dile geldiği için, coşkuludur. Mûsikîsi bu coşkunun içinde sır olmuştur. Bu bakımdan, manzumelerde bazı vezin kusurları olsa da, esas ahengi yok edecek nitelikte değildir.

Bursevî, vâridât mefhumunu muhtevasında bulunduran ve bu hususta en fazla eseri olan müelliflerden biridir, vâridât türünde yaklaşık 22 tane eseri bulunmaktadır.³⁶ Çalışmamıza konu olan *Fevâid Mecmûası* da Bursevî’nin vâridâtlarını ihtivâ etmektedir.

2.2.2. Fevâid Mecmûası’nda Bulunan Mûsikî Makâmı

Bursevî, muhtelif pek çok ilme dair fikri ve eseri mevcut olan bir mutasavvıftır. Bunlara ilaveten, mûsikî ile de alakadar olmuş, kimi zaman güfte mecmûası olma özelliklerini hâiz eserler kaleme almıştır. Mehmed Ali Aynî, Bursevî’nin terennümâta yani mûsikîye de çalıştığını, Aziz Mahmud Hüdâyî’nin pek çok ilâhisinin Bursevî tarafından bestelendiğini ifade etmiştir.³⁷ *Mecmûa*’da kırk adet mûsikî makâmının ismi zikredilmektedir.³⁸ Burada öncelikle makâm, makâmı oluşturan unsurlar, seyr, karar sesi, güçlü perdesi, inici-çıkıcı seyir gibi temel mûsikî nazariyat bilgisine dair terimlerden kısaca bahsedilecek, *Mecmûa*’daki makâmılar kategorize edilecektir.

Makâm, lügatte durak, ayakta durmak, durum, yükselmek, rütbe gibi anlamlara gelmektedir. Mûsikî terimi olarak pek çok tanımı yapılmış olsa da, kavramı daha iyi

³⁶ Namlı, *a.g.e.*, s.218.

³⁷ Aynî, *a.g.e.*, s. 40.

³⁸ Bu makamlar ve içlerinde ihtiva ettikleri manzumelere dair tablo ekler kısmında bulunmaktadır. Bkz: Ekler/ Ek-4.

anlayabilmek için incelemeye makâmı oluşturan unsurlardan başlamak daha yerinde olacaktır.

1. *Dörtlü ve beşliler*: Muhtelif aralıkta ve aralıklarının dizilişi ile seslerin birbirine uzaklıkları farklı, tam olarak dört ya da beş sestten oluşan kalıplardır: “Çârgâh dörtlüsü, rast dörtlüsü, çârgâh beşlisi, rast beşlisi, hüseyînî beşlisi gibi.”

2. *Dizi*: Bir beşli ile bir dörtlünün yahut bir dörtlü ile bir beşlinin ard arda gelişiyile oluşan, sekiz sestten müteşekkil kalıplardır.

3. *Seyir*: Dizide makâm oluşturmak amacıyla belirli kâidelere bağlı olarak gezinmeye denir. 3 türlüdür: Çıkıcı, inici ve inici-çıkıcı. Çıkıcı seyir; “durak perdesinden, durağın altındaki seslerden ya da durak civarından başlayan ve tiz perdelere doğru çıkıcılık gösteren seyir”dir. İnici seyir; “tiz durak veya civarından başlayıp pest seslere doğru inicilik gösteren seyir”dir. İnici-çıkıcı seyir; “güçlü civarından başlayıp inici ve çıkıcı olarak genişleyen seyir”dir. Makâm seyirleri icrada ve bestede ziyadesiyle ehemmiyet arz etmekte ve çoğunlukla “zemin, meyan, karar” isimlerinde olan üç ana bölümde teşekkül eder. Makâmların farklılaşmasında seyirlerin çeşitleri önemli bir etken olup, dizileri aynı olan “uşşak-bayâtî-ısfahan, nevâ-tâhir, hüseyînî-muhayyer” gibi makâmalar seyirlerinin vasıfları dolayısıyla farklı isimler alırlar ve kimlikleri de farklıdır.

4. *Donanım*. “Dizilerdeki farklı aralıklarda yer alan, o makâma has olup kulakla ayırt edilebilecek çok küçük ses değişikliklerine sahip koma seslerinin gösterilmesine yarayan ve diyez, bemol adlarını alan değiştirme / âriza işaretleri ve bunların eserin nota yazımında gösterilmesidir. Portede anahtardan hemen sonra konulan bu işaretlerden önce bemoller, sonra diyezler belirli bir sıraya göre ve ait oldukları nota çizgisi ve aralığının tam ortasından geçecek şekilde yazılır.”

5. *Durak*: Makâm dizisinde o makâma özel olarak kullanılmaya müsait olan en pest sestir.

6. *Güçlü*: “Makâmda en fazla duyurulan, süre olarak en uzun kalışların yapıldığı, basit makâmlarda dörtlü ve beşlilerin birleştiği, birleşik makâmlarda kimi zaman üçüncü derecenin de olduğu bir perdedir. Bazı makâmaların özelliklerine göre birinci ve ikinci derecede güçlü perdelerinin olduğu da görülmektedir. Güçlü perdeleri, aynı zamanda makâmaların birinci derecede asma karar perdeleridir. Hüseyînî makâmının güçlüsü olan Hüseyînî perdesindeki ısrarlı kalışlar, makâmın özelliğini ortaya çıkarmakta önemli bir rol

oyunmaktadır. Makâmındaki kısa bir seyirden sonra kalıpların yapılacağı ve önemle gösterileceği ilk perdedir.”³⁹

7. Karar: “Mûsikî literatüründe âdetâ noktalama işaretlerinin yerini tutan ve bir müzik cümlesinin sona ereceğini / erdiğini hissettiren karakteristik sesler ve perdelerdir.” Müzik sisteminde çeşitli kararlar bulunmaktadır. Makâmın en mühim perdesi olup, müziğin bittiğini belirten ses, tam karardır. Müziğin biteceğini hissettirmekle birlikte birkaç söz daha söyleneceğini, biraz daha devam edeceğini ifade eden perde, yarım karar/ muvakkat karardır. Karardan daha zayıf bitiş sesi veren ve makâmlara göre değişiklik gösteren birden fazla karar sesi de, asma karardır. Makâmın teşkilinde güçlü perdesi ve durak perdesiyle beraber, karar perdeleri de ehemmiyet göstermektedir.

Makâmın yıllar içindeki şekillenmesinde bu mefhumların belirli bazı kurallarla bir araya gelmesi etkilidir. Bu tarifler doğrultusunda makâm şu şekilde tanımlanabilir: “Basit makâmlarda bir dörtlü ile bir beşlinin sıralı yahut sırasız olarak, birleşik makâmlarda ise birden fazla dörtlü, beşli ve dizinin kulağa en hoş gelecek şekilde birbirine eklenmesiyle oluşan dizi veya dizilerde o makâmın esas perdelerini teşkil eden durak, güçlü, asma karar ve kararlarla bunların üzerinde bulunan çeşniler belirtilerek belli bir seyir çeşidine uygun nağmeler meydana getirecek şekilde gezinmektir.”⁴⁰

Makâmlar, nazariyatta basit, birleşik ve şed (göçürülmüş) olmak üzere 3’e ayrılmaktadır.⁴¹

Basit makâm: “Bir tam dörtlü ve bir tam beşliden meydana gelen, sekiz sesli bir diziyle özellikleri ifade edilebilen makâmlardır. Bu makâmlarda güçlü, dörtlü ve beşlinin birleştiği yerde bulunur. on ü adet basit makâm bulunmaktadır. Bunlar: *Çargah, Bûselik, Rast, Uşşâk, Hicaz, Uzzâl, Hümâyûn, Zîrgüleli Hicaz, Nevâ, Hüseyinî, Karcığar, Basit Sûznak* ve *Kürdî* makâmlarıdır. *Mecmûa*’da bulunan basit makâmlar ise şunlardır: *Çargah, Rast, Uşşâk, Hicaz, Uzzâl, Nevâ, Hüseyinî*. Bu on üç makâm dışında, yapıları itibarıyla basit makâmlara benzeye dört adet makâm daha bulunmaktadır. Bu makâmlar; *Bayâtî, Muhayyer, Tâhir* ve *Şehnaz Bûseliktir*.”⁴² *Mecmûa*’da bu türde *Bayâtî* ve *Muhayyer* makâmları bulunmaktadır.

³⁹ Gülçin Yahya Kaçar, “Türk Müsikisinde Makâm”, *İstem*, S.11 (2008) s.145-158.

⁴⁰ İsmail Hakkı Özkan, “Makâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 27, 2003, ss. 410-412.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz.: M. Fatih Salgar, *Türk Müziğinde Makâmlar, Usuller ve Seyir Örnekleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

⁴² Özkan, “Makâm”, *DİA*, ss. 410-412.

Birleşik (mürekkebe) makâm: Yapısında çeşitli makâm dizileri bulunduran, bazıları hariç genellikle sekiz sesli bir diziyle ifade edilemeyen çok çeşnili ve çok dizili yapılardır.” *Mecmûa*’da mevcut olan mürekkebe makamlar şunlardır: *Ferahfezâ, Irâk, Evc, Segâh, Bestenigâr, Ferahnâk, Nikriz, Acem, Sabâ, Nişabur, Isfahan, Şehnaz, Dügâh.*

Şed (göçürülmüş) makam: Bir makamın, kalıbı bozulmamak suretiyle asıl yerinden başka bir yere götürülmesi, taşınmasına, *şed yapmak* yani *göçürmek* denmektedir. Dolayısıyla, bir basit veya mürekkebe makâmın kendi durağından başka bir perdeye göçürülmesiyle elde edilen makamlar da, şed makamlardır. Bu makamlardan bazıları şunlardır: *Mâhûr, Kürdîli Hicazkâr, Nihâvend, Zîrgûleli Sûznâk, Evcârâ, Acem Aşîrân, Sultânî Yegâh, Hicazkâr, Sûz-i Dil, Şedd-i Arabân (Şedarabân).*⁴³ *Mecmûa*’da ise *Mâhûr, Nihâvend, Acem Aşîrân* makamları bulunmaktadır.

⁴³ M. Fatih Salgar, *Türk Müziğinde Makâmlar, Usuller ve Seyir Örnekleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, ss. 111-155.

İKİNCİ BÖLÜM

FEVÂİD MECMÛASI'NDA DİN VE TASAVVUF

1. DİN

1.1. İTİKAD

1.1.1. Allah

İsmail Hakkî Bursevî, vahdet-i vücûd anlayışını benimsemiş, bu fikre mensup bir mutasavvıftır. Bursevî'ye göre, asıl var olan, bütünüyle mevcûd olan Allah'tır. Her şey Allah'tan tecelli eder. Yaratılanların her biri, Allah'tan bir iz taşır. Tüm kainatta, âlemlerde aslında her şey O'dur, mutlak var olan yalnızca Allah'tır:

On sekiz biñ ' âlem içre dâr hû deyyâr hû

Yerdeki seyyâr hû vü gökdeki tayyâr hû

Şâh-ı ' âlem-gîr hû vü şol vezîr ü mîr hû

Bende vü âzâd hû vü yâr u hem âgyâr hû (54/1-2)

Bursevî, Allah ile yarattıklarının bir olduğunu yani yaratılanların Allah'ın nurundan bir nur olduğunu ifade eder, dolayısıyla hepsini bir görür ve bu hakikati âlemde herkesin bilmesini, anlamasını ister:

Hakkıyâ bu Hakk u halkuñ ikisi bir nûrdur

Fehm ideydi sırrını bu halk-ı ' âlem kâş kâş (53/5)

Allah'ın isimlerinin sureti, âlemde tecelli etmiştir. Her bir yaratılanda Allah'ın isimleri, zâtı ve sıfatları gizlidir. Onlara hikmet nazarıyla bakıp tefekkür eden kişi, âlemde gizlenen bu esmâyı temâşa eder:

Şûret-i esmâda seyr eyler tecellî ‘âlemin

Gizleyüp gözden müsemmâ vechin ol Rabb-i ğanî (94/2)

Bursevî, kişinin kalp gözünün açılması ve Allah’a yaklaşması, O’nun tecellilerini ve hikmetlerini görebilmesi için gaflet uykusundan uyanıp bilhassa seher vaktinde uyanık olup bu vakitte esen tecelli rüzgarlarından (74b/1) bîġâne olmamasını öğütler:

İsteyen ĥazret-i Ĥaĥ’dan dîdâr

La-cerem her seĥer olur bîdâr

Gözi açıklara görünür yâr

Ey göñül ĥâb-ı ġafleti kıyalum (5/3)

Mecmûa’da muhteva bakımından tevĥîd ve münacaat türünde manzumeler de mevcuttur. Bursevî’ye göre, hakikate ulaşmada yol, Allah’ın varlığına ve birliğine inanıp, bu birliği tasdik etmektir. Kişinin kullukta iyi bir makâma gelebilmesi, Allah katındaki itibarının yüce olması ancak tevĥîd yolundan geçer:

Nedür ĥaĥîĥate râĥ

Lâ ilâhe illallah

Sebeb-i ‘izzet ü câĥ

Lâ ilâhe illallah (67/1)

Tüm âlemde, kainatın işleyişinde ve bu düzenin aksamadan, bir karışıklık olmadan devam etmesinde yüce yaratıcının bir ve tek olması temel faktördür. Bursevî’ye göre, yaratılanların ruh ve bedenlerinin tek bir elden yaratıldığı, âleme bakıldığında görülmekte, Allah bu vahdet delillerini yarattıklarında göstermektedir:

Yerũn gögũn ‘imādı

Cism ü cānuñ nihādı

Tañrınıñ güzel adı

Lā ilāhe illallah (67/4)

Allah Rahîm’dir, kullarına çokça merhametlidir. Günahları, hataları bağışlayandır. Ve Allah Kerîm’dir, hazinesi çok geniştir, cömerttir. Bursevî, merhamet sahibi, lutf ve ihsanı sonsuz olan, Kerîm Allah’tan tevbe ve istiğfarla, günahlarından pişmanlık duyarak affını ummaktadır:

Kerîm Allāh’um

Rahîm Allāh’um

‘Afv it günāhum

Estağfirullāh

Ḥaqqî günāhkār

Ġufrānuñ umar

Dir leyl ü nehār

Estağfirullāh (101/5-6)

1.1.2. Melekler

Melekler, halleri diğer yaratılanlardan farklı olarak nurdan yaratılmış varlıklardır.⁴⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin vasıfları zikredilmiştir. Meleklerle inanmaki iman esasları içinde yer almaktadır.⁴⁵

Melekler, Allah'ın elçileridir⁴⁶. Onlar, insanlardan önce yaratılmış, Allah ile muhatap olup, konuşurlar. Allah'ı hamd ile yüceltip, bütün noksanlıklardan tenzih ederler.⁴⁷ Melekler, Allah'tan başka hiçbir ilahın bulunmadığına şehâdet ederler.⁴⁸ Allah'a kulluk etmekten yorulmadan, gece ve gündüz, durmadan Allah'ı tesbih ederler.⁴⁹ Allah'ın emriyle insanları korurlar.⁵⁰ Melekler dişi yahut erkek değildir, onların bir cinsiyeti yoktur.⁵¹ Melekler Allah'ın emirlerine asla başkaldırmazlar, dâima O'na itaat ederler.⁵²

Cebrâil(a.s), Mikâil(a.s), İsrâfil(a.s) ve Azrâil(a.s) isimlerinde dört büyük melek bulunmaktadır, bu meleklerin her birinin özel görevleri vardır. Bursevî, *Mecmûa*'da tesbit edebildiğimiz kadarıyla ismen yalnızca Cebrâil (a.s)'den bahsetmektedir. O'nu anlatırken Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Rûhu'l-Kuds, Tâ'ir-i Kudsî isimlerini zikretmiştir. Aşağıda, Cebrâil (a.s) ile alakalı bazı beyitler ele alınacaktır.

1.1.2.1. Cibrîl (a.s)

Cibrîl (a.s), dört büyük melekten biri olup, ilâhî vahyi getiren melektir. Kur'ân-ı Kerîm'i Allah'ın emriyle, Müslümanları doğru yola iletmek, onları müjdelemek üzere Hz. Muhammed(a.s)'in kalbine indirmiştir.⁵³ Cebrâil'in isminin Kur'ân-ı Kerîm'de bazı ayetlerde Rûhu'l-Kuds, Rûh, Rûhu'l-Emîn olarak geçtiği görülmektedir. Edebî metinlerde Cebrâil'in Allah'ın vahiylerini doğru ve eksiksiz bir biçimde Hz. Peygamber'e (a.s) getirmesi dolayısıyla Cibrîl-i Emîn, Rûhu'l-Emîn gibi isimlerle de anılmaktadır. Hz. Muhammed'e Miraç'tan dönüşte, Sidre-i Müntehâ'da (yedinci semâda) Cebrâil (a.s) görünmüştür.

⁴⁴ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 705.

⁴⁵ El-Bakara, 2/177, 285.

⁴⁶ El-Hûd, 11/81-el-Meryem, 19/19.

⁴⁷ El-Bakara, 2/29.

⁴⁸ El-Âl-i İmrân, 3/18.

⁴⁹ El-Enbiyâ, 21/20.

⁵⁰ Er-Ra'd, 13/11.

⁵¹ Es-Saffât, 37/150.

⁵² Et-Tahrîm, 66/6.

⁵³ En-Nahl, 16/102; eş-Şuarâ, 26/193.

Bursevî, Cebrâil 'in güvenilirliğinden bahsetmiş, Allah'tan aynı hasleti kendisine de nasip etmesini istemiştir:

Çü virdün kalbüme tevfiķ-i ilhâm

Emānetde çü Cibrîl-i Emîn it (112/4)

Cebrâil (a.s), vahiy meleğidir, Allah'ın ilâhi vahyini O'nun emriyle Peygamber'e (a.s) indirmiştir. Bu vahye muhatap olup, Hz. Peygamber'in ümmetinden olmak, Müslümanların şânıdır. :

Vâriş-i peygamber olmağdur çü şânı ümmetün

Her nefes Rûhu'l- Kıuds vahy-i Hudâ eyler bana (30/4)

İsmail Hakkî, Cebrâil'in makâmının Sidre olduğundan bahseder. Bu makâm, madde âleminde bilgisi bilinebilecek son makâmdır. Artık bu makâmın ötesindeki bilgi, gayb âlemine dairdir, yalnızca Allah katında malumdur. Bursevî, geçici dünya hayatındaki mutsuzluğunu, içine düştüğü durumu ifade edebilmek için Cebrâil'e (a.s) atfen *Ta'îr-i Kıdsî* ifadesini kullanmış, mânâ âleminde, bu derece yüksekten dünya âleminde oluşundan yakınmaktadır:

Sidre iken cilvegâhum tã'ir-i kıdsî gibi

‘Âlem-i nâsût oldu âşiyânum âh âh (167/4)

Bir nefesden nefis-i ‘İsî buldı çün feyz-i hayât

Mürdeyem Rûhu'l-Kıuds'den nefha-i cân it naşib (181/2)

1.1.3. Kitaplar

Mecmûa'da, dört büyük semâvî kitap olarak bilinen Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'den, yalnızca Kur'ân-ı Kerîm üzerinde durulmaktadır. Tekvîr Sûresi'nde Kur'ân'ın Allah katından Cebrâil (a.s) vasıtasıyla getirilen Allah kelâmı olduğundan bahsedilir.⁵⁴ Kur'ân, bütün âlemlere, bilhassa hak yolda olup buna göre hareket etmek

⁵⁴ Et-Tekvîr, 81/19-20.

isteyenlere bir nasihat, rehber ve uyarıdır.⁵⁵ Son Peygamber Hz. Muhammed'e (a.s), bütün insanlık nâmına gönderilmiştir. Kur'ân'ın metni veciz ve eşsizdir, onun eşi ve benzeri yoktur. Onun azameti ve yüceliği, Haşr Sûresinde tasvir edilmiş, şayet Kur'ân'ın hükümlerinin bir dağa indirilmesi söz konusu olsa, o dağın bunu taşıyamayıp parçalanacağı, insanların da bu misallerden ders çıkarmaları gerektiği vurgulanmaktadır.⁵⁶ Bursevî, Kur'ân'ın karşılığı olarak bir yerde Mushaf ve yine bir yerde de Ümmü'l-Kitâb kavramını kullanmıştır.

Bursevî, Allah'tan azîz Kur'an'ın azameti hürmetine bağışlanmayı istemekte, Allah'ın merhametini ummaktadır:

Naẓm-ı Ẕur'ân-ı 'aẓîmüñ hürmeti

Ma' nâ-i hulk-ı Kerîmüñ hürmeti

Dürr-i nâ-yâb-ı yetîmüñ hürmeti

Merhamet kıl merhamet ey pâdişâh (16/5)

Kişinin imânının tam ve hakkıyla, sağlam bir şekilde bulunması ancak Kur'ân'a uyarak, ondaki emir ve hakikatlere kulak vererek mümkündür. Zîrâ Kur'an'sız bir îman, ziyan olacaktır:

Eşkle yüzüñ yuya gör

İmâm-ı 'ışka uya gör

Sırr-ı Ẕur'ân'ı tuya gör

Virme imânuña ziyân (32/3)

1.1.4. Peygamberler

⁵⁵ Et-Tekvîr, 81/27-28.

⁵⁶ El-Haşr, 59/21.

Peygamber kelimesi, Farsça kökenli olup, “haber getiren, haberci” manasındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de peygamber kelimesini ifade etmek için “rasûl, nebî, Mürsel kavramları da kullanılmıştır.⁵⁷ Peygamberler, Allah’ın emir ve yasaklarını, hükümlerini insanlara haber veren elçilerdir. Kur’ân-ı Kerîm’de bütün peygamberlerin kendilerine uyulması, dolayısıyla model alınmaları için gönderildiği belirtilir.⁵⁸

Bursevî’nin *Mecmûa*’da zikrettiği Peygamberler; Hz. Muhammed (sav), Hz. Âdem, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Yâkûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ, Hz. Lokmân, Hz. Hızır, Hz. Yûnus, Hz. Süleymân, Hz. Şît, Hz. İdrîs, Hz. Nûh’dur. Aşağıda, ismi geçen Peygamberlerle alakalı bazı beyitler ele alınıp açıklanacaktır.

1.1.4.1. Hz. Muhammed (a.s)

Hz. Muhammed, Allah tarafından gönderilen son peygamberdir,⁵⁹ Hâtemü’l-Enbiyâdır. O, bütün insanlara ilâhi mesajları iletmek, ikaz edici ve müjdeleyici olmak suretiyle gönderilmiştir.⁶⁰ Diğer peygamberler yalnız kendi kavimlerine gönderilmişken, Hz. Muhammed, tüm insanlara ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.⁶¹ Hz. Muhammed, yaşantısıyla, ahlakıyla insanlara örneklik teşkil etmiştir.⁶² O’nun sünneti ve hayatı bilinmeden, Kur’ân-ı Kerîm’in hakkıyla anlaşılması söz konusu değildir. Kulların Allah tarafından sevilmesi, günahlarının bağışlanması, Allah’a olan bağlılıklarını gösterebilmeleri, Hz. Muhammed’e ve sünnetlerine uyarak, onun prensiplerini şîâr edinerek mümkün olabilir.⁶³

Edebiyatımızda Hz. Muhammed (a.s), yaşantısı, ahlâkı, şemâili, hadisleri, mucizeleri, İslâm’ı anlatma ve yaşama mücadelesi ile ilham alınan temel kaynaklardan biri olmuştur. Pek çok şâir Hz. Muhammed’i konu edinerek na’tlar kaleme almıştır.⁶⁴ Bursevî *Mecmûa*’da Hz. Muhammed’i *Mustafa*, *Ahmed*, *Rasûlallâh*, *Habîbullâh*, *Şâh-ı Dîn*, *Nebî*, *Dost* gibi ifadelerle zikretmiştir.

⁵⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, 2007, C. 34, ss. 257-262.

⁵⁸ En-Nisa, 4/64.

⁵⁹ El-Ahzâb, 33/40.

⁶⁰ Es-Sebe, 34/28.

⁶¹ El-Enbiyâ, 21/107.

⁶² El-Ahzâb, 33/21.

⁶³ Âl-i İmrân, 3/31.

⁶⁴ Bilal Kemikli, *Sun ‘ullâh-ı Gaybî Dîvânı*, 1. b., İstanbul: H Yayınları, 2017, s. 110.

Nübüvvetten önce de ahlâken en güzel olan, O'ydu. Müşrikler dahi mallarını kendisine emaneten bırakacak kadar O'na güvenirlerdi. Sadakatli ve dürüsttü. Halk, tüm bu güzel hasletlerin kendisinde toplanması sebebiyle O'na *Muhammedü'l-Emîn* sıfâtını lââyık görmüştür. Emîn, sözlükte “güvenilir, ihanet etmeyen, vefâkar, başkalarından korkusu olmayan” manalarına gelmektedir.⁶⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de Allahu Te'âlâ Hz. Muhammed'i (a.s) âlemlere rahmet olarak gönderdiğini ifade etmiştir.⁶⁶ Bursevî, doğrudan âyetin metninin bir kısmını alarak lafzen iktibas yapmış, Hz. Peygamber'in (a.s) vaadinde sadık oluşundan, güvenilirliğinden ve âlemlere rahmet olarak gönderilişinden bahsetmektedir:

Vaşf-ı Aḥmed'de didiler şādıku'l-va' di'l-emîn

مصطفى ماجاء الآ رحمة للعالمين⁶⁷ (166/1)

Hız. Muhammed (a.s), resul olması dolayısıyla birtakım sırlara mazhar olmuştur.⁶⁸ Bunların başında şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm gelmektedir. Kur'ân'da herkesin idrak edemeyeceği müteşabih âyetler mevcuttur. Bu âyetlerin açık mânaları ise Hız. Muhammed'e (a.s) izhâr olmuştur. Kezâ, bu derûnî mana ve sırların anlaşılması ve dahi uygulanması, gönül ehli zâtların, velîlerin nasibidir. Bu sırlar Hız. Peygamber'e verilmiş, onların sureti ise bu zâtların yüzünde suret bulmuştur:

Her sırrı ki vaz' eyledi Allâh nebîde

Gösterdi anuñ şüretini rûy-ı velide (119/2)

Hız. Muhammed (a.s), Allah'ın nazargâhıdır. Allah'ın isimlerinin tecellilerini üzerinde en güzel taşıyan, Hız. Muhammed'dir. Bursevî, Hız. Muhammed'den şefaât istemekte, O'nun gönülleri feyzle dolduran, kalpleri ferahlatan bakışıyla, şefaatiyle

⁶⁵ Hüseyin Algül, “Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 11, s. 111.

⁶⁶ El-Enbiyâ, 21/107.

⁶⁷ Mustafa ancak âlemlere rahmet olarak gönderildi.

⁶⁸ Et-Tahrîm, 66/3.

Allah'ın azabının, Celâli'nin merhamet ve affına yani Cemâli'ne tebdil edeceğini ifade etmektedir:

Ey nazar-gâh-ı Hudâ-yı zü'l-cemâl

Qıl nazar bu bende-i bî-çāreye

Âb-ı rûyuñla Cemâl olur Celâl

Qıl şefâ' at işbu yüzi qaraya (232/1)

Hiz. Muhammed (a.s), yaşantı ve kulluk cihetiyle en üstün olandır, yaratılmışların en hayırlısıdır. Ve kendisine Allah tarafından hüküm koyma yetkisi verilmiş, O'na itaat etmenin gerekliliği Kur'an'da belirtilmiştir. Sünnetine uymak, O'nun düsturları doğrultusunda bir hayat sürmek, kişiyi doğru yola sevk edecektir. Bursevî, Hiz. Muhammed'in (a.s) yolunun hizmetkârı olduğunu ifade eder:

Şer'-i pâküñ Hakk'a toğrı rāhdur

Sünnetüñ tutmaq ne 'ālî cāhdur

Şeyh Hakkî hādim-i dergāhdur

Yâ Rasûlallāh yâ hayra'l-verā (182/4)

Bursevî, Mecmûa'da pek çok kez rüyasında Hiz. Muhammed'i (a.s) gördüğünü ifade etmiştir. O'nun nur cemâlini gördüğünden beri pervâne misâl ateşlerde yanmakta, aşkıyla âdetâ kendinden geçmektedir:

Göreliden pertev-i nûr-ı cemālüñ

Yanar pervāneyem ol nâra qarşu (87/3)

Hiz. Muhammed (a.s), âlemlerin kendisiyle şeref bulduğu, iftihar ettiği, Fahr-i âlemdir. Kâinat, O'nun nur yüzüyle parlamakta, aşkının ateşiyle yanmaktadır. Bursevî, Hiz. Muhammed'e (a.s) hasrettir, dertlidir. Bu derdinden gönül bûlbülü feryâd etmektedir. O'nun şefaatine nâil olmayı arzulamakta, günah ve hatalarının bu kurtuluşa engel olmamasını temenni etmektedir:

Ravzaña her dem olup asret-nigāh

‘ Andelīb-i dil ider derd ile āh

Olmasun cürm ü günāhum sedd-i rāh

El-emān ey Faħr-i ‘ Ālem el-emān (152/3)

Mihr-i rūyuñla münevverdür zemīn

Şem‘ -i ‘ ışkuñla yanar arĥ-ı berīn

Ķıl naẓar Ħaĳĳī ĳula ey şāh-ı dīn

El-emān ey Faħr-i ‘ Ālem el-emān (152/5)

1.1.4.2. Hz. Ādem(a.s)

Hz. Ādem, insanlığın ilk atası ve ilk peygamberdir. Kendisi Kur’ân-ı Kerīm’de ifade edildiğı şekliyle âlemler üzerine seçkin kılınmış, soyundan peygamberler gelmiştir.⁶⁹ Allah, ona eşyanın ilmini vermiş, onu yüce kılmıştır. Allah’ın emriyle melekler Hz. Ādem’e secde etmişlerdir.⁷⁰ İlk insan olan Hz. Ādem’in âyet-i kerimelerde topraktan yaratıldığı ifade edilmektedir.⁷¹ Kendisine eş olarak yaratılan Hz. Havva ile Allah’ın emri üzerine cennete yerleşmiş, oradaki nimetlerden istifade etmişlerdir. Ancak Allah orada bulunan bir ağacı kendilerine yasaklamış, o ağaca yaklaşmamalarını emretmiş, aksi takdirde ziyana uğrayacaklarını ifade etmiştir. Fakat onlar, şeytanın aldatmacasıyla nefislerine uyarak ağacın meyvesinden yemişler ve neticede cennetten yeryüzüne, dünyaya gönderilmişlerdir.⁷²

Bursevî, manzumelerinde Hz. Ādem’in amurdan yaratılması, cennetten dünyaya indiriliş ve meleklerin O’na secde ediş hususlarından bahsetmiştir. Bununla birlikte âdem ifadesiyle insanı, insanlığı, âdemoğlunu da kasetmektedir.

⁶⁹ Āl-i İmrân, 3/33-34.

⁷⁰ el-Bakara 2/34; el-A‘râf 7/11; el-Hicr 15/29-31; el-İsrâ 17/61; el-Kehf 18/50; et-Tâhâ 20/116; es-Sâd 38/72-74.

⁷¹ Āl-i İmrân, 3/59; el-Hicr, 15/26; es-Sâd, 38/71.

⁷² El-Bakara, 2/35-36.

İnsanın asıl yurdu cennettir, asıl hayat ahiret hayatıdır. İçinde yaşadığı dünya bir misafirhane olup, onu tatmin etmemekte, istediği huzuru dünyada bulamamaktadır. Dünyada iken saraylarda da otursa gurbettedir, insana yaraşan, asıl mekânı olan cennettir:

N'ider âdem olan dünyâ serâyında oturmağdan

Aña cennet gibi ârâm içün pâkîze câ olmaz (75/3)

...

Didiler bî-ḥaberler bâğ-ı cennet kūyuña beñzer

Ḥaber virdi baña andan gelen âdem yalandur bu (196)

Bursevî, Hz. Âdem'in çamurdan yaratıldığına değinmektedir. Evet, insan bir su ve topraktan yaratılmıştır lâkin Allah'ın ihsanı, bereketi o insanın suretiyle devamlı olmakta, vücud bulmaktadır:

Feyz-i ilâhî şüret-i âdemle devr ider

Yabana atma Ḥaqqî şağın âb ile gili (95/5)

İnsan, mahluklar içerisinde en üstünü, şerefli olanıdır. Allah'ın esması insanın üzerinde tecelli etmektedir. O, Allah'ın süslü, güzel suretidir. Öyle ki, melekler kendisine secde etmiştir:

Çü âdem şüret-i zîbâ-yı Ḥaḥdur

Tecelliyâta her yüzden eḥaḥdur (118/1)

...

Mükerremdür ki mescûd-i melekdür

Fazîletde şerefde müttefaḥdur (118/5)

1.1.4.3. Hz. Şit, Nuh ve İdris (a.s)

Mecmûa'da bu Peygamberlerin hepsinin ismi tek bir beyitte geçmektedir. Bursevî, İdris ve Şit Peygamberlerin kendilerine mushaf gönderilmesi sebebiyle nebî olduğuna telmihte bulunur. Oysa Hz. Nuh'a ise Mushaf gönderilmemiştir ve kendisi nebî değil, rasuldur. Nuh Peygamber'in kavminde tufandan sonra sağ kalanlarla insanlık âdeta yeniden doğmuştur, yani Hz. Nuh insanlığın ikinci babası olarak kabul edilir. Bursevî, tahminimizce bu olaya atıfta bulunarak, Hz. Nuh'un nebî olmasa da, bu cihetle Hz. Şit ve Hz. İdris'ten önde olduğunu ifade etmektedir:

Şît u İdrîs oldu gerçi nebî

Anları geçdi risâlet ile Nûh (56/6)

1.1.4.4. Hz. İbrahim(a.s)

Hz. İbrahim, Kur'ân'da en çok bahsedilen peygamberlerdendir Âlimlerin âyetlerden yola çıkarak ifade ettiklerine göre, beş tane ülü'l-azm peygamber bulunmaktadır. Hz. İbrahim de bu peygamberlerden biridir.⁷³ Hz. İbrâhim'in lakabı Halîlullah'tır, Allah O'nu kendisine dost edinmiştir.⁷⁴

Hz. İbrâhim'in kavmi putperest bir kavimdir. Allah Te'âlâ, Hz.İbrahim'e Cebrâil (a.s) vasıtasıyla dinini öğretip, onu kavmine peygamber olarak göndermiştir. Hz. İbrahim, vazifesi dolayısıyla kavmini uyarıp, kimi zaman da konuşamayan, ne yarar ne de zarar yapamayacak olan putların âcizliğini halka anlatarak onları hak yola davet etmiştir. Ancak kavmi, Hz. İbrâhim'in davetine kulak vermeyip, şirkte ısrar etmeye devam etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. İbrahim, puthâneye giderek oradaki putları kırmış, netice olarak da kral Nemrud'un emriyle ateşte yakılmak suretiyle cezalandırılmıştır.⁷⁵ Ancak, Yüce Allah'ın emriyle ateş Hz. İbrâhim için yakıcılığın aksine serinlik ve selametlik olmuş,⁷⁶ onu yakmamıştır.

Bursevî, Hz. İbrâhim 'den Halîl olarak bahsetmiş, O'nun ateşe atılıp oradan yanmadan, sağ salim çıkması durumuna telmihte bulunmuştur. Hz. İbrâhim'in çektiği

⁷³ Ömer Faruk Harman, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 21, ss. 266-272.

⁷⁴ En-Nisâ, 4/129.

⁷⁵ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 11. b., Ankara: TDV Yayınları, 2009, ss. 147-158.

⁷⁶ El-Enbiyâ, 51/69.

eziyetleri, sıkıntıları hatırlatarak, O'nun dik duruşu ve inancından taviz vermeyip tevekkülle içinde bulunduğu duruma sabretmesi neticesinde, ateşin gül bahçesine dönüştüğünü zikrederek, sıkıntılara katlanıp, sabredilince ancak feraha erileceğinden bahseder:

Yanmayınca kül olunca âteş-i miḥnetde sen

Şol Ḥalîl-âsâ selâmetde gülistân isteme (110/3)

1.1.4.5. Hz. İsmâîl (a.s)

Hz. İbrahim'in Hz. Hacer'den doğma oğludur. Hz. İsmâîl, babası Hz. İbrahim'in (a.s) ihtiyarlık döneminde ve Allah'tan salih bir evlat isteyerek dua etmesi neticesinde dünyaya gelmiştir.⁷⁷ Peygamber olmakla şereflendirilmiş, diğer peygamberler gibi Hz. İsmâîl'a da vahiy gönderilmiştir.⁷⁸ Hz. İbrahim, Hz. İsmail belli bir yaşa geldiğinde O'nu rüyasında boğazladığını görmüş, bu hadiseyi Hz. İsmâîl'e anlattığında, Hz. İsmâîl bunun Allah'ın emri olduğunu ve emre itaat etmesi gerektiğini babasına söylemiştir. Böylece her ikisi de Allah'ın emrine teslim olmuş, bu hususta tereddüt edip, geri durmamışlardır. Bunun üzerine Allah, Hz. İbrâhîm'e bir kurbanlık fide vererek onu mükafatlandırmış, Hz. İsmâîl de kurban edilmekten kurtulmuştur. Allah'a kayıtsız şartsız itaat ederek, imtihanlarını kazanmışlardır.⁷⁹ Daha sonra, Hz. İbrâhîm ile birlikte Kâbe'yi inşa etmişler⁸⁰ ve burayı tertemiz tutmakla emrolunmuşlardır.⁸¹

Bursevî, Hz. İsmâîl'den tek bir yerde bahsetmiş, O'nun kurban edilmesi hadisesine telmihte bulunarak, kulluk ve ibadetleri yerine getirme suretiyle kemâle erip, imtihanların geçileceğini, nihayetinde Allah'a ulaşılacağını ifade etmiştir:

Nazar eyle bugün kâmil insâna

İresin ol yüzden tâ ki Raḥmân'a

İsmâ'îl-veş âḫir yatup ḳurbâna

⁷⁷ El-İbrâhîm, 14/39; es-Sâffât, 37/100-101.

⁷⁸ En-Nisâ, 4/163.

⁷⁹ Es-Sâffât, 37/102-110.

⁸⁰ El-Bakara, 2/127.

⁸¹ El-Bakara, 2/125.

Ne ‘aceb cānına kıyan bulunmaz (29/3)

1.1.4.6. Hz. Yâkub(a.s) ve Hz. Yûsuf (a.s)

Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf’un babasıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de ismi Yâkub ve İsrâîl⁸² olarak geçmektedir. Hz. Yâkub’a Allah tarafından vahiy gönderilmiş, peygamber olduğu bildirilmiştir.⁸³ Dedesi İbrahim (a.s) ve babası İshak (a.s) gibi Hz. Yâkub da kuvvet ve basiret sahibidir, ihlaslı, seçilmiş, hayırlı kimselerdendir.⁸⁴ Hz. Yâkub’un on iki tane oğlu dünyaya gelmiştir. Bunlardan Hz. Yûsuf ile Bünyamin aynı anneden doğmadır. Hz. Yâkub’un oğulları, İsrailoğulları diye anılmaktadır.⁸⁵

Hz. Yûsuf ve Hz. Yâkub’a dair malumatlar Kur’ân-ı Kerîm’de Yûsuf Sûresi’nde detaylıca işlenmektedir. Edebiyatımızda Hz. Yûsuf (a.s) güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve oradan kurtuluşu, Mısır’a sultan olması, Yâkub’un (a.s) üzüntüden hastalanıp gözlerini kaybedişi ve Yûsuf’un (a.s) gömleğini kokladığında gözlerinin açılması gibi hadiseler işlenmiştir. Bursevî, Yâkub’un (a.s) yavrusuna olan sevgisini ve onu yitirmenin üzüntüsüyle nasıl içinin yandığını, bu uğurda nasıl perişan olduğunu zikreder. Aynı şekilde, âşık olan kişinin her türlü ayrılığa, hasrete, üzüntüye katlanması gerektiğini, bu hasret neticesinde ciğerinin dağlanmasını göze alması gerektiğini, ancak bu şekilde vuslata erebileceğini söyler:

Gezer Ya‘kûb olan Yûsuf içün ağlayı ağlayı

Düşer ‘ışk odına dâ’im ciğer dâğlayı dâğlayı (44/1)

...

Çekmeyen beytû’l-hâzende miñneti Ya‘kûb-veş

‘Âķibet ol Yûsuf-ı Ken‘ân’a vâsıl olmadı (111/2)

1.1.4.7. Hz. Mûsa(a.s) ve Hz. Hızır(a.s)

⁸² Âl-i İmrân, 3/93; el-Meryem, 19/58.

⁸³ El-Meryem, 19/49.

⁸⁴ Es-Sâd, 38/45-47.

⁸⁵ Köksal, a.g.e, s. 264.

Mûsa (a.s), kendisine kitap gönderilen peygamberlerdendir. Hem İslâm'a hem de Yahudilik ve Hıristiyanlığa göre büyük bir peygamber ve liderdir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde ismi en çok zikredilen peygamberdir.⁸⁶

Hızr'ın (a.s) ise -sıhhatleri tartışmalı olarak- Âdem'in (a.s) yahut Ays b. İshak'ın (a.s)oğlu olduğu veya İbrâhim'e (a.s) iman edip Babil'den O'nunla birlikte hicret edenlerden birinin ya da Fars bir babanın oğlu olduğu, İsraîl oğulları hükümdarlarından İbn Emus'un zamanında peygamber olarak gönderildiği, hâlâ sağ olup Hac mevsiminde Hz. İlyas (a.s) ile bulunduğu rivayet edilmektedir.⁸⁷ Kur'ân'da Mûsa (a.s) ile Hızr (a.s) kıssasından bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de bahsolunan Hızr (a.s) kıssası, tasavvufî muhiti ziyadesiyle ilgilendirmiştir. Zîrâ, tasavvufta önem arz eden irşad ve ilm-i ledün kavramları bu kıssada âdetâ resmedilmiştir.⁸⁸ Kıssada Hızr 'a Allah katından bir rahmet verildiği ve Allah tarafından Hz. Mûsâ'nın dahi bilmediği bir ilim (ledün ilmi) öğretildiği zıkr olunur.⁸⁹ Tasavvufî yorumlara bakıldığında, Hızır'ın (a.s) Hz. Mûsâ'ya rehberlik ettiği, böylece mürid-mürşid müessesesinin temsil edildiği ifade edilmektedir.⁹⁰

Bursevî *Mecmûa*'da Hızr 'a verilen ledünni ilimden bahseder. Hz. Mûsâ'nın verilen bu ilme hayran olduğunu, ledünni ilmin Hızr'ın bilgisi dahilinde olduğunu vurgular:

Ledünnî ' ilmidür bu bunda Mûsî'ler olur hayrân

Anı tâ' lîm-i Hızr ile bilenler var ise gelsün (105/3)

Mecmûa'da Hızr ile birlikte *âb-ı hayvân* kavramı zikredilmiştir. Âb-ı hayvan ise," sonsuz hayat veren su, can suyu" mânalarına gelir. Tasavvufî ıstılahta "evliyanın sözü, içenin asla fânî olmadığı aşk ve mahabbet çeşmesi" anlamındadır. Bu sudan Hızr ve Hz.

⁸⁶ Harman, "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 31, ss. 207-213.

⁸⁷ Köksal, a.g.e., s. 108.

⁸⁸ Uludağ, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, ss. 409-411.

⁸⁹ El-Kehf, 18/65.

⁹⁰ Süleyman Uludağ, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, ss. 409-411.

İlyas'ın içerek ölümsüzlüğe sahip olduğuna inanılmaktadır.⁹¹ Âb-ı hayvâna *âb-ı hayat*, *mâ ul-bekâ*, *âb-ı Hızır* da denmektedir.

Bursevî, aşk ve şevk olmadan can suyuna ulaşamayacağını, ancak hakiki mânâda muhabbet neticesinde âb-ı hayvânın arzu edilebileceğini ifade eder:

Başmayınca bezm-i ʿışka vü şevka haqqânî kadem

Hızır elinden katrece var âb-ı hayvân isteme (110/4)

1.1.4.8. Hz. Yûnus (a.s)

Hz. Yûnus, Hz. İlyas'tan sonra İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderilmiştir.⁹² Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Yûnus'un kavminin putperest olduğu, ilâhi davete icabet etmemeleri neticesinde Hz. Yûnus'un kavmine kızarak onları bırakıp gitmesi ve Allah'ın O'nu bir ders mahiyetinde balığın karnında, karanlıklar içinde tuttuğunda hatasını anlayarak pişman olması, Allah'ı teşbih etmesi ve balığın karnından Allah tarafından çıkarılışı anlatılmaktadır.⁹³ Hz. Yûnus Kur'ân'da Zünnûn (balık sahibi) ismiyle de zikredilmektedir.⁹⁴

Bursevî de *Mecmûa*'da Hz. Yûnus'tan Zünnûn olarak bahsetmiş, Hz. Yûnus'un denize atılıp balığın karnında bulunmasına telmihte bulunarak, içinde bulunduğu aşk derdini ifade etmiştir:

Şahrâda Mecnûnam revân

Deryâda Zünnûnam hemân

Hâlüm iden böyle yaman

ʿİşk-ı ilâhîdür beni (117/4)

...

Mâhî-i ʿışk âdemi iltikâm itmek nedür

ʿArz idüp baħr-i ğama Zünnûn olmağdur murâd (120/3)

⁹¹ Uludağ, *T.T.S.*, s. 20

⁹² Köksal, *a.g.e.*, s. 147.

⁹³ Es-Saffât, 37/139-148.

⁹⁴ El-Enbiyâ, 21/87-88.

1.1.4.9. Hz. Süleymân (a.s)

Hz. Süleymân, Davud'un (a.s) oğludur. Hz. Süleymân'a krallıkla beraber peygamberlik de verilmiştir yani hükümdar-peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiği üzere, Hz. Süleymân'a rüzgara emretme yetkisi verilmiş, böylece istediği yere o rüzgarla akıp gitmiştir.⁹⁵ Cinler, kuşlar ve insanlardan müteşekkil askerleri mevcuttur. Kendisine kuş dili öğretilmiş, kuşlarla konuşmuştur.⁹⁶ Allah'tan kendine has büyük bir hazine ve saltanat istemiş, Allah da bu duası karşılığında O'na istediklerini bahşetmiştir.⁹⁷

Edebiyatımızda Hz. Süleyman, zenginliği, saltanatı, kuş dilini bilmesi, rüzgara hükmetmesi ve rüzgarla uzun mesafeleri kısa sürede katetmesi, mührü, sarayı, adaletli bir hükümdar olması, karıncayla konuşması gibi pek çok konuyla ele alınmıştır.

Bursevî, ne kadar kudretli güçlü olunursa olunsun, kendinden daha âciz durumda olanı zayıf görmemek, küçümsememek gerektiğini Süleyman (a.s) ve karınca kıssasına telmihte bulunarak ifade etmiştir:

Ža'îf görme Süleymân isen de ger mûrî

Ki bir řavînüñ olupdur o mûr me'mûrî (11/1)

Mecmûa'da Hz. Süleyman'ın kuşdiline vâkıf olup, onu anlaması hususuna telmihte bulunulmakla birlikte, kuşdilini anlayanın Hz. Süleymân'a has bir özellik olduğu vurgulanarak, aynı şekilde herkesçe anlaşılamayan, müphem mânâların, hallerin ancak kemâle ermekle, Süleymân olmakla idrak edileceği ifade edilmiştir:

Mantıķu't-tayrî Süleymân olmayan fehî eylemez

Remzî bilmez gerçi murğ u mûr ider îhâm-ı hû (33/3)

Bursevî, Hz.Süleymân'ın uzun mesafeleri kısa sürede aşp bir yerden başka bir yere rahatlıkla akıp gitmesine değinmiş, kendisinin de Süleyman'ın (a.s) tahta oturması gibi kürsüye geçtiğinde, bu şekilde meskeninin kimi zaman Şam kimi zaman Rum olduğunu söylemiştir:

⁹⁵ es-Sâd, 38/36.

⁹⁶ en-Neml, 27/17.

⁹⁷ es-Sâd, 38/35-40.

Olalı Hakkî hilâfetle begüm kürsî-nişîn

Çün Süleymân gâh Rûm u meskeni gâh Şâm olur (142/5)

1.1.4.10. Hz. Lokman (a.s)

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Lokmân'a hikmet verildiği ifade edilmiş,⁹⁸ edebiyatımızda da Lokmân ve hikmet ifadeleri sıkça mütenasip olarak kullanılmıştır. Hz. Lokmân'ın Peygamber olup olmadığı hususu tartışmalı olmakla birlikte, hikmet sahibi, hakîm bir şahsiyet olduğu görüşünde ittifak edilmiştir. Hakîm olması, halk dilinde zamanla hekim kavramına evrilmiş, dolayısıyla eserlerde tabiplik yönüyle de sıkça zikredilmiştir.⁹⁹ Bursevî, *Rûhu'l-Mesnevî*'de hakîm olan kişiyi şu şekilde ifade eder: “Hakîm, hikmet-i zevkiye sahibidir. Gerek ulûm-i resmiyeden behremend olsun, gerek ümmî olsun; pes bundan maadasına hakîm ıtlakı hakîkat değildir, hikmet-i bahsiye ehli ve emsâli gibi.”¹⁰⁰

Kur'ân'da ifade edilmemesine karşılık, hadis kaynaklarında Hz. Lokmân'ın esmer tenli olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁰¹ Bursevî, Lokmân'dan (a.s) zenci olması ve hikmet sahibi olması hususlarıyla bahsetmiş, hikmetin tüm musibetlerin ilacı olduğunu ifade etmiştir:

Nice zencî iken Loqmân oldu rû-sefid âhîr

Ki hikmet âb-ı rûy-ı halk u dârû-yı devâhîdür (57/3)

1.1.4.11. Hz. İsa (a.s)

Hz. İsa, kendisine kitap gönderilen peygamberlerdendir. Kur'ân-ı Kerîm'de İsa, Mesih, Meryem oğlu İsa Mesih gibi ifadelerle zikredilmekte, Allah'ın kelimesi olduğu, Allah tarafından gönderilmiş bir ruh olduğu¹⁰², beşikte iken konuştuğu¹⁰³, Hz. Muhammed'i (a.s) müjdelediği¹⁰⁴, Allah'ın kulu ve rasûlü¹⁰⁵ olduğu ifade edilmektedir.

⁹⁸ El-Lokmân, 31/12.

⁹⁹ Mustafa Uzun, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C. 27, ss. 206-208.

¹⁰⁰ Aynî, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁰¹ Köksal, *a.g.e.*, s. 230.

¹⁰² En-Nisâ, 4/171.

¹⁰³ El-Meryem, 19/30-33.

¹⁰⁴ Es-Saff, 61/6.

¹⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/61.

Edebiyatımızda Hz. İsa babasız bir şekilde doğması, mucizeleri, ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması, göğe yükseltilmesi ve gökten ineceği inancı gibi hususlarda ele alınmıştır.

Bursevî, Hz. İsa'nın mehdi oluşu ve gökten ineceği hususuna telmihte bulunmuş, böylelikle yeryüzündeki ifsad ve bozulmanın önüne geçeceğini vurgulamıştır:

Bir gün begüm devrân döner gökden yire 'İsî iner
Mehdî kılıca el şunar 'âlemde çok putlar şınar (162/1)

Hz İsa, Cebrâil'in (a.s) Hz. Meryem'e Allah'ın ruhundan üflemesiyle¹⁰⁶ babasız bir şekilde doğmuş, can bulmuştur ve Allah'ın rûhudur, eseridir. Bursevî, Rûhu'l-Kuds'ün cân üflemesi hususuna telmihte bulunmuştur:

Bir nefesden nefsi-i 'İsî buldı çün feyz-i hayât
Mürdeyem Rûhu'l-Kuds'den nefha-i cân it naşib (181/2)

1.1.5. Âhiret

Âhiret, kıyametin kopmasıyla başlayan öte dünya hayatı, ebedî hayat, hakiki dünya, ukbâdır. İman esaslarından biri olan âhiret inancı, *Mecmûa*'da çeşitli yönleri ve kavramlarıyla ele alınmaktadır. Bu bölümde âhiret ve alakalı olduğu mefhumlar konu edilecektir.

1.1.5.1. Kıyâmet-Mahşer

Mecmûa'da kıyâmet, *rûz-ı ebed*, *rûz-ı hisâb*, *yevm-i kıyâme* gibi ifadelerle ele alınan bu mefhum, dünya hayatının sona erip, âhiret hayatının başlamasını ifade etmektedir. Kıyâmet gününde herkes dünyada işlediği hayır ve şer fiillerin karşılığını görecek, işlediği kötülüklerin hesabını verecek ve onların kendisinden uzak olmasını dileyecektir.¹⁰⁷ Allah'a imân edenler, Allah'ın rahmetiyle cennete vâsıl olacaklar; küfre sapanlar ise azâba gark olacaklardır.

¹⁰⁶ El-Enbiyâ, 17/91; el-Hicr, 15/29.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/30.

Haşr, kıyâmet gününde yaratılanların Allah'ın huzurunda toplanmasıdır; rûz-ı mahşer de toplanma günüdür. Ebedî âleme geçiş sürecindeki bu aşama, Kur'ân-ı Kerîm'de kat'î bir hükümle bildirilmiştir, herkes bu hesaptan geçecektir:

Hakkiyâ rûz-ı ebed hükm-i ezeldür görinen

Şanma levh-i kaderüñ naşş-ı metîni bozılur (83/5)

...

Kıyâmetler kopdı Hakkî başuma

Rûz-ı hisâb oldı 'ışkuñ elinden (129/5)

Bursevî, mahşer gününün dehşetinden emîn olmak maksadıyla Hz. Peygamber (a.s)'den şefa'at istemekte, bundan mahrum olmamayı dilemektedir:

Yâ Rasûlallâh yâ hayra'l-verâ

Giryeden çokdur gözümde mâcerâ

Hakkî'i yarın şefâ'atle ara

Girmesün mahşerde kimse araya (232/3)

1.1.5.2. Berzah

Ölümden sonra kıyamete kadar geçen sürede ruhların içinde beklediği, dünya ile âhîret arasındaki âlemdir. Aynı zamanda, iki mertebe, iki âlem arasında bulunan ara âleme, mertebeye de berzah denmektedir. İnsan da yaratan ve yaratılan arasında bulunmakta, bir yönüyle madde âlemine, bir yönüyle de mânâ âlemine bağlanmaktadır.¹⁰⁸

Bursevî'ye göre âşık olmadan, aşka bağlanmadan vuslata erilmez. Sâlih mü'min olmayan, dinden uzak olan kişi de nefsinin berzahında sıkışıp kalır:

Menzil-i makşûda irmez peyrev-i 'ışk olmayan

Berzah-ı nefis içre kalur tutmayan semt-i şalâh (60/4)

¹⁰⁸ Uludağ, T.T.S, s. 73.

Bursevî, rûhun bedenden ayrılıp, berzah âlemine geçişine atıfta bulunur:

Dem gelür dem kesilür rûh-ı revânuñ üzilür

‘ Âlem-i berzağa şeh-bâz-ı nigâhuñ süzilür (83/1)

1.1.5.3. Cennet

Dünyada iken imân edip sâlih amel işleyen kişilerin âhirette mükâfât olarak gönderilecekleri yerdir.¹⁰⁹ Burada Allah o kullarından râzı, kullar da Allah’dan râzıdır.¹¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de cennette sayısız nimetler olduğu ifade edilmekte, dünya hayatında tahayyül edilemeyecek güzellikleri hâiz olduğu anlatılmaktadır.¹¹¹

Bursevî, aslolanın cennete gitmek olduğunu, bu dünya hayatının fânî ve geçici olduğunu ifade etmekte, insanın dünyada en güzel saraylarda yaşasa dahi hakiki saadeti bulamayacağını söylemiş, zîrâ ebedî güzellik, saflık ve mutluluğa ancak cennette vâsıl olunacağına dağınmıştır:

N’ider âdem olan dünyâ serâyında oturmağdan

Aña cennet gibi ârâm içün pākîze cā olmaz (75/3)

Gönül, güzele meyletmekte ve ebedî saadeti arzulamaktadır. Bu ise ancak cennette gerçek mânada idrak edilir. Kişi bir kere cennete, oradaki güzelliklere mazhar olduğu zaman, artık dünya hayatındaki fânî güzelliklere, nimetlere itibar etmez, artık dünyada nerede bulunduğunun bir önemi yoktur:

Cennet-i dîdâra dâhil olsa dünyâda gönül

Bir daği ol ne burayı ne orayı n’eylesün (106/4)

Kur’ân-ı Kerîm’de takva sahiplerinin içinde bulunduğu Me’vâ cennetlerinden bahsedilmektedir.¹¹² Bursevî âşık-zâhid tiplerini mukayese ederken, âşığın mertebesinin

¹⁰⁹ El-Bakara, 2/25

¹¹⁰ El-Mâide, 5/119.

¹¹¹ Es-Secde, 32/17.

¹¹² En-Necm, 53/15; es-Secde, 32/19.

zâhîde göre çok daha yüksek olduğunu, zâhid cennete vâsıl olurken âşîğın ru'yetullahı mazhar olacağını ifade etmiştir:

Zâhidüñ ârâm-gâhı Cennetü'l- Me'vâ ise

‘Âşîkuñ dîdârâ dek eyler terakķî pâyesi (107/4)

Kul, iman edip salih amel işlemesi, mâsivâdan yüz çevirmesi ve dosdoğru bir Müslüman olması neticesinde cennetle mükâfatlandırılır. Bursevî, ebedî mekânın cennet olmasını, îfa edilen vazife ve amellere bağlamaktadır:

Var ise yanuñda ‘amelüñden gül ü reyḥân

Ḳabre giricek meskenüñi cennet idersin (223/2)

Cennet, Kur’ân’da Firdevs ismiyle de zikredilmektedir. Firdevs; cennet bahçesi, bağ, bahçe anlamlarına gelmekte,¹¹³ edebiyatımızda bâğ-ı Firdevs, Firdevs-i âlâ, Firdevs-i berîn gibi ifadelerle kullanılmaktadır. Firdevs cenneti, envâi çeşit güzelliklerle donatılmış bir bahçe şeklinde tasvir edilmektedir.

Bursevî, Allah’tan Firdevs cennetinin kapılarının kendisine açılmasını dilemekte, cennette Hz. Muhammed’in (a.s) ümmetiyle başında toplanacağı Kevser havuzunun suyundan, feyzinden istemektedir:

Saña miḥmân olayum aç bana Firdevs’e deri

Kevser-i feyzüñi şun tâ olam anuñla diri (126/2)

1.2. İBÂDET

İbâdet, Kulun Allaha karşı duyduğu ta’zim ve sevginin neticesinde, O’nun rızası doğrultusunda yaşama çabası ve bu yolda yerine getirdiği davranışlar mânasına gelmektedir. Aynı zamanda Allah’ın hoşnut olacağı her türlü fiili yerine getirmek de bir tür ibadettir.¹¹⁴ Böylece hem gönüllerdeki îman kuvvet bulmakta hem de kulluk vazifesi yerine getirilmiş olmaktadır. İbâdet, üç amaç doğrultusunda yapılmaktadır. Bunlardan ilki, cennetle mükâfatlandırılma ümidi ve cehenneme girme korkusuyla yerine getirilen

¹¹³ Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 7, ss. 376-386.

¹¹⁴ Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 19, ss. 240-247.

ibâdetdir. Diğeri, Allah'ın emirlerini yerine getirme çabasıyla yapılan ibâdet ve üçüncüsü ise Allah'a duyulan aşk, hürmet, bağlılık, celâl ve heybet ile yerine getirilen ibadettir ki, bu içlerinde en makbul olanıdır.¹¹⁵ *Mecmûa*'da ibâdet hususu *amel, ihlas ile amel* gibi kavramlarla işlenmektedir.

Bursevî, ihlasla, samimiyetle ibâdet edip, amel işleyene Allah'ın çokça sevap vereceğini, âhirette onu mükâfatlandıracağını ifade etmektedir:

Eyle ihlâş ile 'amel tâ kim

Vire ecr-i cezîl Rabbi şekûr (76/2)

Kulluk vazifesini yerine getirmek, herkesin yapması gereken bir sorumluluktur. Ve bu dünyada kim ne kadar ibâdet edip güzel amel işlerse, âhirette o derece mükâfatlandırılacak, yani ektiğini biçecektir:

Herkese tohum-ı 'amelden hisşesin virdi Hudâ

Ol daği ekdi vü maşşûlin biçüp gitdi yine (128/4)

Kelime-i Şehâdet, namaz, oruç, zekât, hac, İslâm'ın beş şartı olup, aynı zamanda yerine getirilmesi gereken belli başlı ibadetlerdendir. Bu bölümde *Mecmûa*'da zikredilen ibâdetler ele alınacaktır.

1.2.1.Kelime-i Şehâdet

İslâm'ın beş temel esasından ilki olan kelime-i şehâdet, Allah'ın varlığına ve birliğine îman edip Hz. Muhammed'in (a.s) O'nun kulu ve elçisi olduğunu kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr etmektir. *Mecmûa*'da tevhid ve vahdet konularının işlendiği yerlerde, nefy ve isbat unsuru olarak lâ ve illâ kelimeleri kullanılmaktadır. *Nefy*, sâlikin fiillerinin Allah'ın fiillerinde ifnâ olması hâlidir.¹¹⁶ Kulun, alışkanlık olarak kendisinde bulundurduğu hükümleri terk etmesidir (*mahv*).¹¹⁷ Ve bu terk ettiklerinin yerine de ibâdetlerin hükmünü koyması ise, *isbattır*. Yani burada kelime-i tevhidin *lâ ilâhe* kısmı *nefy*, *illallah* kısmı ise

¹¹⁵ Uludağ, T.T.S., s. 179.

¹¹⁶ Uludağ, T.T.S., s. 234.

¹¹⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 492.

isbât olmaktadır.¹¹⁸ *Lâ* karanlıkla, *illâ* ise nur ile bağlantılıdır. *Zîrâ*, *lâ* karanlığı kaldırır, *illâ* ise o karanlığı nur ile doldurur.

Kul, Allah'ın varlığı ve birliğine şهادet ettiğinde, can bulur, kalbi, ruhu temizlenir, kederlerden emîn olur. Hakikat sırrına erer, mârifete mazhar olur:

Bâğ-ı dilde tâze gül
Câm-ı revân içre mül
Pâk olur dise gönül
Lâ ilâhe illallah (67/3)
...
Kıomaz dil içre keder
Âyineyi pâk ider
Nedür hakîkate der
Lâ ilâhe illâ hû (68/2)

1.2.2.Namaz

İslâm'ın şartlarından biri olan namaz ibâdeti, hicretten bir buçuk sene önce, Miraç gecesinde farz kılınmıştır. Namaz, çok ehemmiyetli bir ibadettir, İslam dininin temeli, direği olarak kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de namazın kişiyi kötülüklerden alıkoyduğu ifade edilip, dosdoğru kılınması emredilmiştir.¹¹⁹

Bursevî, namazı Allah'a yakınlık vesilesi olarak görmüş, Allah'ın kulunu huzuruna daveti olarak nitelendirmiş ve vuslata ermeyi dileyenin namaza icâbet etmesini söylemiştir:

Hakk'a kırbet diler iseñ
Gel namâza gel namâza
Yâra vuşlat diler iseñ

¹¹⁸ Kemikli, *Sun'ullâh-ı Gaybî Dîvânı*, s. 127.

¹¹⁹ El-Ankebût, 29/45.

Gel namāza gel namāza (20/1)

...

Dergāhına Rabb-i ğanī

Da‘ vet eyledi çün seni

Sürüp mescide bedeni

Gel namāza gel namāza (20/3)

Namaz, bir ibâdet olmakla birlikte, Hakk’a yalvarmanın bir vesilesidir. Bursevî namazını edâ edip, Allah’ın huzuruna çıktıktan sonra, niyâzını da dile getirir:

Görüp ol yâri nâz içre

Ṭurur Ḥaqqî niyâz içre

Olup kâ’im namâz içre

‘İbâdet ehli dervîşem (97/5)

Bursevî’ye göre, namazı terk edenin varlığı can vermiştir, ölmüştür. Ve namazdan kaçıp uzaklaşan, Allah’tan da uzaklaşmış olur:

Vücûda terk-i şalât ile yol bulur bu ölüm

Kaçan teveccüh-i Ḥaqq’da zühûr ider hâleli (154/3)

1.2.3. Oruç

Oruç, niyet edip imsak vaktinin girmesinden itibaren, güneş batana dek geçen sürede yememek, içmemek ve cinsel münasebette bulunmamak suretiyle yerine getirilen farz ibâdettir. Oruç, yalnızca fizîken aç kalmakla sınırlı olmayıp, nefsin de açıklıkla terbiye edilmesine, nimetlerin tefekkür edilip, onları şükrünün edâ edilmesine de vesile olmaktadır. Dolayısıyla beden aç kalırken, ruh doymaktadır.

Mecmûa’da oruç yalnızca bir yerde sâim ifadesiyle geçmektedir. Dervişler, her dâim ibâdet ve taatle meşgul olmakta, gecelerini uyanık olup namaz kılarak, gündüzlerini de oruç tutarak geçirmektedirler:

Yanup yakılurlar dâ 'im

Gice kâ 'im gündüz şâ 'im

Gösterürler çok 'alâ 'im

Rûmili'nün dervişleri (58/4)

1.2.4. Hac ve İlgili Mefhumlar

İslâm'ın beş şartından biri de, Hac ibâdetini yerine getirmektir. Hac, Müslümanın belli kâidelere uymak suretiyle, Zilhicce ayında Kâbeye giderek, onu ziyaret etmesidir. Gücü yeten herkesin Kâbeye gidip Hac farızasını yerine getirmesi Allah tarafından emredilmiştir.¹²⁰ Tasavvufî ıstılahta ise, Hakk'a vâsıl olmak için yapılan rûhi ve mânevi seyahattir. Sûfilere göre haccın esasları rûhi gerçeklerin birer sembolüdür. Gönlü Kâbe ile özdeşleştirmişler, gönlün tamirinin hac ile mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.¹²¹

Kâbe Beytullah'tır, Allah'ın evidir. Aynı zamanda tüm Müslümanların kiblesidir, yöneldiği yerdir. Mü'minler tek bir yöne, Allah'a, Hû'ya yönelir, oraya aşkla gidenler şerefli olmakla müjdelendirler:

Ka'benün levhinde kalem-i Bârî

Hâ-i hüviyyetle çok oldı cârî

Vâv-ı velâyetle 'âşık-ı zârî

Mübeşşer olduğu haberi geldi (98/3)

Allah'ın beytine gönülden gitmek isteyen, bu yolun âşığı olan kişi, hacıdır. Her ne kadar meşakkatli ve yorucu olursa olsun, Allah'a kavuşma azmi, aşkı ve şevkiyle gayret edip muhakkak Kâbe'yi bulacak, ona ulaşacaktır:

Ka'be her kıanda ise hâcî olan bulur anı

Vaşf-ı Mevlâ'yı işiden 'âzim-i dergâh olur (155/3)

1.3. DİĞER DİNÎ MEFHURLAR

¹²⁰ Âl-i İmrân, 3/97.

¹²¹ Uludağ, T.T.S, s. 150.

1.3.1. İman

İman, bir şeye şüphede bulunmadan, doğruluğuna içten, kat'î olarak inanmak ve onu tasdik etmektir. Dînî literatürde ise, Allah'a ve Hz. Muhammed'e (a.s) Allah tarafından bildirilen hükümlerin hak olduğuna, kesinliğine samimi bir şekilde inanmak ve doğruluğunu tasdik etmektir.¹²²

Bursevî, imanın sağlam bir şekilde kalması, sarsılmaması için kişinin samimi bir şekilde, hatalarının farkında olup gözyaşı dökerek bu hâlini diri tutması, aşkla Allah'a bağlanması ve Allah kelâmına, Kur'an'ın sırlarına kulak vermesi gerektiğini söylemektedir:

Eşkle yüzüñ yuya gör

İmām-ı 'ışka uya gör

Sırr-ı Kur'an'ı tuya gör

Virme imānuña ziyān (32/3)

İman, kayıtsız şartsız inanma ve bağlanmadır. Dolayısıyla imanlı kişi tevâzu sahibi olmalı, acziyetini bilmelidir. Kibre ve riyâyâ kapılan kişinin imanından şüphe edilir. İman elden giderse, kişi ibâdetlerini huşû ile yerine getiremez ve neticede Hakk'a vâsıl olmaktan mahrum kalır:

Kibr ü kîn erbâbınuñ imānı yokdur Haqqıyâ

Her kimüñ imānı yok ihsāna vâsıl olmadı (111/5)

1.3.2. Küfr

Küfr, imanın zıddı olarak kullanılmaktadır. Kelime mânası inkâr etmek, örtmek olan küfr, tasavvufta tefrika ve kesret âlemini ifade etmektedir. Hakiki iman, kulun fenâfillâh mertebesine erişmesi, kesretin vahdete tahavvül etmesidir.¹²³

Mecmûa'da küfrün fâili olarak *kâfir* ifadesi zikredilmektedir. Zâhid, aşkı anlama hususunda yeterli kâbiliyete sahip değildir, zîrâ aşk gönül işidir; oysa zâhid zâhirde takılıp

¹²² Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, 5.b., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 38.

¹²³ Uludağ, *T.T.S.*, s. 224.

kalmıştır, aşk pek de ehemmiyet vermez. Tıpkı kâfirin îmana istidadı olmadığı ve îmanla şereflenmeyi istemediği gibi, zâhidin de aşkın kûnhüne vâkıf olup, onu anlaması beklenmemelidir:

Zâhid-i bî-kâbiliyyet ‘ışk u şevki n’eylesün

Çünkü isti‘ dâd yokdur kâfir îmân istemez (43/3)

Şairimiz küfrü ifade etmek için *inkar* kavramını da zikretmektedir. Kul, Allah’a îmanı neticesinde yaratılmışlara ve âleme bakarak hayrete düşmekte, her defasında îmanı ziyadeleşmektedir. Oysa kâfir için bu harikulâde âlem inanması için yeterli olmamakta, yaratılmışlar üzerinde Allah’ın sanatını görüp, O’na ulaşmayı reddetmektedir:

Kimi gördüm dir kimi hayrettedür

Kimi inkâr eyleyüp dir şanı hû (138/6)

1.3.3. Mîrâc

Hiz. Muhammed’in (a.s) Cebrâil (a.s) eşliğinde arşa çıkarak Allah ile görüşmesi mucizesidir. Rasûl-i Ekrem, Recep ayının yirmi yedinci gecesinde Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya, gelmiştir; bu seyahat, *İsrâ* hadisesidir. Buradan da Allah katına, Sidre-i Muntehâ’ya yükselmiştir; bu yolculuk da Mîrâc adını almıştır. Edebiyatımızda Mîrac hadisesini konu alan, hususi bir tür olarak da ortaya konan *mi‘râciyeler* kaleme alınmıştır. Bu türün haricinde, bazı beyitlerde isrâ ve mîrâc kavramları zikredilmektedir.

Tasavvuf dilinde mîrâc, ruhun yükselmesi ve mânevi seyahat şeklinde ifade edilmektedir. Buna nüzul-suûd yani iniş-çıkış denir. Hiz. Âdem dünyaya indirilirken, Hiz. Muhammed (s.a.v) arşa çıkarılmıştır.¹²⁴ Bu hadiseleri Bursevî, insanın kendi iç dünyasındaki mi‘râcını yaşaması şeklinde ele almaktadır. *Mecmûa*’da, Mîrâc hadisesinde zikredilen Burak isimli bineğe telmihte bulunarak, tıpkı Peygamber Efendimiz’in Burak ile Allah katına çıktığı gibi, Bursevî de mâna âlemine yükselmeyi temenni etmektedir:

Süvâr eyle Burâkı ‘ışk u şevka

İdelüm ‘âlem-i mâ‘nâya mi‘râc (74/4)

¹²⁴ Uludağ, T.T.S, ss. 249-250.

1.3.4. Hayat ve Ölüm

Diri, canlı olma, yaşama, canlılık mânalarına gelen hayat, doğum ile yaşamın sona ermesi arasında geçen süredir. Aynı zamanda Allah'ın sübûti sıfatlarından biridir. Hakiki anlamda hayat sahibi olma, kudreti ezeli ve ebedî olan Allah'a mahsustur. O'nun hayatı hiçbir şeye bağlı ve muhtaç olmadan, kendinden ve sonsuzdur. Yaratılanların diri ve canlı kalabilmesi, hayat sahibi olabilmesi bu hakiki hayata bağlıdır. Ölüm ise hayatın zıddıdır, dünya hayatının nihayete ermesidir. Tasavvufî düşüncede efdal olan, ölmeden önce ölmektir, yani kalpte Allah dışındaki bütün istekleri yok etmek, fenâ bulmaktır. Cismâni ölümden önce nefsini, nefsinin arzularını irâdi bir şekilde öldürerek, Allah'a vâsıl olmaktır. Böylece ebedî ruh canlanmış olur.

Hak yolunda olmak, nefsini terbiye edip, ölmeden önce ölmek hayli meşakkatlidir. Kişi önce benliğini bir tarafa bırakmalı, fenâ makâmına ulaşmalıdır. Bu da uzunca bir seyr ü sülûk terbiyesi neticesinde mümkündür, istidat, sadakat, sabır gerektirir, güç bir iştir:

Ḥaḳḳıyâ ehl-i fenâ buldı beḳâ-i câvidân

Râh-ı Ḥaḳ'da ölmeden öñdin türâb olmaḳ ne güç (228/5)

Aşk, sâlikin sülûkündaki en önemli unsurdur. Zîrâ aşk ile kişi fenâ bulur, varlığını Allah'ta bu aşk ve muhabbet neticesinde birleştirir. Aşkın neticesi şirkin ortadan kalkması, kalbin feyz ile dolmasıdır:

Şirk-i vücûdı kaldırur

Evşâf-ı nefsi öldürür

Feyz ile ḳalbi ṭoldurur

Mevc ursa ger 'ummân-ı 'ışḳ (137/3)

1.3.5. Cinler

Cinler, tıpkı melekler gibi duyularla ifade edilemeyen metafizik varlıklardır. Ancak meleklerden farklı olarak ateşten yaratılmışlardır ve insanlar gibi Allah'ın emir ve yasaklarına uymakla yükümlüdürler, Allah'a kulluk etmekle vazifelidirler. İnsanlarda olduğu gibi cinlerde de mü'min ve kâfir tâifesi bulunmaktadır. Hz. Muhammed (a.s)

İslâmiyet’i cinlere de tebliğ etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de cinler cin, cân, cinne ifadeleriyle zikredilmiştir¹²⁵ ve Cîn isminde de sûre mevcuttur.

Bursevî, beyitlerde ins ve cânı yani insan ve cinleri birlikte zikreder:

Gördi çün bu şûret-i teşbîhi tutdı ins ü cân

Ḳudsiyân idüb nazar ma‘ nâya didi hâş hâş (53/4)

...

Ger melekdür ger felekdür ger olupdur ins ü cân

Cümle-i maḥdûd u ma‘ dūd endek ü bisyâr hû (54/6)

1.3.6. Şefâat

Kelime mânası aracı olmak, yardım etmek olan şefaatin terim anlamı, âhirette mü’min kulların affı ve bağışlanması için peygamberlerin ve kendisine bu hususta izin verilen kimselerin Allah’a niyazda bulunmalarıdır.

Bursevî günahkar olduğunu, şayet günah, şefaati sebebi ise, en çok kendisinin buna ihtiyacı olduğunu ifade ederek Peygamberimiz’den şefaati dilemektedir:

Şefâ‘ at bulmağa senden sebep cürm-i günâh ise

Ḳamudan Ḥaḳḳî-yi mücrim eḥaḳdur yâ Rasûlallâh (116/6)

Hiz. Muhammed (a.s), Allah’ın en sevgili kulu ve rasûlüdür, nazargâhıdır. Şâirimiz, O’nun şefaati vesilesiyle Allah’ın merhametinin celb olunacağını ifade eder:

Ey nazar-gâh-ı Ḥudâ-yı zü’l-cemâl

Ḳıl nazar bu bende-i bî-çäreye

Âb-ı rûyuñla Cemâl olur Celâl

Ḳıl şefâ‘ at işbu yüzi ḳaraya (232/1)

1.3.7. İlim

¹²⁵ Ahmet Saim Kılavuz, “Cin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, ss. 8-10.

İlim, sözlükte “bilme, biliş, bir şeyin doğrusunu bilme, okuyarak öğrenilen bilgi,¹²⁶ bir şeyin hakikat ve mahiyetini kavrayıp idrak etmek”¹²⁷ manalarına gelmektedir. Yani burada konu yalnızca bilgiyi bilmek değil; onu anlamak, idrak etmek, ona dair olan incelikleri bilmek, bilinen şeye dair gizli ve açık kesin bilgiye sahip olmaktır. İlim, cehâletin yani bilgisizliğin zıddını ifade ederken de kullanılır.

Tasavvufta ilim boyutuna gelindiğinde, ilme ziyadesiyle ehemmiyet verilmiş, sufinin cahil olamayacağı, şeyh olabilmesi için öncelikle ilimleri öğrenmiş olması gerektiği vurgulanır. Bursevî, bir şeyhin ya da sufinin halkı irşad edip onlara bir şeyler anlatabilmesi ve halkın kendisinden istifade edebilmesi için bu şeyhte bulunması gereken vasıflardan birinin de ilim olması gerektiğini zikreder. Eserlerine ve tarikat prensibine bakıldığında da Bursevî’nin âlim bir şeyh olduğu görülür. Tefsir, hadis, kelam, fıkıh, edebiyat gibi muhtelif pek çok ilme dâir eserler neşretmiş velûd bir müelliftir. Tarîki olan Celcetiyye de ilmiyle ön plana çıkan bir tarikattır.

Bazı mutasavvıfların ilimleri incelerken, tasnif ettiği görülür. Bu tasnifler; aklî ilimler-naklî ilimler, ilm-i zâhir-ilm-i bâtın, ilm-i rûsum, ilm-i ledün, vehbî ilimler-keşfî ilimler, maddî ilimler-mânevî ilimler, yakîn ilmi.... şeklinde sıralanabilir. Sühreverdî de *ilme’l-yakîn*, *ayne’l-yakîn* ve *hakka’l-yakîn*den bahseder. Bunlar, kişinin imanının mertebeleridir. Her mertebeye özel bir ilim mevcuttur ve bu ilimler kalple alakalıdır. Kalple alakalı ilimleri genel ve özel olmak üzere iki ciheti vardır. Genel olanı *ilme’l-yakîn*dir ve hem zahir ulemaya hem de batın ulemaya ayândır. Özel olan ise yalnızca bâtın ulemasına hastır, zâhir ehli bu ilimden mahrumdur. Özel vasıflı iman bütün makamları ihtiva ederken, genel olanı dar kapsamlıdır. Yakîn mertebesinde müşahade neticesinde elde edilen ilim, *ayne’l-yakîn*dir. Bu makamın da üstünde bir makam vardır ki o da *hakka’l-yakîn*dir. Hakka’l-yakîn ilim, hakiki manada ahiret âleminde elde edilebilir. Bu mertebedeki ilimler en yüksek müşahade makamlarından elde edilir ve vicdânîdir. Dolayısıyla en kıymetli ilimdir. Zâhir ulema *ilme’l-yakîn* mertebesinde

¹²⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s.492.

¹²⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “İlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 108-109.

kalmış, ilimlerin künhüne vâkıf olamamıştır. Oysa sufiler, hakka'l-yakîn mertebesine erişmişlerdir. Bu mertebedeki ilim ancak yaşanarak bilinebilir, anlaşılabilir.¹²⁸

Bursevî, ilme'l-yakîni şeriat mertebesi, ayne'l-yakîni marifet mertebesi ve hakka'l-yakîni de kakikat mertebesi olarak nitelendirir. Zâhir ulemanın irşâdı ancak ilme'l-yakîn mertebesindedir yani hükümlerle alakalıdır.¹²⁹

En yaygın ayırım ise zâhir ilimleri-bâtın ilimleri şeklinde yapılan ayırımdır. Bursevî de ilimleri bu şekilde ele almış, özellikle şeyhin ilm-i bâtına vakıf olması gerektiğini ifade etmiştir. Zira batın ilmi, şeyhin alimliğinin sağlamlığına ve ilimde merteye katettiğine bir işarettir. Yalnızca ilmin zahirine vakıf olan mürşid, hakikatleri anlama ve aktarmada yetersiz kalır. Ancak bakıldığında velîler içerisinde ümmî olanların da bulunduğu görülür. İşte burada Bursevî, “Allah sana bilmediğini öğretmiştir”¹³⁰ ayetini esas alarak, bu zâtlara ilmin Allah tarafından öğretildiğini ve Allah'ın cahille dost olmayacağını, olursa da ilmi ona öğreteceğini ifade eder.¹³¹

Şer'î hükümlerin herkes tarafından anlaşılan, açık, görülebilen, dış uzuvları ilgilendiren namaz, alışveriş, zekat, miras, oruç, hac gibi ahkam konularını içeren yönü ilm-i zâhir; manaları zâhir gibi açık olmayan, yalnızca belli kişiler tarafından idrak edilebilen iman, marifet, ihlas, kanaat, şükür gibi kalbe yönelik hükümlerin ilmine ise ilm-i bâtın adı verilir.¹³² İlm-i zâhire kesbî ilim/ilm-i rûsum; ilm-i bâtına vehbî ilim de denilir. Bu ilme rûsum ilmi de denmesinin sebebi, başlarda zühd anlayışıyla zuhur eden tasavvuf, bazı kesimler tarafından dış görünüş ve şekilcilikle bir tutulmuş, ilmin künhüne vukûfiyet göz ardı edilmiştir. İşte sufiler, zahire bu denli ehemmiyet veren rûsum ehlini eleştirmişler, gerçek aşk ve hakikate bu şekilcilikle, salt bilgiyle, aşk olmadan ulaşamayacağını savunmuşlardır.¹³³ Bu hususta Yunus Emre, dervişliğin kılık kıyafetle mümkün olamayacağını şu beytiyle ifade eder:

“Dervişlik olaydı tâc ile hırka

¹²⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, s.70.

¹²⁹ Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, s. 276.

¹³⁰ En-Nisâ, 4/113.

¹³¹ Namlı, *a.g.e.*, ss. 274-275.

¹³² Serrâc, *el-Lüma*, s. 526.

¹³³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 13. Baskı, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 22.

Biz dahi alırdık otuza kırka”

Gaybî de aslolanın mârifet olduğunu¹³⁴ ifade ederek;

“Tâc marifet tâcıdır

Sanma gayrı tâc ola

Taklid ile tok olan

Hakîkatte ac ola” der.

Zahir ve batın ilimleri bir bütündür, bunları birbirinden ayrı düşünmek yanlış olur. Sufiler, zahiri manaya çok önem verirler, ayetlerin zahir manalarıyla da amel ederler. Ancak bir de bu hükümlerin mahiyetini kavrayabilmek için gereken batınî manadan bahsederler. Her iki ilmin de kendine ait bir yorumu, anlayışı, hakikati ve naslardan sahih olduklarına dair delilleri mevcuttur.¹³⁵

Allahu Teâlâ Lokman Sûresi’nde meâlen “Görmediniz mi? Allah, göklerdeki ve yerdekileri emrinize verdi. Size açık (zâhir) ve gizli (bâtın) nimetlerini bol bol ihsan etti.”¹³⁶ buyurmaktadır. Sufiler burada batın yani gizli nimetleri yorumlarken ilm-i bâtını da bu nimetlerden saymışlardır. Zira batın ilmi herkese nasip olmamakla birlikte, kula riyazet, nefs mücahadesi, sabır, tefekkür, tevekkül, salih amel, takva neticesinde Allah tarafından verilir. Yani esasen Allah’ın kula bir ikramıdır. Gazâli de, bu batın ilminin Allah’ın bir sırrı olduğunu ve bu sırrın Hak dostlarına ayân olacağını ifade eder.¹³⁷

Bir diğer âyet-i kerimede meâlen “ Orada kullarımızdan bir kul (olan Hızır’ı) buldular ki biz ona katımızdan bir rahmet (vahiy) ve ona tarafımızdan bir ilim(ledün) öğretmiştik.”¹³⁸ buyrulur. Hz. Musa’ya peygamber olması dolayısıyla verilen ve insanlara irşad etmesi istenilen ilimler muamelatla, ahlakla alakalı bilgi ve hükümlerdir. Oysa

¹³⁴ Bilal Kemikli, *Sun ’ullâh-ı Gaybî Dîvânı*, İstanbul: H Yayınları, 2017, s. 187.

¹³⁵ Serrâc, *el-Lüma ’*, s. 549.

¹³⁶ El-Lokman, 31/20.

¹³⁷ Ferzende İdiz, “Tasavvufta İlm-i Zâhir-İlm-i Bâtın Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2006), s. 238.

¹³⁸ El-Kehf, 18-65.

Hızır'a verilen bilgi ise, hakikatleri ve hadiselerin sırrını, onların ardındaki hikmeti idrak edebilme bilgisidir.¹³⁹

İlm-i zahir, kulun çabası, çalışıp-öğrenmesi neticesinde elde edilebilen aklî bilgiler iken, ilm-i bâtın buna ilaveten mücahede, amel, riyazet, taati de esas alır. Sûfiler nezdinde ilm-i bâtın ilm-i zahirden daha ehemmiyetlidir. Zira bâtın, zahiri kapsamakta, onun içermediği malumatları da barındırmaktadır, ona hükmeder. Zâhiri ameller bâtının bir neticesidir.¹⁴⁰ Bu bâtın ilminin sözle ifade edilmesi mümkün olmamaktadır. İlm-i bâtın, sahîh, sağlam bir iman ve halle gerçekleşir. Kalbin temiz olması, niyetin hâlis olması gerekir. Ve bu ilim, Allah'ın bir ihsanı ve ikramıdır, lütfudur.¹⁴¹

Zâhir ehli, kimi zaman bâtın uleması tarafından yüzeysel olmaları ve amel ve fiillerin zâhirine odaklanıp hikmetini göz ardı etmeleri bakımından eleştirilmiştir. Edebiyatımız incelendiğinde de, şairlerin bu zahid-sufi, tekke-medrese çatışmasını eserlerinde işlediği görülür. Zâhid, hoca, molla, vâiz gibi ifadelerle de tavsif edilir. Bu tip, çevresine hep kınayıcı, küçümser şekilde bakıp eleştirir. Şekilcidir, kişinin dış görünüşü ve kabuğuna değer verir.¹⁴²

Bursevî ise, ilimleri zâhir ve bâtın olmak üzere inceler. Kimi zaman zâhir ilmi için ilm-i rûsum; ilm-i bâtın için de ilm-i ledûn ifadesini kullandığı da vâkidir. *Mecmûa*'da¹⁴³ bu ilimleri Câmî modeli üzerinde namaz örneğinde anlatmıştır. Bu şekilde, câminin iki minaresi, kubbesi, müezzin mahfili ve minber bulunmaktadır. Bu iki minareden biri zahir minaresi diğeri de bâtın minaresidir. Nasıl ki imam bütün cemaati namaza davet eder ve cemaat de bu davete namazı kılarak, rûkûnlerini yerine getirerek icabet eder. Namazın fiziki olarak kılınması, şer'î olarak emrin yerine getirilmesi bu ibadetin zâhiridir ve namaz kılan herkese malumdur. Ve bu kaideleri tüm cemaat yerine getirmelidir. Namaz dâvetini imam cemaatin tümüne yaptığı gibi, buna dâir malumat da yani namazın zâhiri bilgisi de

¹³⁹ Serrâc, *el-Lüma* ', s. 551.

¹⁴⁰ İbn Haldun, *Şifâu's-sâil*, ss. 82-83.

¹⁴¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, s. 27.

¹⁴² Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2010, s. 265.

¹⁴³ Bursevî, *Mecmûatü'l-fevâid ve'l- vâridât*, vr. 135a.

herkesçe bilinir. Oysa namazın rükünleri hâricinde bir de hikmet boyutu, ruhu, ihsan ciheti mevcuttur. Zîra, namaz Allah'ın huzurunda olmak, sanki O'nu görüyormuşçasına bu mertebeyi hissedip, böylece huzurda olmaktan huşû duymaktır. Dolayısıyla namaz, şeklî gerekliliklerini yerine getirmekle birlikte, bu şuur üzere düşünülüp edep ve ehemmiyet gösterilmesi gereken bir ibadet olur. Ancak bu derinlik, herkesin anlayabileceği bir hâl değildir. Namazın ardındaki hakikati ve marifeti ancak bâtın ehli idrâk edebilir. Namazı herkes kılar, şer'î hükmün zâhir kısmını herkes yerine getirir ancak mahiyetine dair bilgiyi herkes edinemez. İşte bu namazın hakikati de fikhın bâtınî cihetini teşkil eder. Dolayısıyla bâtın ehli zaten zâhir ehlinin kıldığı namazı kılmaktadır, üstüne bir de namazdaki aşkı, derinliği, nefis terbiyesini, kötülüklerden alıkoyma yönünü de idrak eder yani namazı yaşar. Burada namaz için anlatılan düsturlar, tüm ibadet ve taatler için, eşyayı yorumlama, kâinatı okuma, ondan ibret almak için de geçerlidir. Namaz yalnızca şeklî olarak kılındığında, emir kısmı yerine getirilmiş olur, ancak mânâ kısmı eksik kalır. Kezâ, ilmin sadece zahiri olanı tahsil edilip bâtınına ehemmiyet verilmediğinde, tıpkı namazın idrakinin eksik kalması gibi, kâinatı anlamlandırması eksik kalır, kemâle ulaşması güçleşir. Bu ilimlerin ayân olması, kişinin hakikat mertebesine ermesi ise, nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesi ile mümkündür; seyr ü sülûk, şeriatin zâhirine eksiksiz riayet ve masivadan alakayı kesme neticesinde kemal mertebeye ulaşıp, hakiki manada ilim olan bâtın ilmine vâkıf olunur. Hem zahir ilmin hem de bâtın ilmin temelinde iman vardır. İman olmadan zâhiri ilmi elde etmenin de bir anlamı yoktur.

Bu tasnif incelendiğinde, Bursevî bâtın ehlinin fehminin zâhir ulemadan ayrıcalıklı olduğunu ifade ettiği görülür. Yani bâtın ulemanın elde ettiği ilim, ulaştığı mertebe zâhir ehli tarafından idrak edilememektedir. Bâtın ulemasının diğerlerinin ulaşamadığı bir ilmi mevcuttur ve bu ilme ancak bâtın ulemasının hallerini yaşayarak anlayanlar ulaşabilirler.

Bursevî, bâtinsız salt zâhirî ilmi tuzsuz sofraya benzeterek, irfanın ilimden önemli olduğunu, gönül bilgisinin akıl bilgisinden önde olduğunu ve gönülsüz aklın eksik kalacağını ifade eder:

‘İlm ẖân-ı bî-nemekdür olmaz ise anda feyz

Ey müderris n’idesin kıli ki anda hâl yok (93/2)

Zâhir ulema, okudukları ilm-i resmî yani zahiri ilimleri iyi bir hocadan tahsil ederler, hatta alim derecesine yükselirler ancak Kur'ân'ı hakkıyla anlayıp idrak edebilmek için bu ilim yetersizdir. Dolayısıyla hakiki manada âlim de sayılmazlar. Zîrâ Kur'an yalnızca zahire, dışa dönük manaları ihtiva etmez, kalple anlaşılan, aklın yetersiz kaldığı hükümlere de sahiptir. İşte burada ilm-i zâhiri tamamlayan ilim, tasavvuftur, ilm-i bâtındır:

Oğurlar ' ilm-i resmî dersini üstâzdan dâ'im

Bilürler gerçi her fenni velî Kur'ân'ı bilmezler (115/3)

Esas olan, ilm-i ilâhidir, marifetullahtır. Yalnızca ilmin zahiriyle elde edilen bilgi kişiyi ihyâ etmeye yetmeyecektir:

Yüri ' ilm-i ilâhî dersin sen öğren bunda zîrâ kim

Sevâd-ı lafz yarın ehl-i resmüñ yüzün aķ itmez (204/2)

1.4. DÎNÎ VE TÂRİHÎ ŞAHSİYETLER

1.4.1. İmam-ı A'zam

İmam A'zam Ebû Hanîfe, dört büyük Sünni mezhepten biri olan Hanefî mezhebinin kurucu imamıdır. Fıkıh, kelam, akâid sahasındaki ictihatlarıyla ehl-i sünnet akidesinin şekillenmesine katkıda bulunan, zemin hazırlayan âlimlerdendir.

Bursevî, bir yerde İmam A'zam'a ismini zikrederek taltifte bulunmuş, medhiye kabilinde bir manzume kaleme almıştır. Bu manzumeden Bursevî'nin Hanefî mezhebine mensup olduğu sonucuna da varılabilir:

Ben İmām-ı A'zam'em hāḷḷ iktidā eyler baña¹⁴⁴

Her müezzīn maḥḥil üstünde du'ā eyler bana (30/1)

¹⁴⁴ Ali Namlı bu manzumeyi Bursevî'nin kendi kutbiyetini ifade etmek maksatlı yazdığını ifade etmiştir (bkz. Namlı, İsmail Hakkı Bursevî, s. 101). Biz de bu şekilde bir varsayımda bulunup, yorumlamayı uygun gördük.

Bendedür sırr-ı Muḥammed ṣalli yâ Rabbi ‘aleyh

‘Âşîyân ‘afv-ı günâh için recâ eyler bana (30/2)

Kurb-ı sulṭân âdemi sulṭân ider bu ‘âleme

N’ola dirsem ḥalk-ı ‘âlem ilticâ eyler baña (30/3)

1.4.2. Ebû Ali (İbn Sînâ)

Felsefe, matematik, tıp, mûsikî, astronomi, kimya, fizik gibi pek çok muhtelif alanda söz sahibi olan, eserleri ve ilmiyle nam kazanmış âlim şahsiyettir. İslam Meşşâi geleneğini sistemleştiren büyük filozoftur, tıp sahasında da meşhur bir hekim olarak yalnızca İslam dünyasını değil, aynı zamanda Avrupa tıbbını da etkilemiştir.

Mecmûa’da Ebû Ali ismi ile zikredilen İbn Sînâ, âlim olması yönüyle ele alınmış, ârifin hakikati idrak etmesi neticesinde şayet karşısında bir müderris olarak ilmiyle ma‘ruf İbn Sînâ dahi olsa yine de onun ilmiyle yetinmez, zira asıl ilim hakikattir, hikmettir, ve hikmet zâhiri ilimden daha üstündür:

Bu vechi bahş-i ḥaḳîkatde fehm iden ‘ârif

Dimez müderrise olsa Ebû ‘Alî de belî (154/4)

1.4.3. Leylâ ve Mecnun

Edebiyatımızda Leylâ ve Mecnun hikayesi, hem mazmun ve mecazlar itibariyle hem de başlı başına mesnevi konusu olarak ziyadesiyle revaç bulmuştur. Mecnun, Leylâ’ya olan aşkıdan ötürü aklını yitirmesi sebebiyle bu ismi almış, âşığın sembolü olmuştur. Kezâ Leylâ da mâşuğu simgelemiş, Leyla ve Mecnun hikayesi âşık ve mâşukla bütünleşmiştir. Mecnun Leylâ’ya olan aşkıyla çöllere düşmüş, her yerde onu aramış ve vuslata ermeyi dilemiş, nihayet mecâzi aşkı hakiki aşka, Allah aşkına tahavvül ederek fenâ bulmuştur.

Bursevî, Mecnun’un aşk derdiyle çöllere düşmesine telmihte bulunmuş, sâlikin tıpkı Mecnun’un Leylâ’yı divane bir şekilde aradığı gibi Allah’ı aradığını, sonunun Mecnun gibi olduğunu ifade etmiştir:

Şu kim ‘ışk-ı ilāhī ile oldı ‘ākıbet Mecnūn

Gezer şahrāları dā’im arar Leylā’yı Leylā’yı (44/5)

Mecnun’un Leylā’ya aşkı öyle derin ve kuvvetlidir ki; şairimiz bu aşka imrenir, aşk belasıyla Mecnun gibi, Allah’a da böyle deruni bir şekilde âşık olmayı diler, sevgiliye meftun olmayı temenni eder:

İbtılā-yı ışkdan Mecnūn olmağdur murād

Özge bir Leylā’ya hem meftūn olmağdur murād (120/1)

Gönül ehli sâlik, aşkın zincirine bağ olmayı dahi lütuf görmüş, Mecnun’un Leylā’nın derdiyle çöllere düşmesini tahfif etmiştir:

Yiter ehl-i dile zencir-i ‘ışka bend olup tırnak

Ėam-ı Leylā ile Mecnūn olup şahrāyı n’eylerler (186/4)

1.4.4. Yazdiyar-Ehrimen-Yezdan

Her biri birer mitolojik tanrı olan bu isimlerden Ehrimen, mecûsilerce kötülüğü yaratan, kötülük tanrısıdır. Zerdüş inancına göre iki çeşit tanrı mevcuttur yani düalist tanrı anlayışı benimsenmiştir. Buna göre bir iyilik ve aydınlık tanrısı ve onun zıddı olarak bir de kötülük ve karanlık tanrısı bulunmaktadır. İşte Yezdan da Ehrimen’in karşısında bulunan iyilik tanrısıdır. Bu tanrılar sürekli birbirleriyle savaş içinde olup, kimi zaman Ehrimen kimi zaman da Yezdan galip gelmektedir. Dolayısıyla nihai düzen bir türlü sağlanamamaktadır, ancak inanışa göre en sonunda yenilen, Ehrimen olacaktır.¹⁴⁵

Bursevî, bu düalist tanrı inancına karşılık tevhid anlayışını savunarak, iyiliği ve kötülüğü, hayrı ve şerri, nihayetinde her şeyi tek bir yaratıcının, Allah’ın yarattığı ve yönettiğini, Ehrimen ve Yezdan’a telmihte bulunarak ifade etmiştir:

Yezdiyār u Ehrimen hū mazhar-ı Yezdān hū

Ėutb-ı ‘ālem hū vü aqṭāb u kamu aḥyār hū (55/1)

1.4.5 Bukrat- Sukrat- Felatun

¹⁴⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Hürmüz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 18, 1998, ss. 495-496.

Bu isimlerin her biri ilim ve bilgisiyle öne çıkan kimselerdir. Felatun Sukrat'ın talebesidir. Ve her ikisi de İslam felsefesi ve antik çağ felsefesini derinden etkileyen görüşleriyle ön plana çıkmış bilge kişilerdir. Bukrat ise modern tıbbın temsilcisi olarak görülmüş, akla ve tecrübeye dayalı bir tedavi anlayışını benimsemiştir. İslami eserlere bakıldığında Bukrat'ın en önemli tıp üstadları arasında isminin zikredildiği görülür.

Bursevî bu isimlerden âlim ve hikmet sahibi birer şahsiyet olmaları dolayısıyla bahsetmiştir:

Eger Buḳrat u Suḳrat u Felâṭūn-ı ilâhîdür

‘Umūmen zevḳ-i ḥâl ü ‘ilm-i ḥikmetle mübâhîdür (57/1)

1.4.6. Calinus

Calinus da tıpkı Bukrat gibi İslami tıbbı etkileyen Yunan bir doktordur. Aynı zamanda da filozoftur. İslam dünyasında bilhassa tıbbı dair eserleri revaç bulmuştur.

Bursevî, aşk hastalığına dûçar olanların bu derde derman aramadığını, bu hastalığının şifa bulmasını istemediğini ve bu derdin Calinus'un zahiri tıbbıyla dermanının bulunamayacağını ifade etmiştir:

Marîz-i ‘ışḳ olanlar istemezler derde dermânı

Ḥakîmâne yürürler tıbb-ı Calinus'ı n'eylerler (187/2)

2. TASAVVUF

Tasavvuf, sözlükte “yün giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, Suffa ashabı gibi yaşamak” manalarına gelmektedir.¹⁴⁶ Lügavî çerçeve itibarıyla “ilgi duymamak, değer vermemek” manasına gelen zühed, hadislerde geçse de, “yün elbise giymek” anlamına gelen tasavvuf kelimesi Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde yer bulmamaktadır.¹⁴⁷ En yaygın izahat, bu kelimenin yün(sûf) giymek manasına gelmesi olup, ilk mutasavvıfların yalnızca yünden yapılmış elbiseler giydikleri söylenmektedir.¹⁴⁸ Yün, sade ve gösterişsiz olması sebebiyle bir nevi dünyaya tamah etmeme imajı veriyor, âdeti dünyalığa karşı

¹⁴⁶ Uludağ, T.T.S, s. 345.

¹⁴⁷ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2. b., İstanbul: Sır Yayınları, 2008, s. 15.

¹⁴⁸ Jean-Louis Michon-Roger Gaetani, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, trc. Nurullah Koltaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, s. 31.

tavır almayı ifade ediyordu.¹⁴⁹ Nitekim, Hz. Muhammed'in (a.s) hayatına bakıldığında da sadeliğin her daim ön planda olduğu, mümkün mertebe dünyalık malın gösterişinden ve süsünden uzak bir yaşantı sürdüğü görülür. İşte sufiler de bu yolda ilerlemeyi şiar edindiklerinden, süssüz ve gösterişsiz olan yün elbise giymeyi tercih etmişlerdir.¹⁵⁰

Buna göre sûfî, yün elbise giyen kişi demektir. Ancak, bu yalnızca lügat manası çerçevesinde bir isimlendirme olur. Oysa sûfî ve tasavvuf için daha detaylı değerlendirmeler de mevcuttur.

Ebu Ali Ruzbarî (ö. 322/934), sûfî için dünyaya tamah etmeyen, nefsinin dünyevi isteklerini göz ardı edip onunla mücadele eden yönünü belirterek, “Safa üzere sof giyen(temiz olan), içini yamalı ve eski elbise ile örten, heva ve hevesine eziyet ve meşakkatin tadını tattıran, dünyayı arkasına atan, Muhammed Mustafa'nın yolunu tutan kişidir.” demiştir.¹⁵¹

Ebû Hasan Harakanî (ö. 425/1033)'ye göre ise, fenâfillah mertebesine ulaşmış olmak sûfî olmaktır: “Sûfî hırka ve seccadeye, şöhrat ve kaideye sığınan değil, fena fillah olandır. Gündüz güneş gece ay aramayan kişidir.”¹⁵²

Hücvirî (ö. 465/1072), nefsin tezkiyesi ve hakîkate ulaşmayı öne çıkararak “Nefsinden fâni olan ve Hakk ile bâki olan sûfidir. Sûfiler, tabiatların ve beşerî arzuların pençesinden yakasını kurtarmış ve hakikatlerin hakikatine vâsıl olmuştur. Bahis konusu dereceyi, mücadele ile talep eden, talep halinde kendini onların muameleleri üzerinde doğru bir şekilde bulunduran, mutasavvıftır.” der.

Gazzâlî (ö. 505/1111), sufilerin yolu için nefsin kötülüklerinden arınma, kalbi temizleme ve tamamıyla kalbin Allah'ı anmakla meşgul olacağı bir yol olduğunu söyleyerek, “Onların ilimlerinin vardığı sonuç nefsin engellerini aşmak, kötü ahlakından ve çirkin vasıflarından arınmak ve böylece kalbin Allah'tan başka her şeyden boşaldığı ve Allah'ın zikriyle süslendiği bir mertebeye ulaşmaktır”¹⁵³ demiştir.

¹⁴⁹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 11. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 24,

¹⁵⁰ Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, çev. Doç.Dr. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013, s. 93.

¹⁵¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s.25.

¹⁵² Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 25.

¹⁵³ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 98-99.

Sun'ullâh-ı Gaybî (ö. 1087/1676) sûfilîği, tasavvufun melâmi neşvesini öne çıkararak 'incinmemek' olarak ifade eder:

Belâ bârân gibi gökden yağarsa

Hakikat sûfilik incinmemekdür

Ser-â-pâ bâr-ı gam sana ağarsa

Hakikat sûfilik incinmemekdir

Nitekim Gaybî'ye göre Allah fâil-i mutlakdır. Belâlar, Rabb'in kuluna kendisini tanıttığı tecellilerinden bir kısımdır. Bu yüzden sûfî Celâlınden incinmemeli, celâlî tecellîleri lütuf olarak değerlendirmelidir:

Hudâ'yı fâ'il-i mutlak bilürsen

Celâlınden ya niçün incinürsen

Şikâyetler edüp zârî kılursan

Hakikat sûfilik incinmemekdir

Belâ âyîne-i vech-i Hudâ'dır

Belâdan kim kaçır Hak'dan cüdâdır

Belâ Hak'dan bize lütf u 'atadır

Hakikat sûfilik incinmemekdir¹⁵⁴

¹⁵⁴ Bilal Kemikli, *Sun'ullâh-ı Gaybî: Hayatı- Eserleri-Şiirleri*, 1. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, ss. 124-126.

Bursevî, Gaybî’de olduğu gibi insân-ı kâmil olan sufinin dünya hüznlerinden incinmediğini ifade eder. Nasıl ki uçsuz bucaksız denizin diken ve çöpten kirlenip, bozulmayacağı, etkilenmeyeceği gibi dünyanın gamı ve elemi de kâmil insanı incitmez:

Ġam-ı dünyādan ey dil kâmil-i insân incinmez

Ki zîrâ hâr u hasdan baĥr-i bî-pâyân incinmez¹⁵⁵

Gönül, dünyada her ne kadar elemlere, hüznlere gark olsa da, Allah’a dayanır, bu dünyanın geçici olduğunu bilir, kınayanın kınamasına aldırış etmez. Gönlünü Allah aşkıyla teselli eder, kimseden incinmez:

Ne deñli mübtelâ-yı derd ü miĥnet olsa ehl-i dil

Görür te’sîri Hâĥ’dan kimseden bir ân incinmez¹⁵⁶

Bursevî, *Mecmûa*’da ise hâl ehli olan sufilerin dünyanın geçici ve ahiretteki nimetlere kıyasla ucuz ve değersiz nimetlerine aldırış etmediğini, Kur’an, sünnet ve marifetin mahiyetine erenlerin masivaya tamah etmediklerini, hakiki güzelliklerin ahiret yurdundaki nimetler olduğunu ve sufilerin buna göre yaşayanlar olduğunu vurgular:

Şular kim mâlik-i dînâr durur dînârı almazlar

Bulanlar dürr-i yektâ mühre-i bâzârı almazlar (80/1)

Sûfîler, tasavvufun isim olarak değilse de, öz ve mânâ itibarıyla Hz. Peygamber ve ashâbının hayat tarzında bulunduğunu, yani nefsi temizleyip kalbi arındırmanın, sahabenin yaşantısının yansıması olduğunu ileri sürerek tasavvufun sahabe ile bağlantısını kurmuş, dolayısıyla onun ehl-i sünnet çizgisi üzere olduğunu göstermek istemişlerdir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ İsmâil Hakkı Bursevî, *Dîvan*, Haz. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yayınları, 2000, s. 226.

¹⁵⁶ Bursevî, *Dîvan*, s. 226.

¹⁵⁷ Süleyman Gökbulut, “İlim Tasnîflerinde Tasavvufun Yeri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), ss. 258-259.

Bursevî de sufilerin yolunun hadis ve sünnet odaklı olduğunu, onlardan ayrı olmadığını şu beyitte ifade eder:

Çü yokdur bir dırahtuñ mîvesi bî-bârı n'eylerler

Gül-i şad-bergi terk idüb hezārān hārı almazlar (80/3)

Burada gül-i sad-berg yani yüz yapraklı gülden kasıt, Hz. Muhammed'in (a.s) yüz hadisine yani sünnetine bir atıftır. Sünneti terk edenleri dikenli yollara girenler olarak ifade eder.

Tasavvufun çeşitli tariflerine gelecek olursak;

Tasavvuf, her an Allah ile berabermişçesine, onun görerek ibadet ediyormuş gibi edeple donanmaktır. Kalbi ve nefsi temizleyip, kötülükleri ruhtan ve bedenden uzaklaştırıp, iyi ve güzel hasletlerle donanmaktır. Ve böylece kemâle ermeştir.¹⁵⁸

Cerîrî (ö. 321/933), ahlaki olarak iyileşmeyi merkeze alarak, “Tasavvuf, kötü olan her türlü huy ve hareketleri terk etmek, iyi ve güzel olan her türlü davranış biçimini kendine mâletmektir.” der.¹⁵⁹

Serrâc (ö. 378/988) tasavvuf için; “Tasavvuf, Allah'ın dostlarının gönlüne kelâm-ı ilâhîsini anlamak, hitâb-ı ilâhîsinden hüküm çıkarmak üzere açtığı keşf ve ilham ilmidir.” şeklinde bir yorumlama yapar.¹⁶⁰

Kuşeyrî (ö. 465/1072)' ye göre tasavvuf, üç mânâyâ gelmektedir. Bu düsturlarda, tasavvufla şeriatin uzlaştığı, ters düşmediği görülür. Tasavvufta mârifetin nûru takvanın nurunu söndürmemeli, nassların zahir yorumuyla çelişen bir bâtınî bilgi esas alınmamalıdır. Yani tasavvufî bilgi tamamen Kur'an ve sünnet kaynaklıdır. Ve kişinin kalbine doğan hakikatler, kerametler kişiyi Allah'ın emirlerinden alıkoymamalı, yasaklarını ihlale götürmemelidir.¹⁶¹

Bir sûfiye tasavvufun ne olduğu sorulduğunda; “Tasavvuf, kalbin insanlara uymaktan kurtulması, tabiattaki kötü huylardan sıyrılıp beşerî vasıfların tesirini yok

¹⁵⁸ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s.470.

¹⁵⁹ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.16.

¹⁶⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, s.20.

¹⁶¹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s.135.

etmek, nefsânî arzulardan sakınmak, ruhanî vasıflara bürünmek, hakikat ilmine bağlanıp Rasûlullah a.s'ın yoluna uymaktır” demiştir.¹⁶²

İbn Haldun (ö. 808/1406), Tasavvufun bâtinî ve zâhiri ameller yerine getirilirken Allah’a karşı gereken edebe riayet ederek ve kalbî ilimlere birinci dereceden ehemmiyet göstererek bunların gizli cihetlerini öğrenip idrak etmeye çalışarak, bu vesileyle kurtuluşa ve felâha mazhar olmak olduğunu ifade eder.¹⁶³

Buraya kadar zikredilen tanımlara bakıldığında tasavvufun nefsin terbiyesi ve kalbin temizlenmesi neticesinde bir ahlaklanma çabası, masivadan sıyrılarak kalbin azami derecede Allahu Teala’nın zikri ile meşgul olup hem şeriatte hem de hakikatte hem de marifette en üst mertebede olan insân-ı kâmil mertebesine ulaşmak olduğu görülür. Kezâ insan-ı kâmil mertebesine ulaşan kişi de mârifetullah sırrına erebilecek olandır. Tasavvuf, sabır, edep, günahlardan sakınma gibi güzel vasıfları üzerinde bulundurma hâlidir. Bu bölümde, *Mecmûa*’daki tasavvufî mefhumlar beyitler örnekliğinde ele alınacaktır.

2.1.TASAVVUF İLE ALAKALI MEFHURLAR

2.1.1. Aşk

Aşk, lügatte “çok sevmek, bir şeye karşı yoğun muhabbet duymak” manasına gelmektedir. Tasavvufta ise, sevginin en üst mertebesi, insanı tamamen hükmü altına almasıdır. Varlığın asıl yaratılış sebebi, aşktır. Aşk, fâni bir unsura yönelik olabildiği gibi (mecâzî aşk), Allah’a dair de olabilmektedir (hakiki aşk).

Aşk öyle derin bir sevgi ve güçlü bir hissiyattır ki, kişi sevdiğinde kendini kaybeder, artık tamamen ona dönüşür, artık âşık ortadan kalkar, geriye sadece mâşuk kalır(fenâ).

Fuzûlî aşağıdaki dörtlükte, vâir olan her şeyin aşk ile, aşka dair olduğunu ifade etmiştir. bir dedikodudan ibaret olduğunu iddia etmiştir. Yalnızca ilim öğrenmekle âlî mertebelere ulaşmanın boş bir bekleyiş olduğunu, en yüksek ve güzel mertebelere ancak aşk erişileceğini söylemiştir. Esasen kendisi de medresede yetişmiş, ilimler tahsil etmiş bir âlimdir. Ancak, burada kastettiği boş dedikodulardan ibaret olan ilim, fayda

¹⁶² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, ss. 46-47.

¹⁶³ İbn Haldun, *Şifâu’s-Sâil*, trc. Süleyman Uludağ, 2. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 1998, s. 100.

vermeyen, Allahu Teâlâ'ya ulaştırmayan, aşksız salt ilimdir. O'na göre ilim, aşkın ancak kıyısına erişebilir. Aşk ise denizin kendisidir, âşık o denize dalar, denizi yaşar, sözde değil özde hisseder. Oysa âşık olmayan, denize dalmayan, denizle alakalı ancak varsayımlarda bulunabilir, onu tanıyamaz, hakiki mânada bilgisine erişemez¹⁶⁴:

İlm kesbiyle pâye-i rif'at

Arzû-yı muhâl imiş ancak

Işk imiş her ne var âlemde

İlm bir kıl ü kâl imiş ancak

Bursevî'ye göre aşk, muhabbet mertebesinin en son aşamasıdır. Yani bir şeye ilgi duyulup, o şey tarafından cezbedilmenin evveli muhabbet ve âhiri ise aşktır. Bu yüzden, nûr-ı muhabbet ve nâr-ı aşk şeklinde tabir edilir. Nihayette nûr ve nâr, ikisi hakikattir.¹⁶⁵

Bursevî, aşka bağlanmayan, bu yolda olmayan kimsenin Allah'a hakiki manada ulaşamayacağını, yarı yolda kalacağını ifade etmektedir:

Menzil-i maşşûda irmez peyrev-i 'ışk olmayan

Berzah-ı nefis içre qalır tutmayan semt-i şalâh (60/4)

Allah'a hakiki manada vâsıl olabilmenin yolu, O'nun aşk ateşiyle yanıp kül olmaktan geçer. Aşk ateşine girmeyen, Allah'tan hikmetinden dûr olur:

Hîç dil yâ hû

Hak'dan almaz bû

Girmeyince bu

Âteş-i 'ışka (71/2)

İnsan olmanın asıl mahiyeti, insanın yaratılış sebebi aşktır. İnsan, Allah'a âşık olduğu müddetçe hakiki manada insan olur:

¹⁶⁴ İhsan Fazlıoğlu, *Fuzulî Ne Demek İstedi?*, 5. b., İstanbul: Papersense Yayınları, 2016, s. 41.

¹⁶⁵ Aynî, *a.g.e.*, s. 163.

‘ Işkdur çün âdem olmağdan murād

‘ Işk ile aķ Haķķ’a dā’im cū gibi (72/2)

Âşık dervişin, aşk derdinden yüzü sararıp solmakta, ağlamaktan artık gözleri kanlı yaşlar dökmektedir. Aşk ateşinden gönlü yanmakta, hararet içindedir:

Yüzüm rengi şolup döndi

Gözüm kan yaşıyla yundı

Ciger ‘ ışk u dīne yandı

Harāret ehli dervīšem (97/3)

Aşk, kişiyi terbiye eden, onun nefs-i emmaresini törpüleyen bir histir. Âşığın kalbi coşkuyla doludur, tıpkı dalgalı denizler gibi coşkundur. Kişi aşkla benliğinden sıyrılır, mâşukla bir olur:

Şirk-i vücūdı kaldırur

Evşāf-ı nefsi öldürür

Feyz ile qalbi tıldurur

Mevc ursa ger ‘ ummān-ı ‘ ışk (137/3)

Bursevî, Allah’ın aşkından yanıp yakılmaktadır, Allah’a âşıktır. Bu aşk ile âdeta bir bülbülün güle aşkından ötürü ettiği gibi figân etmekte, Allah’a ulaşip vuslata erebilmek için, acıyla feryad etmektedir.

Bülbül gibi nālān iden

‘ Işk-ı ilāhīdür beni

Pür-āh u pür-efgān iden

‘ Işk-ı ilāhīdür beni (117/1)

...

Varum ne var ise yaķan

Hānem harāb idüp yıķan

Bilmiş olun ey ‘āşīkān

‘Işk-ı ilāhīdür beni (117/3)

Bursevî’ye göre kişinin hakiki mânada Müslüman olabilmesi için, aşkı inkar etmemesi gerekir. Aşksız bir iman düşünülemez. Böyle bir inanma ve bağlanma ancak surette bir imandır, aşkı inkar edenin Müslümanlığından şüphe edilir:

Zāhidūn şūret-i İslām’ına bakma zīrā

Münkir-i ‘ışk ḥaḳīkatde Müselmān olmaz (46/2)

Allah’a ulaşmada yaratılanların nefesi adedince yol olsa da, bu yolların en hayırlısı temiz ve samimi bir aşktır, aşkla iman etmek, Allah aşkıyla dolmaktır:

Gerçi enfās-ı ḥalā’iḳ deñlü yol vardur saña

‘Işk-ı pāk oldı ḥaḳīkatde velī ḥayrū’s-sübül (85/3)

İçinde aşk olmayan gönlün hâli, ışıksız, sönük bir muma benzer. Klabi diri tutan, aşktır. Ve bu aşka meftu olan kişinin gözü sevgiliden başka bir şey görmez, mâşukla beraber olduktan sonra, âşık için artık başka yer ve mekanın, sarayların bir hükmü yoktur:

Dilde kim ‘ışk olmaya şan şem‘ süz bir ḥāredür

‘Āşīḳ olan yārdan ḥālī sarāyı n’eylesün (106/3)

2.1.2. Âyine

Farsça bir kelime olan âyine, aynanın karşılığıdır. Tasavvuf dilinde ise kâmil insanın kalbine delâlet etmektedir. Allah, yarattığı diğer varlıklara nazaran insanda, en mükemmel surette de insan-ı kâmilde tecelli etmektedir. Kâinat aynasının cilası da insandır, zira Allah’ın âlemde mükemmel derecede tecelli etmesi, âlem aynasının insan cilasıyla parlatılmış olmasındadır.¹⁶⁶

Gönül aynası aşk ile parıldar, ve parlayan gönül Hakk’ın tecellilerini yansıtmakla mesrur olmaktadır:

‘Işk ile âyīne-i dil gün gibi rūşen olur

¹⁶⁶ Uludağ, T.T.S, ss. 56-57.

Hâne-i cân ol tecelliden ziyâde şen olur (218/1)

Hakk'ın tecellileri resullerde, velî zâtlarda, nebîlerde çok daha belirgin ve mükemmel surettedir; ancak bu tecellilerin en mükemmeli, en üstünü ve parlak olanı, en güzeli Hz. Muhammed (a.s)'da zuhur etmektedir. Hatta bu âlem dahi O'nun güzelliğinin bir yansımasıdır. Allah'ın nurunun tecellileri en şaşalı biçimde Hz. Muhammed'de (a.s) bulunur:

Cemâlûñ maṭla' -ı ḥurşîd-i envâr-ı tecellîdür

Tamâm âyîne-i Rabbü'l-felaḫdur yâ Rasûlallâh (116/3)

...

Bu ' âlem ḥüsnüñe bir özge mir'ât-i mücellâdur

Görinür çeşm-i Ḥaḫ-bînine ḥayâlûñ yâ Rasûlallâh (17/2)

...

Görmege âyînesinde pertev-i nûr-ı Ḥaḫ'ı

Ḥâk-i-pây-i Muştafâ'dan tûtiyâ ister gönül (124/2)

Gönül aynası, Allah'ın nazargâhıdır. Ve bu ayna mâsivaya, hevâ ve hevese daldıkça paslanır kirlenip kararır, nihâyetinde yansıttığı suret bulanıklaşır. Şâirimiz bu durumdan endişelidir, kalbinin kararmamasını arzu eder. İlâhi aşk ile, fenâ ile kalp aynası cilalanarak, bu bulanıklıktan arındırılmalıdır:

' Aceb belâ-yı siyehdür ta' alluḫât-ı sivâ

Çü rûy-ı âyine anuñ ile tûtar dil pas (1/4)

...

Dil senüñ âyîne-i envârûñ olmuşken meded

Olmasun hergiz küdürât-ı sivâdan sîmsiyâh (168/4)

...

Vücûduñ âteş-i ‘ışk-ı ilâhîde eritdün mi

‘ Aceb âyîneñi sen de kûdüretten arıtdun mı (180/1)

Hakk’a inanan, Hakk’ı gören göze tüm bu âlem bir aynadır. Cihandaki tüm yaratılmışlarda Allah’ın esmasının yansımasını, eserlerini görür, imanının ziyadeleşmesi için kâinat kitabını okuması kâfidir. Ancak inkar edenin gözleri bu inkar perdesiyle perdelenir, âlemdeki muazzam manaları ve düzeni idrakten âciz kalır, inkarcılığında devam eder:

Çeşm-i Hâk-bîne cihân âyine olur Hâkқыyâ

Görmez anı kim arada perde-i inkâr var (216/5)

2.1.3. Câm

Farsça bir kelime olup kadeh, kâse anlamlarına gelen câm, tasavvufta içi marifetle dolu olan ârifin gönlüne tekâbül eder. Câm cisme yani bedene, içindeki mey ise cismi tasfiye etmeye delâlet eder. Bu meyden içen ârif, tevhide ulaşır, hakiki manada aşka vâsıl olur.

Marifet kadehinden feyz almayan, kuru bir ile talip olan kişi, ilim denizinde yüzüp ilimle dolsa da yine de Allah’a ulaşamaz, bu vuslata nâil olamaz:

İçmeyen sâkî-i Hâk’dan feyz-i câm-ı ma‘rifet

‘İlm ile baır olsa da Raḥmân’a vâsıl olmadı (111/4)

Bursevî, Allah’ın lutfuna, feyzine mazhar olmayı dilemekte, böylelikle hüzn ateşinden artık âzâd olmayı temenni etmektedir:

Niçe bir nâr-ı elemde yanayın yâ Rab meded

Câm-ı feyzüñ şun baña tâ kıanayın yâ Rab meded (164/1)

...

Şeyḥ Hâkқы câm-ı ‘ışkıñdan cüvân olmak diler

Bezm-i lutfuñda aña feyz-i firāvân it naşib (181/5)

Muhabbet meclisinde aşk kadehinden nasiplenip feyz şarabından isteyen gönül, aşk ile dolmalı, aşk üzere yaşamalıdır:

Ey gönül bezm-i maḥabbetde dilerseñ cām-ı hū

‘ Işık ile baş ayağı olmağa feyz-âşām-ı hū (33/1)

Âşığın gözleri hasretten akıttığı gözyaşıyla artık kan ağlamaya başlamış, tıpkı kadehteki gül rengi şarap gibi kıpkırmızı olmuştur:

Çeşm-i ‘ âşık girye-i ḥasretle ‘ ayn-ı cām olur

Cām kim anuñ derūnı pür-mey-i gül-fām olur (142/1)

2.1.4. Cân-Cism

Cân; ruh, nefis manalarına gelmektedir. Tasavvufi ıstılahta ise, Rahmani nefesi, Hakk’ın tecellilerini ifade etmektedir.¹⁶⁷ Mevlevîlik ve Bektâşîlikte ise mürid ve dervişin karşılığı olarak kullanılır.

Bursevî, bazı beyitlerde cânı cism ile birlikte kullanmıştır. Cism beden, cân ise ruhtur. Allah’tan ayrı, uzak oluşunun hüznünü, hasretini hem ruhunda hem de bedeninde hissetmekte, ayrılık ateşiyle yanmaktadır:

Cân u cismüm kaplayupdur iştîyāk

Nâr-ı hicrūñle olupdur ihtirāk

Ey Kerīmā tā-be-key bu iftirāk

Merḥamet kıl merḥamet kıl yâ Kerīm (24/2)

Allah’tan gelen malumatların, tecellilerin anlaşılması, duyulması ancak can kulağı ile mümkündür. Zîrâ maddî âlem ve ona dair olan uzuvlar, mana âlemine kâfi değildir, onu idrak edecek melekelerle sahip değildir:

Sem‘ -i cânuñ cânib-i gaybū’l-guyūba tūt seḥer

¹⁶⁷ Uludağ, T.T.S., s. 83.

Tâ ki vâsıl ola ey Hakkî saña peygâm-ı hû (33/5)

Bursevî, bazı beyitlerde de cân ı dil, yani gönül ile beraber kullanır. Gönül, marifetin mahallidir, eşyanın hakikati gönülde keşf olunur. Aşka da kalp yani gönül gözüyle ve ruhla, can ile vâsıl olunur. Gönül ve can, sonsuz hayatı, ahiret yurdunu istemekte, gözler o âlemi temâşa etmeyi arzulamaktadır:

Cân u dil ümmîd ider feyz-i hayât-ı câvidân

Her nazarda dîdeler dîdârı eyler ârzû (45/2)

...

Cân u dilden diyelüm her bir nefes Allâh hû

‘Ârife her bir nefesde oldu bes Allâh hû (210/1)

Mecmûa’da cismi ifade etmek için bazı beyitlerde ten kavramı kullanılmıştır. Gönül gam ateşinden yanıp kül olmaktadır. Aşk derdiyle gözyaşı dökmekten artık gözler kan ağlar olmuş, gözyaşının rengi âdeta şarap gibi kıpkızıldır; hem ruh hem de beden bu ayrılık ve acıdan harap olmuş, bîtap düşmüştür. Sâlik, Allah’ın lütfunu dilemekte, nazargâhı olmayı istemektedir:

Nâr-ı gamda dil kebâb oldu yeter

Eşkimüz reng-i şarâb oldu yeter

Ten yıkıldı cân harâb oldu yeter

Kıl nazar lütfuñla ey Bâr-ı Hudâ (81/2)

2.1.5. Derûn

İç, bîatın anlamına gelen derûn, tasavvufta kişinin iç âlemini, gönül ve ruh âlemini ifade eder.

Kişinin gönül âlemi riya ve gösterişten, masiva, nefsani arzular gibi dikenlerden, çöplerden temiz olduğu müddetçe, aşk ile gül bahçesine tebdil edecektir:

Hâr u hâşâk riyâ vü zühdden pâk olsa

Her kimüñ Haqqı derûnı ‘ışk ile gülşen olur (218/5)

Gönül, üzüntüden bir türlü kurtulamamaktadır. Sâlikin ruhunun ayrılıktan muzdarip olmadığı bir an yoktur:

Dilüm derd ü elemden bir ‘acebdür iftirāk itmez

Dem olmaz kim derûnum şerh-i ahvâl-i firāk itmez (204/1)

Gülün yaprakları Allah’ın cemâlinin te’siriyle kızarıp güzelleştikçe, bülbülün kalbi de Hakk’ın yüceliğinden, ululuğundan ve kendisinin âcizliğinden yanmaktadır:

Kızardukça gülün ruhsârı te’sîr-i cemâlinden

Derûn-ı ‘andelîbe od düşer Haqq’uñ celâlinden (175/1)

2.1.6. Cem-Fark

Cem; toplama, bir araya getirme demektir. Tasavvufta ise, yalnızca Hakk’ı görme, her şeyde Allah’ın kudretini görme ve hissetme, yaratılanı değil yalnızca yaratıcıyı seyretmek demektir. Bütün mevcudat, Allah sayesinde vardır, bu varlık Allah’tandır. Yani cem, kişinin kendi varlığı ve yaratılmışların varlığını kabul etmesiyle beraber, bunların mevcut oluşlarının Allah ile kâim olduğunun bilincinde olmaktır.¹⁶⁸ Fark ise, “Halka Hak’sız işaret etmek, kulluğu müşahade etmek” anlamındadır. Fark kula dair olan ibadetler, haller iken; cem Allah’a nisbet edilen lütuf, kerem gibi mefhumlardır. Yani cem Hakk’ı görmek, yaratılanı Hak’tan görmek; fark ise yaratılanı, halkı görmektir. Cem de fark da kul için gereklidir, zîrâ fark olmayınca kulluk, cem olmayınca marifet eksik kalır. Cem Hak ile olan, fark ise Hak için olandır yani em hakikate, fark da şeriate delâlet eder.¹⁶⁹

Bursevî, vahdet-i vücudu ifade ederken cem ve fark kavramlarını kullanır. Bu âlem ve halk, tek ve mutlak varlık sahibi olan Allah’a işaret eder. Sâlikin sevgilinin varlığında kaybolması, kendisiyle onu tek olarak görmesi ve birleştirmesi, cem makâmıdır:

Ben sen ü sen bende derc olmak maḳâm-ı cem‘dür

¹⁶⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 191.

¹⁶⁹ Uludağ, *T.T.S*, s. 132.

İki gevherdür ki bir dürc anlara maḥzen gelür (89/2)

Kul, kalbiyle, suretiyle, diliyle duada, şükür ve niyazda bulunarak Allah’a yalvardığında, fark makâmındadır. Ancak sırrıyla nidâ edip bunu kalbiyle duyduğunda ise cem makâmını müşahede etmektedir. Şâirimiz de suretinden sıyrılıp, sırrıyla cem makâmına ermek istemektedir:

Sırruñı cem‘ eyleyüp fark eyle Ḥaḳḳî şüretüñ

Ḥüsni her yüzden temâşâ eylemek aḥsen gelür (89/5)

Cem ve fark, her ikisi de vahdeti kesrette kesreti de vahdette görme hallerinden olması sebebiyle vuslata ermiş olanların ilk mertebesi sayılmaktadır. Kişi cem ile gül yaprağına benzerken yani vahdette kesreti görürken, farkla da sümbüle benzer, kesrette vahdeti temaşa eder:

Cem‘ ile ol gâh berg-i gül mişâl

Farḳla geh sünbül-i Hindû gibi (72/4)

2.1.7. Cemâl-Celâl

Tasavvufta Allah’ın sıfatları cemâlî ve celâlî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hakk’ın gazabı ve kahrına dair olan isim ve sıfatları celâlî, rızası, rahmeti ve lütfuna dair olanları ise cemâlîdir. Nitekim “Allah’ın azabı çetindir, şiddetlidir”¹⁷⁰ âyeti celâle, “Allah tevbeyle kabul eden, günahları bağışlayandır”¹⁷¹ âyeti ise cemâle delâlet etmektedir. Celal, Allah’ın mahiyetinin bilinmesi mümkün olamayacak şekilde ululuk perdesiyle gizlenmesidir. Zâtının hakikati kendinden başka kimsenin bilmemesi ve görememesidir. Gizlilik ve izzet, celal sıfatının özellikleri olması dolayısıyla, celalde Allah tarafından kahr, cebr, yücelik; kul tarafından ise Hakk’a yakın olmanın verdiği endişe hissi ve boyun eğme söz konusudur.¹⁷² Allah’a ait olan bu en yüksek derecede yücelik kimse tarafından idrak ve tahayyül edilemez. Celal, Hak’tan yine Hakk’a dönen bir mâna olduğu ve yalnızca O’nun mertebesine has olduğundan, kimse tarafından bilinmemektedir.¹⁷³

¹⁷⁰ El-Bakara, 2/165.

¹⁷¹ Eş-Şûrâ, 42/25.

¹⁷² Kâşânî, *İstılâhâtü’s-Sûfiyye*, çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2014, s. 240.

¹⁷³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 188.

Cemal ise, “Hakk’ın zatıyla (vech) zâtı için tecelli etmesi”dir.¹⁷⁴ Tecelli gerçekleşirken, her şeyin yok olması ve etrafta Allah’ı görececek kimsenin kalmaması durumu ise cemâlin celâlidir. Bir de Allah’ın her şeyde zuhur etmesi hâli vardır ki, bu da Allah’ın kullara yaklaşmasında aracı bir haldir. Cemâl güzelliştir, Allah’ın isimlerinin güzelliği mânevi cemal; Hakk’ın esmasının bir yansıması olan âlemin güzelliği ise sûrî cemaldir. Celâlî sıfatlar kulun üzerinde bir endişe ve korku hâli bırakırken, cemâlî sıfatlar ise samimiyet, yakınlık gibi hisler bırakmaktadır. Celâlin neticesi üzülmeye, endişe, sıkılma, kabz hâli; cemâlin neticesinde ise rahatlama, ferahlama, ümitlenme ve bast hâli hâsıl olur.¹⁷⁵

Bursevî, Allah’ın celâl sıfatıyla gizlenmesi hususunu zikrederek, O’na vâsıl olup Hakk’ı görmek istediğini, gönlünün Allah’ı özlediğini söyler ve Allah’tan tecellide bulunmasını ve kendisinin de cemâle erişmek istediğini ifade eder:

Dem-be-dem gözler seni gözler seni

Cân u dil dâim seni özler seni

Şol celâlün niçe bir gizler seni

Kıl tecellî yâ İlâhe’l-‘ âlemîn (27/2)

Şâirimiz Allah’ın cemâlinin güzelliğini ve parlaklığını ay ışığına benzeterek ifade eder. Kezâ, celâlî ve azabı da bir o kadar yakıcı ve şiddetlidir; bunu da güneşe benzetmiştir. Celali güneş gibi yakmaktadır. Ancak cemalsiz celal, celalsiz de cemal söz konusu değildir; kalbe ferahlık iki yoldan da gelir zira O’nun nârı da nuru da hoştur:

Birisi bedr-i cemâl ü birisi şems-i celâl

İki haddünden gelür şadra kemâl-i inşirâh (60/2)

Bursevî, Hz. Muhammed’e (a.s) yazdığı bir manzumesinde O’nun güzel yüzünün ışığının bir zerresinin bile yıldırım gibi parladığını, karanlık ve aydınlığın birbirinden ayrıldığını ifade eder. Hz. Peygamber’in (a.s) cemâlinin ziyâsıyla âşıkların kalbine nur bahşedilmiştir:

¹⁷⁴ Kâşânî, *İstılâhâtü’s-Sûfîyye*, s. 241.

¹⁷⁵ Uludağ, “Celâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C.7, s. 240.

Yâ Rasûlallâh cemâlûñ pertevi
Nûr-ı bahş-ı dîde-i ‘uşşâkdur
Şâd u şendür ‘ışkuñ ile cân evi
Dil senûñ dîdâruña müştâkdur (133/1)

Zerre-i mihr-i cemâlûñ urdı berķ
Birbirinden nûr [u] zulmet buldı fark
Feyzüñe dil-teşneler hep oldu ğark
Leblerûñ bahşende-i ezvâkdur (133/2)

2.1.8. Dünya

Dünya, içinde yaşanılan yer, insanın ölümden önceki hayat manasındadır. Tasavvufî olarak ise kulu Allah’tan ayıran, uzaklaştıran, insanın gaflete düşmesine sebep olan her türlü şan, şöhrat, menfaat, geçici heveslerin bulunduğu mekan olarak tasvir edilir. Dünya ve içindekiler gelip geçer, kimseye fayda vermez, âdeta zehirli bir bal hükmündedir. Nefsânî arzuların peşinden gidip, dünya hayatını merkezine alan kişi, zararlı çıkacaktır; zîrâ hakiki hayat, ukbâdır. Kur’ân-ı Kerîm’de dünya hayatının bir oyun ve oyalanma, aldatmadan ibaret olduğu, âhiret yurdunun Allah’ın emri doğrultusunda ve rızasını gözeterek yaşayanlar için daha hayırlı olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Bursevî *Kitâbü’n-Netîce*’de dünya için şu ifadeleri zikreder: “Ey Âdemoğlu; dünyayı toplarsın, sonra bırakırsın ve ardınca bakakalırsın. Zîrâ ol senden ayrılır, sen ondan ayrılamazsın ve ol dünyadan sana bir nesne fayda vermez. Dergâh-ı izzetten dilerim ki o ağır yükü üzerimizden kaldırıp fenâ ve bekâdan hissemend olanlar gibi rihlet ve âhirette mukarrebîn ile makâm-ı kurbiyet müyesser eyleye.”¹⁷⁷

Bursevî, dünyanın bir rüya ve hayalden, uykudan ibaret olduğunu, aslî mekan değil, geçici bir durak olduğunu vurgular:

Bir hayâl-i hûb idi dünyâ geçüp gitdi yine

¹⁷⁶ El-En’âm, 6/32.

¹⁷⁷ Aynî, *a.g.e.*, ss. 184-185.

Bu müsâfir-hânedan herkes göçüp gitdi yine (128/1)

...

Mihneti dünyâda virdi râhatı ‘ uqbâda ol

Bunda ğam-nâk eyleyüp anda anı şâd eyledi (127/3)

Dünya, âyette de belirtildiği üzere bir oyalanma yeridir ve dünyadaki nimetler aldatıcıdır, kişiye yalancı baharı yaşatır. İçindeki güzelliklerle, geçici heveslerle kişiyi kandırarak âhireti unutturmaya, gaflete düşürmeye çalışır. Şâirimiz, dünyanın bu hilelerine aldanmamayı, dünyaya ve Allah’tan gayrısına yüz çevirmeyi, ibadet ve taatlerin zahiriyle yetinmeyip bâtınıyla da iştigal ederek bu gaflete set çekmeyi salık vermektedir:

Aldanma dünyānuñ mekr ü āline

Kulağ tutma halkuñ kıl u kâline

Zâhid olan güler ‘ âşık hâline

Câhillerde zîrâ iz’ ân bulunmaz (29/4)

...

Dünyâ yüzine bakma ağıyâra dil bırakma

Seyr-i sivâyı neyler yâruñ yüzün görenler (28/4)

Dünya, kâmil insan için bir mâtem yeridir. Allah’tan uzak, fâni âlem ve içindekiler, dünyanın kargaşası ona cazip gelmemektedir:

Hakikat erleri dünyâ vü mâ-fî-hâyı n’eylerler

Bu mâtem-hânede beyhûde hüy u hâyı n’eylerler (186/1)

Bursevî, dünya için fenâ kavramını da kullanmaktadır. İnsan, elbette bu geçici dünyadaki ömrünü tamamlayacak, uykusundan uyanıp hakikatlerle yüzleşecektir. Ve ne yazık ki kişi dünyada gaflete düşmeye meyyaldir. Burada şâir gönüle gaflet uykusundan uyanmasını söylemektedir:

Bu fenâda kişi neye tayanur

Bir gün olur ki uyğudan uyanur
Hayf aña bûy-ı ğaflete boyanur
Ey gönül h̃âb-ı ğafleti koyalum (5/4)

...

Bu ‘ âlem bir güzergâh-ı fenâdur kimse eğlenmez

Vağan ümmîd idenler ya yol üstünde ne kılsunlar (174/2)

Mecmûa’da dünyayı ifade ederken cihan kavramı da zikredilmiştir. Âşık, sevgiliye olan aşkını çok yüce ve derin bir şekilde yaşamaktadır. Dolayısıyla bu aşk, tüm dünyaya ve yaratılmışlara ayândır, aşkı saklamak mümkün değildir:

‘ Işk u meşk olmaz nihân aña bilür halk-ı cihân

‘ Âşık-ı bî-çâreye mümkün midür ihfâ-yı ‘ ışk (26/2)

Bu dünyada insan olan gamdan hâlî değildir, zira burası imtihan yeridir. Ve imtihan da insan için vardır. Üzüntüsüz, kedersiz bir âdem düşünülemez:

Cihânda âdem olan bî-ğam olmaz

Anuñçün bî-ğam olan âdem olmaz (201)

2.1.9. Eşk

Eşk, gözyaşı mânasına gelen Farsça bir kelimedir. Âşık, gözyaşının dinmesini üzüntüsünün mayası olarak görmektedir. Zîrâ gözyaşı kalbi temizler, aşkı diri tutar. Kanayan bir gönül ve ağlayan bir göz, âşığın sermayesidir:

Eşk-i çeşm ü hûn-ı dil dînâr u dirhemdür baña

Kim ma‘ âzallâh fağdı mâye-i ğamdır bana (47/1)

...

Eşkle yüzün yuya gör

İmâm-ı ‘ ışka uya gör

Sırr-ı Kur’ân’ı tuya gör

Virme ĩmānuña ziyān (32/3)

Gönül, dünyada olmaktan, sevgiliden uzakta bulunmaktan dolayı ateşler içinde yanmakta, gözler yaşla dolmakta, ciğer hasretle kavrulmaktadır:

Dīde pür-eşk ü ciger pür-hūn dil âteş mişāl

Gör neler kıldı bana āhir cihānum āh āh (167/5)

2.1.10. Fakr

Sözlük anlamı fakirlik, yoksulluk olan fakr, tasavvufi olarak dünyadan, hevâ ve hevesten, mâsivadan hiçbir şeye gönülde yer vermemek, kendini hiçbir şeye sahip olarak görmemek ve elinde bulunan nimetlerin tek ve asıl sahibinin Allah olduğunun bilincinde olmaktır. İnsan da, insana dair olan diğer şeyler de esasen Allah’a aittir. Tüm mevcûdat, Allah’a ve O’nun kudretine muhtaçtır lakin Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.¹⁷⁸

Fakr, suret ve mâna fakirliği şeklinde iki kısımda incelenebilir. Tasavvufta asıl kastedilen, mânen fakir olmaktır. Bu da beşer sıfatlarından sıyrılıp, sahip oldukları mal, makâm, şöhrete tamah etmeyip bu geçici nimetlere bağlanmamakla mümkündür. Fakr, sâlikin vâsıl olmak istediği en mühim makâmlardandır. Hz. Muhammed (a.s) ve O’nun düsturlarını harfiyen takip eden sahabe, mal-mülke, dünyadaki zenginliğe, şaşaaya ehemmiyet vermemiş, sadelikten yana olmuş; ancak bu suretle mânevi olarak yüksek makâmlara, müjdelere mazhar olmuşlardır. Fakirliğe mukâbil olarak Allah’ın vereceği ebedî nimetleri, ihsanları düşünen kişi, mâsivadan yüz çevirir, fâni nimetlerden vazgeçip fakrı gözetir, azla yetinir. Bursevî, tıpkı sahabeler gibi fakirliği benimseyenin, âhirette bey olacağını, yüksek makâm ve mertebede bulunacağını, nimetlere gark olacağını ifade eder:

Aşhâb gibi fakrı kabûl eyleyen âdem

Şûretde vü ma‘ nâda yarın bây olırsardur (222/2)

Kişi, ölmeden önce ölmeli, dünya nimetlerine, mâsivaya yüz çevirmelidir. Aşk yolunda âcizlik, fakirlik, Hakk’a muhtaç olup bunun idrâkinde olmak, madden ve mânen yokluk ziyadeleştirilmelidir ki, hakiki zenginliğe ulaşılabilsin:

¹⁷⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 182; Uludağ, *T.T.S.*, s. 131.

Münkesir olmazdan evvel bu kafes

İdelüm cān ile pervāza heves

Bu tarīk-ı ʿışkda her bir nefes

ʿAcz ü fakr u zilleti zād idelüm (171/3)

Bazı mutasavvıflar fakrı yok olmak, kişinin kendini yok farzetmesi olarak ifade etmilerdir. Varlık yalnızca Allah’a mahsustur. Sühreverdî, *Avârifül’l-Meârif*’te üç çeşit yokluktan bahsetmektedir: “Birincisi avâmın fakrıdır ki, malı olmamaktır. İkincisi havâssın fakrıdır, bu da kendi sıfatlarından fâni olmaktır. Üçüncüsü havâssu’l-havâssın fakrıdır ki, kendi vücudundan fani olmaktır.”¹⁷⁹ Hz. Muhammed (a.s) hadiste ifade edildiği üzere, fakirliği bir övünç olarak görmektedir.¹⁸⁰ Bursevî de Hakk ile birlikte olabilmek için benlikten sıyrılmak gerektiğini ifade etmiş, Allah’ın bu fakr makâmında tecelli edeceğini söylemiştir:

Hakk ile var olmak istersen seni yoğ it seni

Fakr içinde tâ tecellî ide ol Rabb-i Ğanî (114/1)

Kezâ, mezkûr hadisi iktibas yapmak suretiyle kullanarak, dünyanın şân ve şöhretine aldanmamak gerektiğini vurgulamıştır:

Hakkiyâ “el fakru fahrî” nûn ğınâsın iste var

Devlet-i dünyâya bakma şöhret ü şân isteme (110/6)

2.1.11. Fenâ-Bekâ

Sözlükte geçici olma, yokluk ve dâimi olma, sebat anlamlarına gelen bu mefhumlar, birbirinin zıddı olarak kullanılmaktadır. Tasavvufî olarak fenâ, zevâle ermek, tesirini kaybetmek, kulun kendi nefsânî sıfatlarından ve benliğinden sıyrılması, kendini kaybetmesi, bunlardan vazgeçmesi demektir. Öyle ki kul, içinde kendini kaybettiği zâtla meşgul olduğundan nefsânî arzularını unutup dünyadan yüz çevirir, benliği ortadan kalkar ve rızâ-i İlâhî üzere yaşar. Başka hiçbir şey düşünemez olur.¹⁸¹

¹⁷⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 184.

¹⁸⁰ Aclûnî, 2/87.

¹⁸¹ Kelâbâzî. *Taʿarruf*, Haz. Süleyman Uludağ. 5. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2016, s. 220.

Bekâ ise fenânın zıddıdır. Lâkin tasavvuf dilinde önce fenâ, sonra bekâ gelmektedir. Kişi öncelikle nefsâni hislerinden kurtularak fenaya ulaşır, böylece Hakk’a ait olanlarla bekâ bulur.¹⁸² Bir kişi İslâm’ın emirleri ve yasaklarına riayet ettiğinde, nefsâni istekler o kulda fenâ bulur. Nefsî arzuları fenâ bulan bir insanın Allah’a kulluk hususunda ihlâsı, samimiyeti, takvası bâkî olmaktadır. Yani kötülüklerden ifnâ olan kul, güzelliklerle donanır, güzel hasletler onda bekâ bulur.¹⁸³ Dolayısıyla bekâ makâmındaki kul, sadece Allah’ın rızasına mazhar olabilmek için ibadetlerini yerine getirmekte, hal, hareket ve yaşayışını tamamen bu doğrultuda sürdürmeye odaklanmaktadır. Kuşeyrî, *Risâle*’de fenâ ve bekâyı şu şekilde izah eder: “Cehlinden fâni olan, ilmi ile bâkî olur; şehvet ve arzudan fâni olan Allah’a dönüş hâli ile bâkî kalır; dünyaya rağbet etmekten fâni olan, zühd ile bâkî olur; hevâ ve hevesinden fâni olan, Allah Teâlâ’nın iradesi ile bâkî olur. Diğer bütün sıfatlar için de aynı şeyler zikredilebilir.”¹⁸⁴

Bursevî, gönül bülbülünün fenâ bahçesinde fevân ettiğini ve bekânın gül bahçesine erişmek istediğini ifade eder. Şâir, hâlâ fenâ makâmında bulunuyor olmaktan mutsuzdur; gönül bekâyâ tebdil eylemek istemektedir:

Niçe bir bâğ-ı fenâda zâr ide dil bülbüli
Bir hâzân irmez gülistân-ı beğâ ister gönül (124/3)
...
Bu fenâ bâğına kondum
Bir iki günde uşandım
Âşiyân-ı kudse döndüm
El-vedâ^c olsun sizlere (84/2)

Fenâ yolu, mâşuka ulaşma amacıyla çıkılan bir yoldur; dolayısıyla derdi ve meşakkati bitmemekte, kula ızdırap vermektedir:

Bu fenânun derdi çokdur
Her biri câna bir okdur

¹⁸² Kelâbâzî, *a.g.e.*, ss. 200-212.

¹⁸³ Eraydın, *a.g.e.*, s. 196.

¹⁸⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 162.

Bunda kalmak ünkü yokdur

El-vedā^c olsun sizlere (84/3)

Bursevî, varlıktan yokluğa, fenâ yoluna revân olmayı kendisine nasihat etmekte, fenâ ehli olmayanın Hakk’a vâsıl olamayacağını söylemektedir:

Kesil Hakkî kıtâr-ı bûddan nâ-bûda hem-râh ol

Hakk’a irmez o kim ehl-i fenâyâ iltihâk itmez (204/5)

Sâlik, bu dünyada bir yolcudur. Bu yolda tuttuğu istikamet ziyadesiyle önem taşır; zîrâ âhiretteki yeri bu yoldaki hâline göre belirlenecektir. Efdal olan, Hakk’a yönelmek, bu istikâmette fenâ ile ilerlemektir:

İr u giç çü yolcısın

Hakk’a toğrı vir ‘akın

Düldül-i fenâyâ bin

Meydân-ı maḥabbetde (157/4)

Fenâ ehli, nihayetinde sonsuz bir bekâ bulacaktır. Ancak, bu fenâ yolu, çile çekmeden geçilmez. Güzelliklere mücadele etmeden ulaşılmaz. Bu yüzden, ölmeden önce ölmek, fenâ ehli olmak zordur:

Hakkıyâ ehl-i fenâ buldı beḳâ-i câvidân

Râh-ı Hakk’da ölmeden öñdin türâb olmak ne güç (228/5)

2.1.12. Fenâfillâh

Fenâfillâh, kulun nefsânî arzularından ve insânî vasıflarından sıyrılıp, Allah’ın zât ve sıfatlarında fânî olmasıdır. “Hakk’ı müşahede, istiğrak, zâhir ve bâtınını hissetmeme, enfüs ve âfâktan habersiz olma” demektir.¹⁸⁵ Bekâyâ ulaşabilmek için, fenâ yolundan geçmek gerekmektedir. Bu yolda da gaye mâsivadan uzaklaşıp kurtularak, Allah rızasının

¹⁸⁵ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, çev. Mustafa Kara, 3.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 43.

kazanmak için her şeyi terketmek, kendinden geçmektir. Fenâfillah makâmındaki kulu dünyalık hiçbir kazanç, fiil zikir ve ibadetten alıkoymaz.¹⁸⁶

Usûl-i Aşere isimli eseri şerh eden Bursevî, dört çeşit ölümden bahseder ve bunları kırmızı ölüm, beyaz ölüm, yeşil ölüm ve siyah ölüm olmak üzere tasnif eder. Kırmızı ölüm, nefsin arzu ve isteklerini yerine getirmemektir. Beyaz ölüm, aç kalmak suretiyle karnı öldürmektir. Yeşil ölüm, değersiz parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş yamalı kıyafet giymektir. Ve siyah ölüm de “halkın eza ve cefasına tahammül etmek”tir ki, işte bu hal fenâfillâhtır. Yani bütün fiilleri mâşukun fiillerinde yok etmektir. Allah ‘ın haricindekilerin fiilleri yok olduğunda, âlemdeki tüm işler kulun aleyhine olsa da, kul bunu eziyet olarak görmez. Zîrâ hepsi Allah’tan’dır; nâr da nûr da O’ndan gelmektedir; kul bunlara her türlü razıdır.¹⁸⁷

Kişi, feyze mazhar olabilmek için kalbi tasfiye etmeli, temizlemelidir. Kezâ, fenâfillâh yolunda olmalı, nefsini öldürüp, vücudundan soyutlanıp Allah’ta yok olmalıdır:

Mazhar-ı feyz olmağa havz-ı dili pâk eylegil

Kendüñi râh-ı fenâfillâhda hâk eylegil (64/1)

...

Dest-i ‘ışk ile vücûduñ cübbesin çâk eylerüz

Nefsimüz râh-ı fenâfillâhda hâk eylerüz (123/1)

2.1.12.1. Şem-Pervâne

Pervane, geceleri mumun (şem‘) etrafında dönen küçük kelebektir. Mumun ışığının çevresinde döne döne nihayetinde mumun ateşine düşer, yanarak ölür. Tasavvufta mum mâşuka, pervane ise âşıkâ delâlet eder. Âşık yanacağını bile bile tıpkı pervane gibi, sevgilinin ateşine koşmakta, ona mübtelâ olmaktadır. Ve nihayetinde bu ateşte yanarak fâni olur.

¹⁸⁶ En-Nûr, 24/37.

¹⁸⁷ Necmüddin Kübra, *a.g.e.*, s. 46.

Âşığın kalbi aşk ateşiyle yanmakta, onun bu hâlini kimse idrak edememektedir. Onun bu durumu, mumun parlak ışığında, ateşiyle yanan pervanenin hâline benzer:

Nâr-ı ʿışk içre yanar dil kimse bilmez hâlini

Şemʿ-i rûşen-vâr kim iḥrāk ider pervâneyi (90/5)

Pervane, Allah'ın kemâli, güzelliğinin ateşiyle yanmaktadır. Âşık da Allah'a dair sırları, O'nun eşsiz kuvvet ve kudretini keşfi neticesinde hayran olmakta, bu sırlarda kendini kaybetmektedir:

Yâ ilâhî şemʿ-i ḥüsnüñdür yaḳan pervâneyi

Keşf-i sırriñdur bugün ḥayrân iden dīvâneyi (143/1)

...

Şemʿ-i ʿışkuñ itdi sūzân ʿâkıbet bâl ü perüm

Zinde kııl kim bir yanıḳ pervâneyin yâ Rab meded (164/2)

Bursevî, Peygamber âşığı bir sūfidir. Hz. Muhammed'e (a.s) olan aşkı, muhabbeti ve hasret ateşiyle yanmakta, O'ndan şefaât ve kurtuluş dilemektedir:

Niçe bir nâr-ı ğamuñda yanayın

El-emân ey Faḥr-i ʿÂlem el-emân

Şemʿ-i ʿışkuñda yanar pervâneyin

El-emân ey faḥr-i ʿâlem el-emân (152/1)

2.1.12.2. Semender-Ateş

Semender, kertenkeleye benzeyen bir tür sürüngendir. Ateşe girdiğinde, yağlı ve yapışkan bir madde salgılamasından ötürü bir müddet ateşin yakıcılığına direnebilmektedir. Bu hususiyeti dolayısıyla semenderin ateşte yanmadığı efsanesine inanılmaktadır.¹⁸⁸ Bir başka rivayete göre ise, bu hayvan yalnızca ateşte hayatını idame

¹⁸⁸ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler-Mazmunlar ve Meḥhumlar*, 2.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2015, s. 184.

ettirebilmekte ve ateşten çıktığı zaman ölmektedir. Semenderin bir kuş türü olduğunu ileri sürenler de mevcuttur.¹⁸⁹

Semender ve ateş ikilisi, edebiyatımızda âşığı ve mâşuka olan aşkını ve fenâ mertebesini ifade edilirken kullanılmaktadır. Âşığın sevgiliye karşı olan muhabbetinin, aşkının, büyüklüğü, aşk ve hasret ateşine olan mukavemetiyle ölçülmektedir. Âşık adeta semender gibi ateşi vatanı bellemekte, bu ateşle bir olmaktadır. İstenen; bu ateşte dâimi olarak var olmak, küllerinden yeniden doğup tekrar tekrar âşık olmaktır.

Bursevî, semenderin ateşte bulunduğu hususuna telmihte bulunup, gönül ateşinin sönmemesini temenni etmektedir. Gönline pervane gibi ateşlerde yanmayı, dünyaya ve nefesine aldırmamasını söylemektedir:

Semender gibi âteş kıl tûrâguñ

Söyündürme derûn içre çerâguñ

Ne cân u ne cihân olsun ferâguñ

Yan ey pervâne dil yanmağ demidür (149/2)

Bir diğer beyitte ise, semenderin yerinin ateş olması gibi, kendisinin de vatanının ateş olduğunu, aşk ateşiyle yandığını ve Allah'ta yok olma makâmını şem ile kazandığını ifade etmektedir:

Hakkıyâ âteşde bulduñ çün semender lezzeti

Yokluğu pervâne gibi şem ile kılduñ şikâr (38/5)

Bazı kimseler balık gibi suda kalmayı, serinlik ve esenliği tercih ederken, kimileri ise semender gibi ateşlerde olmayı, fenaya ermeyi arzulamaktadır:

Kimi mâhî-veş ider âb-ı revân için karar

Şol semender gibi kimi nârı eyler ârzû (45/3)

2.1.13. Feyz

¹⁸⁹ Sevim Birici, “Nedîm Dîvânı’nda Ateş Ve Ateşle İlgili Kelimelerin Kullanımı”, *Journal of Turkish Language and Literature*, C. II, S. 4 (2016), ss. 1-15.

Sözlükte taşmak, bolluk, bereket, bir haberin fâş olması gibi anlamlara gelen feyz, mecaz anlam olarak da lutfkarlığı ifade etmek için kullanılmıştır. Tasavvufî ıstılahta ise feyz, bütün yaratılmışların Hak'tan tecelli etmesi anlamında kullanılır. Bir diğer mânası ise, kulun herhangi bir çaba ve gayreti olmadan kalbine Allah tarafından birtakım mâlumatların verilmesidir¹⁹⁰. Feyz kaynaklı bu ilimler, velîler aracılığıyla sürekli olarak insanlara aktarılmaktadır. Ancak bu ilimleri zâhir ulemâ, zâhidler, âbidler değil; gönül ehli, müşahede ve mûkaşefe ehli idrak edebilmektedir. İbnü'l-Arabî, Allah'ın dâimi olarak lütuf ve bağıştta bulunduğunu, her türlü nimet ve güzelliğin O'ndan taşarak geldiğini ve işte bu taşmanın feyz olduğunu ifade etmektedir. Yani feyz, sürekli olarak tecelli etmektedir.¹⁹¹

Allah, lütuf, cömertliği ve bağışlaması en yüce olandır. Bursevî, Allah'ın bu sonsuz ihsan hazinesinden temenni etmekte, kendisinin bu cömertlik karşısındaki küçüklük ve âcizliğini su damlasına benzeterek ifade etmektedir:

Ey pâdişâh-ı zü'l-kerem lutf eyle bu bî-çâreye

Cûduñ yanında kıatreym feyz eyle bu âvâreye (59/1)

Kişinin sonsuz cömertlik sahibi Allah'ın feyzine, tecellisine mazhar olabilmesi için sureti terkedip gönle meyletmesi gerekmekte, dünyanın cazibesini ve içindekilere tamah etmeyi bir kenara bırakmalı, bunlardan vazgeçmelidir:

Yu vücûduñ resmini mahv it 'alâ'îk naķşını

Özge bir feyz-i cezîl-i hâzret-i zî'l-cûda ir (63/3)

Sâlik, aşk âleminde haber, bir kapıdan feyz almaya başladığı zaman, bir gönül çocuğu olur ve süt arar yani şeyhinin feyzini, Rabb'in cemâlini arar. Bu feyz, tıpkı çocuğun sütü besleyip büyüttüğü gibi kulun gönşünü besler, diri tutar, ona can verir:

Şîr-cûdur 'âlem-i feyze gelelden tıfl-ı dil

Raħm-i mâderde gibi ol bir daħi kıan istemez (43/6)

...

¹⁹⁰ Uludağ, T.T.S, s. 137.

¹⁹¹ Selçuk Eraydın, "Feyz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, ss. 513-514.

Kağı dilde kim ola ‘ ışı u maḥabbet māyesi

Feyz-i Ḥaḳ olur anuñçün tıfl-ı şîrîn dāyesi (107/1)

2.1.14. Firak-Vuslat

Firak, tasavvufta “vahdet makâmından uzak kalmak, sevgiliden ayrı olmak, sâlikin asıl vatanı olan gayb ve ruhlar âleminden ayrılıp bu âleme gelmesi” gibi anlamları taşımaktadır. Vuslat ise Hakk’a kavuşmak, Hak’la birlikte olmak, bu âleminden âlem-i ervâha ulaşmaktır.¹⁹²

Firak, gurbettir, hüznölüdür. Âşık, vatanından uzak kalmanın verdiği hasret ateşiyle yanmakta, sevgiliye vâsıl olmaktan başka bir isteği bulunmamaktadır:

Alevlenüp nâr-ı firâḳ

Yandı gitdi cân-ı müştâḳ

Bir gün yakın olup ırâḳ

Ẓevḳ-i vaşlı sürmeyem mi (31/2)

...

Ġurbet ehlinüñ vaṭandan ğayrı yoḳdur maṭlabı

Ehl-i fūrḳat vuslat-ı dildârı eyler ârzü (45/4)

Şâir, ayrılık derdinden kurtulup vuslata mazhar olmak istemektedir. Ayrılık ateşiyle kalbi yanmakta, artık bu hasretin nihayete ermesi için Allah’a yalvarmakta, O’ndan merhamet dilemektedir:

Îlâhî râh-ı vaşla ḳulları irşâd iden sensin

Ġam-ı fūrḳatden âzâd eyleyüb dil-şâd iden sensin (69/1)

...

Niçe bir fūrḳatle yansun cân u dil

¹⁹² Uludağ, T.T.S, s. 138.

Merhamet kıl merhamet kıl yâ Kerîm

Kevşer-i vaşluñla kınsun cân u dil

Merhamet kıl merhamet kıl yâ Kerîm (24/1)

Bu fâni dünya âlemi, vuslata erme, memnun olma mekânı değildir. Bu âlem, fîrak yeridir, burada hasret ve hüzn vardır. Ve sâlik bunun farkında olup, artık gurbette olmaktan hasta düşmekte, üzüntüyü derinden hissetmektedir:

Hey ne mümkün âlem-i fûrkatde vuşlat ‘ aşıkâ

Hicr elinden kaldı âhîr haste cânım âh âh (167/3)

2.1.15. Gönül

Gönül, kalple eş manadadır. Tasavvufi ıstılah olarak ise, “sırlar hazinesi, Allah’ın nazargâhı, ilâhi kemalin ve cemalin en güzel tecelli ettiği yer”dir.¹⁹³ Bursevî gönül için *kalb* ve *dil* ifadelerini de kullanmaktadır. Bir yerde de yürek kelimesiyle zikretmiştir. “Kalp; insanın hakikatini teşkil eden, bedendeki cismani kalp ile de ilintili olan, ruhani, Rabbani bir latife, ilâhi bir cevherdir.”¹⁹⁴ Hakikati, marifetullahı anlayabilmek için akılla birlikte gönül gözüne de ihtiyaç duyulur. Tasavvuf tatbiki bir ilimdir, yani uygulamaya dayanır. Kişinin bu hali yaşayan sûfiyi anlayabilmesi için yine aynı hal içre bulunması gerektir. Nasıl ki selef yalnızca bilgiye bağlı kalıp yorumlama yapmamış yahut kelam alimleri akılla birlikte istidlali kaynak olarak esas almışlarsa, sûfiler de akla kalbi ilave etmek suretiyle aşkı devreye sokmuşlardır.¹⁹⁵ Burada, “fetvayı kalbinden iste, kalbine danış”¹⁹⁶ hadis-i şerifi de kalbin bu hususta söz sahibi oluşunu gösterir.

Kezâ Hac Sûresi’nde “Hiç yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki bu sayede düşünen kalpleri yahut duyacak kulakları olsun? Gerçek şu ki gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerde olan kalpler/basiretler kör olur”¹⁹⁷ buyrulmuştur. Burada, kişinin asıl görmesi gereken gözünün kalp gözü olduğundan, hakikati kavrayıp idrak etmede gönül gözünün ehemmiyetinden bahsedilir. Ve bakıldığında kâfirlerin bedeblerindeki gözlerinde bir

¹⁹³ Uludağ, T.T.S, s. 107.

¹⁹⁴ Serrâc, *el-Lüma* ‘, 557.

¹⁹⁵ Salih Cenap Baydar- Bilal Kemikli, *Prof. Dr. Bilal Kemikli İle Tasavvuf Üzerine*, 19 Şubat 2016 tarihli söyleşi. 36:08-39:19.

¹⁹⁶ Süyûtî, *Câmi’u’s-Sağîr*, 1:40.

¹⁹⁷ El-Hâc, 22/46.

körlük yoktur ancak gönül gözleri kördür. Bu yüzden de hakikat ne kadar ayân beyân olursa olsun, onu anlayıp idrâk edemezler.

Gönül ehli olanlar, sırra eren sâliklerdir. Onlar suretle, zahirle değil, manayla meşguldürler. Sûrete takılıp da onun ıssız mahallinde dolaşmazlar:

Ne yüzi şûreti ola bu vahşet-âbâduñ

İder mi ehl-i dil olan anuñla istînâs (1/3)

Kalp, hata ve günahlarla kirlenmekte, gönül aynası pas tutmaktadır. Fânî, geçici, Allah'tan gayrı her türlü dünyevî meşguliyet, gönlü karartmaktadır:

‘ Aceb belâ-yı siyehdür ta‘ alluķât-ı sivâ

Çü rûy-ı âyine anuñ ile tûtar dil pas (1/4)

Aşk ateşinin mahalli gönüldür. Bursevî, Hz. Peygamber(a.s)’ın aşk ateşinin kalbinde yanmasıyla, tıpkı pervâne gibi bu ateşten yanmakta, kül olmaktadır:

Şem‘ -i ‘ ışķuñ yansa bir dilde eger

Hem-çü pervâne yanar olunca kül (19/5)

Mâsiva ile paslanan, kirlenen gönül, ancak Allah’a iltica etmekle arınır, tasfiye olur. Bu da zikirle, nefis terbiyesiyle mümkündür:

Bâĝ-ı dilde tâze gül

Câm-ı revân içre mül

Pâk olur dise gönül

Lâ ilâhe illallah (67/3)

Bursevî, gönül meclisinde gam şarabını içtiğinden beridir bu âlemde perişan olduğunu, aşk derdiyle harâb olduğunu söylemektedir:

Nûş idelden şol gönül bezminde şahbâ-yı ĝamuñ

Bu ĝarâb-âbâd olan‘ âlemde vîrân olmuşuz (25/2)

Kul, Allah'ın lütfuna mazhar olmayı, Hak nurunun tesiriyle gönlünde hakikatin bilinmesini istemektedir. Bu âlemde gurbettedir ve bu yalnızlıkta kendine tanıdık bir sima, bir ârif aramaktadır:

Her nefesde bir tecellî-yi Hudâ ister gönül

Kendine bu gurbet içre âşinâ ister gönül (124/1)

Gönül, aşk derdiyle bülbül gibi feryat etmektedir. Aşkın mahalli gönüldür ve aşk ateşi de gönülde yanar. Şâir, aşk ateşiyle gönlünün nasıl yanıp feryat ettiğinin görülmesini, nasıl müşkil durumda olduğunun bilinmesini istemektedir:

Gönülde tâb-ı 'ışkı görmesinler nârı görsünler

Niçe efgân ider dil 'andelîb-i zârı görsünler (173/1)

Âlem, Cenâb-ı Hakk'ın esmasının tecelligâhıdır. İnsanda da esmanın tecelli ettiği mahal, kalptir. Gönül, beden hamurunun mayasıdır ve aşk ateşiyle pişerek kendisine ve içinde bulunduğu cisme değer katmaktadır. Ve âlem hamurunun mayası da gönüldür:

On sekiz biñ 'âlem oldu çünkü esmâya hamîr

Ol hamîre fi'l-haķîķa mâye geldüñ ey gönül (144/3)

2.1.16. Hâl

Hâl sözlükte “şimdiki zaman, durum, keyfiyet” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf ehline göre ise hâl, kulun bir dahli ve gayreti olmadan kalbinde doğan heyecan, mutluluk, ferahlık gibi durumlardır. Buna göre hâl, Allah'ın bir lütfudur. Hâl sahibi, halden hâle geçer. Bu kişilere “ehl-i hâl” denmektedir. Hâl devamlılık arz ederse, “makâm” olur. Tasavvuftaki bir diğer mânası da “dervişlerin dervişlerin cezbesi ve coşkunluğu”dur.¹⁹⁸

Bursevî, âşıkların hâlini, içinde bulundukları durumu kimsenin bilmeyeceğini, ancak aşkın da gizli kalmayacağını, saklanamayacağını ifade eder:

Kimse bilmez hâlini 'âşıklarun

Gerçi kim mümkün degül ihfâ-yı 'ışķ (153/3)

¹⁹⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 18.b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2009, ss. 183-184.

Şairimiz, hevâ rüzgarına kapılmış olmaktan ötürü pişmandır, üzgündür, perişan bir durumdadır. İçinde bulunduğu bu hâlden ancak en merhametli olan Allah'ın yardımıyla kurtulabileceğini söyler:

Serdi-i bād-ı hevâ ile perîşân hâlimüz

Saňa kaldı işimüz ey rahmet ıssı pâdişâh (168/2)

Ömür geçip gitmiş, artık bu dünyadan yavaş yavaş gitme vakti gelmiştir. Bu sebeple Bursevî, hâlini düzeltmediğinden, ıslah etmediğinden yakınmaktadır. Üzüntüden artık dermanı kalmamış, artık ilim tahsil edebilmenin de imkansız olduğunu ve bundan duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir:

Ağlaram kim itmedüm ıslâh-ı hâl

İñlerem kim kalmadı tende mecâl

Çünkü nokşân buldı ‘ömr-i nâzenîn

Oldı taḥşîl-i kemâl itmek muḥâl (209/1)

2.1.17. Hikmet

Hikmet, eşyanın ardındaki hakikati, özelliklerini, yaratılış sebeplerini, tesirlerini bilmek, bunların idrakinde olmak ve buna göre amel etmek, söz ve davranışta isabet, hakka uygun düşün söz gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁹

Şairler, mahlas beytlerinde bazen kendilerini övmektedirler. Bursevî de mahlas beytinin birinde kendisinin hikmet tahtının şâhı olduğunu, âlimlerin de kendisinin askerleri olduğunu söylemiştir.

Bugün Ḥaḳḳî serîr-i ḥikmet üzre şâh-vâr oldı

Aña ehl-i ‘ulûm‘ âlemde bir âlây sipâhidür (57/6)

Âşık, hikmetin gül bahçesinde sürûr içindedir, çok sevinçli ve huzurludur, zîrâ hikmetin kıymetinden haberdardır. Oysa zahid, bu hikmetlerden anlamaz, gül

¹⁹⁹ Pala, A.D.Ş.S., S. 208; Uludağ, T.T.S., s. 169.

bahçesindeki güllerin kokusunu alamaz. Ve bu eksikliği ona söylendiğinde de, içi sıkılır, huzursuz olur:

Gülşen-i hikmetde ‘âşık bülbül-âsâ bâ-neşât

Zâhid andan bûy almaz söyleseñ dil-teng olur (219/2)

2.1.18. Himmet

Lügat anlamı “gayret etme, çabalama, çalışma” olan himmet, tasavvufî ıstılahta ise bir kemâl hâlini, bir maksadı elde etmek için gönlü bu yola yönlendirmek demektir. Himmet, mânevî yardım şeklinde de düşünülmektedir. Yani, kişinin istediği bir şeye, bir hâle erişebilmesi için birinden mânevi destek ve yardım beklemesidir. Dolayısıyla, âşıklar maşuktan, müridler mürşidden, sevgiliden himmet beklerler.

Bursevî, mâsiva sevdasının cübbesini parçalayıp, bu suretten sıyrılıp, himmet eliyle yürünmesini nasihat etmektedir:

Var ise gayret dilünde dest-i himmetle yüri

Cübbe-i sevdâ-yı gayrı çün kabâ çâk eylegil (64/2)

Riyâ ve gösteriş, kişiyi Allah’tan uzaklaştıran fiillerdir. Oysa aşk yolu, samimiyettir, kişiyi Allah’a kavuşturur. Sâlik, riyan, amellerin yalnızca dış görünüşüne takılıp kalmaktan vaz geçmeli, aşk erlerinden himmet beklemelidir:

‘Aklıñ var ise zühd ü riyâyı bırağursın

‘Işk erlerinüñ pāyesine himmet idersin (223/3)

2.1.19. İnsan-ı Kâmil

İnsan-ı kâmil, Allah’ın bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan, varlığın esas mertebelerini tamamıyla kendinde toplayan insandır. “Allah’ın zât, sıfat ve isimlerinin aynasıdır. Kâmil insan, âlemin ruhu, âlem de onun suretidir.”

Allah, kâmil insanı sırrına mazhar etmiştir. Hakikatin sırrına, marifetullahı vâkıf olmuş, sırlar ona ayân olmuştur:

Hâk mazhar itdi sırrına insân-ı kāmili

Sırrı görindi şūret-i zāhirde hāşılı (95/1)

Kâmil insan, kendisinden himmet beklenilen kişidir, himmeti istenir. Bursevî, dünya âleminde vazgeçtiğini, ona yüz çevirdiğini ve kâmil bir insana intisâb edip, ondan el aldığı ifade eder. Burada el, kurtarıcılığı da simgelemektedir. Böylece insan-ı kâmilin himmeti ve dünyaya tamah etmemekle felâha ermeyi arzu etmektedir:

Elüm çekdüm bu ‘ âlemden

Ferâgat ehli dervîşem

El aldum kâmil âdemden

İrâdet ehli dervîşem (97/1)

Allah’ın isimleri, sırrı kâmil insanın kalbinde tecelli etmektedir. Allah’ın sıfatlarını üzerinde en güzel taşıyan insan, odur. Allah’ın sırrı göklere sığmazken, kâmil insanın gönlüne sığmıştır:

Şol zemin-i âsmâna sığmadı sırr-ı Hüdâ

Oldı bil insân-ı kâmil qalbine mihmân hû (165/2)

Kemâle ermiş insan olmak, tüm her şeyini, cânın ve cismini Allah’ vermekle olur. Böylece benlikten sıyrılıp fenâ mertebesine erişilecek ve mutlak sırrın idrakine varılacaktır:

Vire gör varıñı Hâkķ’a

Kemâl-i âdemî budur

İre gör sırr-ı mutlaka

Kemâl-i âdemî budur (183/1)

2.1.20. Masiva

Allah’tan başka, Allah haricindeki her şeydir. Masivadan geçemk, kişinin kendini Allah’ vermesi, Allah’ta yok olup fenaya ermesidir. Tasavvuf ehline göre, kalpte Allah’tan başka hiçbir şey bulunmamalıdır. Gönlünde başka bir sevda mevcut olan kişi,

masivadan kurtulmamış demektir. Hakiki derviş olmak ise, masivayı terk etmekle olmaktadır.²⁰⁰

Masivadan kurtulan kişi, Allah’a hakiki mânada kul olmuş olur. Hatta derecesi öyle yükselir ki, esasen kul iken Allah katında üst mertebelere sahip, itibarlı bir sultan mevkiine çıkar:

Māsivādan hür olan bî-şübhe ‘abdullāh olur

Ḳul iken sulṭān gibi bir özge ‘ālī-cāh olur (155/1)

Âşığın gayesi, Hakk’a ulaşmak, vuslata ermektir. Bu isteğine erdiği vakit, artık gözüne masivadan hiçbir şey hoş gelmez. Allah’ın aşkı ona ziyadesiyle yetmektedir, bu aşka mübtelâ olduktan sonra, başka sevdalara da tamah etmez Ve masivaya köle olmak, ondan vazgeçememek kalbe bir yükür, gönlü harâb etmektir. Bu halden ise yine Allah’ın necâtıyla kurtuluş mümkündür:

Ḥaḳḳ’a vāşıl olan ‘āşık māsivāyı n’eylesün

‘Işık-ı Ḥaḳ kâfi iken ğayrı hevāyı n’eylesün (106/1)

...

Zebūn-ı māsivā olmak ne miḥnetdür dil ü cāna

Çü yokdur ğayırdan çāre yine imdād iden sensin (69/2)

Bursevî, masivayı kasterek sivâ ifadesini de kullanmaktadır. Sivâ öyle sinsidir ki, kişiyi aldatmak için türlü türlü suretlere bürünür, tıpkı bir cadının sihri, büyüğü gibi kişiye musallat olmaktadır:

Dürlü dürlü görünür naḳş-ı sivā

‘Āyn-ı siḥr-i bâṭıl-ı cādū gibi (72/5)

2.1.21. Melamet

Melâmet, kınayanın kınamasına aldırmaksızın, doğru yolda yürümektir. Hak yola davet edenleri halk tarafından her daim kınanmışlardır. Peygamberler, velîler hep

²⁰⁰ Pala, A.D.Ş.S, S. 298.

böyledir. Dolayısıyla Hak yolda yürümeye niyetli olanların kınanmayı, eleştirilmeyi her zaman göze almaları gerekmektedir. Dervişler, âşıklar aşkları uğrunda her türlü kınanmayı göze almışlardır.

İlâhi feyzin şarabından içen âşıklar, namus şişesini kırarlar, yani melâmet üzere olup, kınayanın kınamasına aldırılmazlar, âşıklık halleriyle halktan çekinmezler:

Şular kim neşve-yâb-ı sâgâr -ı feyz-i ilâhîdür

Kırarlar şîşe-yi nâmûsı aşlâ ‘âra bakmazlar (48/2)

Halk, her daim konuşmakta, onların dilinden, dedikodusundan kurtulmak mümkün olmamaktadır. Bursevî, ister hakkında iyi konuşsunlar isterse onu kınasınlar, konuşanları, kınayanları umursamadığını, yoluna devam ettiğini ifade eder:

Olmadı halkuñ dilinden çünkü bir kimse halâş

Ya selâmet ya melâmet ikisi birdür bana (212/3)

2.1.22. Tecelli

Arapça bir kelime olan tecelli, “Âşık olmak, açığa çıkmak, görünmek” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî olarak ise, gaybdan gelen ve kalpte açığa çıkan nurlar, bilinmeyenin kalpte bilinir hale gelmesi anlamlarını hâvidir. Her ilâhi isim, türlü şekillerde ve yerlerde tecelli etmektedir. Tecellide, her dâim gaybdan şuhûda, bilinmezlikten bilinirliğe, küdüretten netşîge, belirsizlikten belirliliğe geçiş söz konusudur. Allah’ın isimleri ve sıfatları âlemde, insankarın kalplerinde, yaratılmışlar üzerinde tecelli etmektedir. Vahdet-i vücûd anlayışına göre iki türlü tecelliden söz edilir. Bunlardan ilki genel tecellidir, bu tecelliden herkes ve her şey tam olarak nasibini almakta, kendi kemâlini bulmaktadır. Diğerisi ise, Rahmânî tecellidir ki, bununla arifler mü’minler, sıddıklar rıza ve marifet gibi nimetlere mazhar olurlar.

Tecelli, Hakk’ın zuhur etmesidir ve bu tecellileri yaratan da Allah’tır. Dolayısıyla tecellilere ve ihsana mazhar olabilmek için, bunu Allah’tan istemek gerekir:

Zuhûr-ı Hâkk’a bâ‘îşdür tecellî

Tecellî iste Mevlâ’dan tecellî

Tecellî içredür ihsân-ı küllî

Tecellî iste Mevlâ'dan tecellî (15/1)

Hakk'ın tecelli etmesi, karanlıklardan aydınlığa, kasvetten feraha ulaşmaktır. Vücudun esaretinden, zulmetinden ve gurbetten ancak Allah'ın tecellisiyle kurtulmak mümkündür:

Tecellî idicek ol Rabb-i Fettâh

Açıldı ol nefesde bâb-ı ervâh

Odur bu zulmet-i cism içre mişbâh

Tecellî iste Mevlâ'dan tecellî (15/2)

Allah âlemlere tecelli ettiğinde, tüm yaratılanlar, her şey bunu tasdik eder, Allah'ın varlığı ve birliğine şahitlik edip, bunu ikrar ederler:

Hakkıyâ Hâk çün tecellî eyledi 'âlemlere

Şeş cihetde her ne var ise didi ey yâr hû (55/5)

2.1.23. Tevhîd

Allah'ın tek olduğuna eşinin ve benzerinin bulunmadığına inanmak, tevhiddir. Kul, âlemlerin bu kadar muntazam ve aksamayan bir düzen içinde olmasının, ancak tek ve mükemmel bir yaratıcı tarafından mümkün kılınabileceğini düşünüp, âlemi ve içindekileri temaşa ederek tevhîd inancına vâsıl olabilir. Tevhîd hakkında kelam ve tasavvuf âlimleri²⁰¹ pek çok görüş ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerin temel noktası ise, Allah'ın eşsiz ve benzersiz oluşu, kesret ile vahdet ayrımının sağlam bir şekilde yapılıp, kesretten uzak durulması gerektiği, tevhîd ilmiyle öğrenilenlerin hayata geçirilmesi, kulun âciz olduğunun idrâkinde olması gibi konular yer almaktadır.

Tevhîd, esasen kişinin âlemi temaşa etmesiyle ulaşabileceği bir mefhumdur. Ancak, kişi masivaya dalıp, Allah'tan uzaklaştıkça, tevhide dair dellilleri farkedemez olur, fehmi körleşir. Dolayısıyla tevhid herkese âşikar olamamaktadır.

²⁰¹ Mutasavvıfların tevhide dair görüşleri için bkz: Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 83-92, 386-391.

Açılmaz herkese esrâr-ı tevhîd

Görünmez her göze envâr-ı tevhîd

İçe gör vahdet-i zâtiyye câmin

Egerçi çokdur etvâr-ı tevhîd (136/1)

2.1.24. Vahdet-Kesret

Vahdet, kelime anlamı itibariyle teklik, kesret ise çokluk demektir. Tasavvufî ıstılahta ise, “ Bir olan Hakk’ın isim ve sıfatları ile tecelli edip çokluk halinde görünmesine “kesret”, bu çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp var olarak yalnızca Cenâb-ı Hakk’ı görmeye ise “vahdet” denir.²⁰²

Aslolan, vahdettir, zîrâ hakiki anlamda varlığa sahip olan, sadece Allah’tır. Kesret ise bâtıldır, Allah dışındaki hiçbir şeyin varlık sahibi olduğundan bahsedilemez:

Qabûl itmez vücûd-ı keşreti ol

Ki vahdet hakı u keşret oldu bâtıl (77/2)

Bursevî, vahdet güneşine mazhar olduktan sonra, yaratılmışlara, kesrete dair bir ilgisi kalmaz ve vahdete dair de hiçbir şüphesi olmaz:

Şems-i vahdet ideli çeşm-i dile Hakkî zühûr

Keşret-i halka bakup hergiz gümân olmaz bana (224/5)

2.1.25. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i vücûd, tasavvuf ehline göre vücudun bir ve tek olması demektir. “Tasavvuf erbabına göre vücûd birdir. O da vâcibü’l-vücûd olan Allah Teâlâ’nın vücûdu ve zatıdır. Buna *mutlak vücûd*, *vücûd-ı sırf* isimleri de verilir. Bu vücûd şekil, suret, hat, kayıt, parçalanma ve noksanlaşmadan münezzeh olmakla beraber, bizim akıl ve hissimize nisbetle birçok suretlerde görünür. İşte mükevvenat bu suretlerden ibarettir. Vücûd-ı sırf asla değişmediği halde, bu suretler her an değişirler. Mutlak vücûd bâkî olduğu halde, bunlar fâni ve zâildir. Yani Allah Teâlâ’nın sıfatlarına mükevvenat ayna olmuştur. hakk’ın vücudunun zahiri halk, bâtını Cenâb-ı Hak’tır. Vücûd Cenâb-ı Hakk’a nisbet edildiğinde

²⁰² Uludağ, T.T.S., s. 212.

vâcib ve kadîm, mecazen halka nisbet edildiğinde *mümkün ve hâdistir*. Fakat hakikatte bütün kainat ve her zerre, Hakk'ın sıfatlarının mazharıdır. Sıfat da zât ile görülebilir.”²⁰³

“Vahdet-i vücûd, tahkik erbâbı sufilerin irfan meslekleridir. Onlar bu mertebeye yükselmenin. gerçek tevhide ulaşmak için gerekli şart olduğu kanaatindedirler. Âriflere göre zât-ı vahdet hakkında herkesin nazarı, istidadından ileri gidemez. Avâm bakar, her şeyi kabuktan ibaret görür. Havas bakar kabuk ile özü birlikte görür. Âşık bu iki mertebeden yükselip sadece özü görür. Sadece kabuk görenler hayvanlık derecesinde kalır; kabuk ile özü gören insanlık mertebesine yükselir; yalnız özü gören, Rabbânî olur.”²⁰⁴

Bursevî, vahdet-i vücûd anlayışında olan bir mutassıvıftır. Ona göre, bir şeyin çok fazla tezahür ve görüntüsü olsa da, nihayetinde hepsi tek olup, varlığı bire bağlanacak, birlenecek ve tek vücûd olacaktır. O vücûd da Allah'ın'dır:

Âyine bisyâr velî rûy bir

Bir görünür anda şamu rû-be-rû (78/4)

Âşık, varlık sahibi olarak yalnızca Allah'ı görmektedir ve vücûd sadece Hakk'a aittir. Onu bu düşünceye sevk eden de, içinde bulunduğu aşk hâlidir. Aşk, kişinin vücudunu ve benliğini ortadan kaldırır, meydanda Allah'a ortak bir vücûd bırakmaz, nefis de aşkla kaybolur:

Şirk-i vücûdı kaldırur

Evşâf-ı nefsi öldürür

Feyz ile kalbi tıdudurur

Mevc ursa ger 'ummân-ı 'ışk (137/3)

Beden gözüyle bakan kişi, dünyada yüzlerce suret görecektir, zîrâ yaratılanlar birbirinden farklı ve çok sayıdadır. Ancak hakikatte hepsi birdir, Allah'tandır. Eşyanın ve halkın zahirine değil de bânına hikmet ve aşk gözüyle, tevhidi idrak ederek

²⁰³ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 243; Muhammed Salih Yeşil, *Vahdet-i Vücûd ve Mevcûd*, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013, s. 30.

²⁰⁴ Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd*, Haz. Ethem Cebecioğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994, ss. 52-53.

bakıldığında, bunların ayrılıkları, ikilik-çokluk ortadan kalkar, yalnızca Allah'ın vücudu temaşa edilir:

Çeşm-i zāhirden baķan dünyāda yüz biñ yüz görür

Fi'l-ḥaķīķa şad hezār āyīnede yüz oldu bir (145/2)

...

İkilik perdesin ḥarķ eyledüñ mi dest-i himmetle

Maķām-ı ‘ayna irdüñ mi şühūduñ ol bir itdüñ mi (180/4)

...

Bāṭın-ı eşyāyı muhīṭ oldu Ḥaķ

Zāhiri gerķi denilür o vü bu (78/3)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEVÂİD MECMÛASI (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

1. METİN NEŞRİNDE İZLENEN YÖNTEM

1. Metnin kurulmasında B nüshası²⁰⁵ esas alınmıştır.. Müstensih nüshası olan Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha da “M” harfi kullanılarak belirtilmiştir. B nüshasında eksik olan 3a ile 19b arasındaki manzumeler, M nüshasından alınarak metne dâhil edilmiştir. Ve bu kısımlar metinde “M 72b” şeklinde dipnotta gösterilmiştir.
2. Arap harfli eski alfabede bulunup, bugünkü alfabede bulunmayan işaretler için, aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

ا (ā)	a, ā	ص	ş
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, đ
ب	b, p	ط	t
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	ṯ	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

Arapça ve Farsça’daki med harfleri şu şekilde gösterilmiştir:

²⁰⁵ Bursa İnebey Genel nr. 87. Bu nüsha metinde “B” harfi ile gösterilmiştir

ā : Ā, ā

ū : Ū, ū

ī : Ī, ī

Farsça'daki vâv-ı ma'dûleler “~” işareti ile yazılmıştır: ḥ̣âb, ḥ̣âce.. gibi.

Farsça terkiplerde muzaf ve izâfet kesresi ile maklûb izâfet neticesinde oluşan birleşik isim ve sıfatlar, aralarına tire (-) konulmak suretiyle yazılmıştır: dil-teşne, rûy-ı reng... gibi.

3. İle bağlacı ile belirli geçmiş zaman eki –idi ekinin yazımında vezin esas alınmıştır.
4. Arapça ve Farsça kalıplaşmış ifadeler, iktibaslar, başlıklar yahut ayet ve hadisler orijinal harflerle metne alınıp, bunların Türkçe karşılıkları dipnotlarda verilmiştir.
5. –dır, -dir, -dur, -dür eklerinin yazımında metin imlası esas alınmıştır.
6. M nüshasının sayfa numaralandırılmasında eserin üzerindeki sayfa numaraları kullanılmıştır.

–uñ, -üñ, -iñ, -iñ eklerinin diktesinde metin imlâsı esas alınmıştır.

Ör: Muntazim ol berg-i hoş-büy-ı gül-i ḥandân-veş

Kendiñi şaķın perişân itme sünbüller gibi (2b/ 2)

...

Gülşen-i dehrüñ vefâsın görmedi bir murğ-ı dil

Nice mağrûr olasın sen aña bülbüller gibi (2b/4)

7.Özel isimlerin, lafzatullâhın, besmele ve kalıplaşmış ifadelerin imlasında metinde kullanılan imlâ kuralları uygulanmamıştır. Ör: Hamdülillâh (21 b)

8. Metindeki vezin ve mânâ eksikliklerini tamamlamak üzere eklenen hece ve kelimeler [] içerisine alınmıştır. Okunamayan yerler de [...] şeklinde gösterilmiştir.

9. Manzumeler numaralandırılmış, bulundukları varakların numaraları da dipnotta belirtilmiştir.

10. –ıb, -ib, -ub, -üb ekleri, günümüz imlâsı esas alınarak –ıp, -ip, -up, üp şeklinde yazılmıştır.

11. idegör, talıbilmezsin şeklindeki birleşik ifadeler, günümüz imlâsına yakın olarak ide gör, talı bilmezsin şeklinde ayrı yazılmıştır.

2. NÜSHA TAVSİFLERİ

Fevâid Mecmûası'nın müellif nüshasıyla birlikte 2 nüshası tespit edilebilmiştir. Bu nüshalar ve tavsifleri şu şekildedir:

1. Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi (BEYBEK), no: Gen. 87.

İstinsah tarihi: H. 1130-1131.

Müellif nüshası.

Dış ölçüleri: 200mm x138mm, İç ölçüleri: 180mm x 120 mm., 184 vr, nesih, sırtı meşin mukavva, ağırlığı nazım kısmı teşkil etmekte. Kağıdı su yolu filigranlı, nohudi. Eserin 1b ve 2a sayfalarında musiki makamlarını ve bulundukları varakları gösteren tablo şeklinde bir fihrist bulunmakta.²⁰⁶

207

Mâhûr 14	Penc-gâh 10	Rehâvî 6	Rast 2b
Bûselik 28b	Nühüft-nevâ 24b	Nevâ 21b	Nişâbü 17
Beste-nigâr 43b	Segâh 39b	‘Acem-kürdî 35b	İşfahân 31b
Mâye-segâh 58b	‘Arz-bâr -54b	Sünbüle 50b	Nikrîz 46b
Bayâtî 70b	Nihâvend 67b	Hîşâr 64b	Zîr-efkend 61b

208

Hüseynî 85b	Kûçek 82b	Şabâ 78b	Dûgâh 74b
Baba Tâhir 102b	Muḥayyer Hüseynî 98b	Muḥayyer 94b	‘Uşşâkb
‘Irâk 118b	Evc ‘Irâk 113b	Evc 110b	Çârgâh 106b
Şehnâz 134b	‘Uzzâl 130b	Hicâz 126b	Muḥâlîf ‘Irâk 122b
‘Acem 149b	Ferah-nâk 148b	‘Acem ‘Aşirân	Hüseynî ‘Aşirân 138b

²⁰⁶ Fihrist olup, içindekiler kısmına dair olduğu için nüsha tavsifinde verilmesi uygun görülmüş, metin içinde tabloya tekrardan yer verilmemiştir.

²⁰⁷ B1b.

²⁰⁸ B2a.

2. İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, nr. AEŞry-1182/18.

İstinsah tarihi: H. 1269

Müstensih: Belli değil.

Dış ölçüleri: 210mm x 153mm, iç ölçüleri: 155mm x 97mm.

Cilt mukavva üzeri lacivert bez kaplı, yaldızlı zencirek ve köşebend ve cetvelleri mevcut, sırtında yaldızlı desenler var. Kağıdı nohudi renkte, ince aharlı âbâdâi kağıt. Filigran-suyolu bulunmamakta. Cetvelli, bu cetveller kırmızı renkte ve başlıklar, bölümler kırmızı mürekkeple belirtilmiş. 19 satır, manzumeler 2 sütun. 18 ayrı mecmûadan müteşekkil ve eserin başında bir fihriste bulunmakta.

3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

1²⁰⁹

Lİ MUḤARRİRİH

Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilātün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

1 Binā-yı ‘ışk-ı ilāhīye derd u ğamdur esās
Bu dār içinde velī bilmez anı ekşer-i nās

2 Mu‘ azzeb olsa da nār-ı belā ile ‘āşık
Şu‘ ūrı olmayıcağ ğayra eylemez ihsās

3 Ne yüzi şūreti ola bu vahşet-ābāduñ
İder mi ehl-i dil olan anuñla istinās

4 ‘ Aceb belā-yı siyehdür ta‘ alluḳāt-ı sivā
Çü rŭy-ı āyine anuñ ile tŭtar dil pās

5 Nigāh-ı ‘ālem-i ğayb it hemīşe ey Ḥaḳḳī
Ki beste olısar āḫir der-i kuvā vü ḥavās

2

VELEHÜ

²⁰⁹ B1a.

(5+6) (6+5)

Zihī sāķī-i feyz-i bezm-i ezel

Şunār cām-ı dilden şarāb-ı ‘asel

Mezāķ almasa ma‘ rifetden gönül

Ṭutar cism ü cānın ħumār-ı kesel

3

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün

Bu [...] ma‘ rifet didikleri ğoncede būdur

Ki zīrā künhi añlanmaz hele ben bildüğüm budur

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I RAST

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' lün

- 1 Faşl-ı güldür sen de ey bülbül açıl güller gibi
Bezm-i bāğ içre ħurūş it cāmda müller gibi
- 2 Muntazim ol berg-i hoş-büy-ı gül-i ħandān-veş
Kendiñi şaķın perīşān itme sünbüller gibi
- 3 Nokta-i kilk-i ezel dāğ oldı cān-ı lāleye
Virdi zīnet-ķehre-i maĥbūba fūlfüller gibi
- 4 Gülşen-i dehrün vefāsın görmedi bir murğ-ı dil
Nice mağrūr olasın sen aña bülbüller gibi
- 5 Ĥaķķıyā evrāk-ı dehre reng virdi sözlerün
Tā kıyāmet açılur ķatmer ķaranfüller gibi

²¹⁰ B2b.

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün) (Fa' lün)

- 1 Nergis-i bāğ gibi 'ālemde
Ey gönül h̃'āb-ı ğafleti kıyalum
Açalum gözlerimiz her demde
Ey gönül h̃'āb-ı ğafleti kıyalum
- 2 'Ākıbet gözlerün yumulsa gerek
Çāh-ı kabre düşeceksin giderek
İdelüm imdi āhı göge direk
Ey gönül h̃'āb-ı ğafleti kıyalum
- 3 İsteyen hāzret-i Hāk'dan dīdār
La-cerem her seher olur bīdār
Gözi açıklara görünür yār
Ey gönül h̃'āb-ı ğafleti kıyalum
- 4 Bu fenāda kişi neye tayanur
Bir gün olur ki uyhudan uyanur
Hayf aña b̃y-ı ğaflete boyanur
Ey gönül h̃'āb-ı ğafleti kıyalum

²¹¹ M72b.

5 Kendiñi bâb-ı Hakk’a kul eyle
Meclis-i şâhâ tâ dühûl eyle
Pend-i Hakkî’i gel kabûl eyle
Ey gönûl hâb-ı gafleti koyalum

6²¹²

Mefâ‘îlün/ Mefâ‘îlün/ Fa‘ûlün

1 Murâd-ı bülbül-i şûrîde budur
Gül-i sad-bergden yek şemme bûdur
Dil-i ‘âşıkda n’eyler dürlü sevdâ
İki ‘âlemde çün maşşûdı hûdur

2 Töludur kalb-i ‘âlem mâsivâdan
Ve illâ câm-ı feyz-i Hak töludur
Eger fevka’l-‘ulâya irdüñ ise
Kıl nazâr ‘arş-ı a‘zam tahtı şudur

3 Yüri ıtlâka ir ma‘nâ ilinde
Bu takyîdi dime işte o şudur
Açıldı kalb-i Hakkî bâr-gâha
Bugün Hak ehline özge kapudur

²¹² M73a.

FAŞL-I DER-MAḲĀM-I REHĀVĪ

Mef' ūlū/ Mefa' ilū/ Mefā' ilū/ Fa' ūlūn

- 1 Aldı diline baḥr-i felek şems ile māhı
Güyā şeb u rûz yüzer anda dü māhı
- 2 Çokdan şeb-i envār-ı tecellî nigerānem
Ağrıdı gözüm görmek içün nūr-ı siyāhı
- 3 Ser-levḥa mecmū' a-i iḥsān u keremdür
Maḥv eylemek aşār-ı perīşān-ı günāhı
- 4 Olmazsa muṭayyeb dil-i pür-süzü gedānuñ
Çün 'ūd yaḳa nār-ı elem ḥāṭır-ı şāhı
- 5 Ḥaḳḳı'ya içür şerbet-i cān-baḥş-ı vişālūñ
Leb-teşne koma ḥālet-i nez' içre ilāhı

Fā' ilātūn/ Fā' ilātūn/ Fā' ilātūn/ Fā' ilūn

Meşreb-i şāfī-nihādı āb-ı kevşerden lezīz

²¹³ M80a.

Ṭa‘ m-ı şîrîn-dili levzîne-i terden lezîz

Bâdemi hâlvâda yokdur karma hâttı hâleti

Lafz-ı pākîze edâsı şehd ü şekkerden lezîz²¹⁴

9

Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilātün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

O tîr çünki tırâş ide hâmenüñ serini

İder bir âyîne-rû üstühân-ı mähîde katt

Şu deñlü tîz tutar çün müşa‘ bid-i devrân

Ki kelle-i kaleme dir maķaṭ orada saķaṭ

10

Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilātün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

1 Açıldı gülşen-i envâr şan bahâr oldı

Seçildi sünbül ile yâsemen nehâr oldı

2 Açıldı dîde-i nergis tecellî-i Hâķ’dan

Kızardı çehre-i gül-nâr ‘ ayn-ı nâr oldı

3 Kızardı ğuşsa-i hicrânla dil-i lâle

²¹⁴ Der Hâķķ-ı kalem râst

Ağardı berg-i semen çehre-i nigâr oldı

4 Kimine gulğul-i bülbul kimine şemme-i gül
Bu halk-ı ‘âlem için ârzü hezâr oldı

5 Derûn-ı şûfî-i şâfî gibi şular taşdı
Bu [mâ]cerâyı görüp Hakkî bî-ķarâr oldı

11²¹⁵

Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilâtün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

1 Zā‘îf görme Süleymân isen de ger mûr
Ki bir ķavînüñ olupdur o mûr me’ mûr

2 Harâb olan dile eyle nazar bu dünyâda
Sipîhr-i ber-şede üzre ķo beyt-i mahmûr

3 Vücûd-ı fânîye besdür ķü hırķa-i peşmîn
N’ider mücerred olanlar ķabâ-yı semmûr

4 Bir iki ķaķre ucundan düşürme ammâ ķâha seni
Olursañ âb-ı şafâ-cûy gözle yağmur

²¹⁵ M 80b.

5 Bu bezm içinde mey-i nâb-ı ʿışķa ʿışķ olsun
Olursa Haķķī gōñül olsun anuñ maħmūrı

12

Mefāʿ ilün/ Feʿ ilātün/ Mefāʿ ilün/ Feʿ ilün

1 Belā-yı ʿışķa beni şöhre-i cihān itdi
Ki yaḥṣī ḥālīmī āḥir ne pek yamān itdi

2 Fezā-i zilletē düşmez Hümā gibi āḥir
Yerini hem-çü melek her kim āsumān itdi

3 İrişdi menzile tır-i murādı āḥir-kār
Şu kim reh-i ṭaleb içre ḳadin kemān itdi

4 Ne ḥūnī ğamzesi vardur o fitne-cūyuñ baķ
Ṭoķundı çeşmüme āl ile gör ne ḳan itdi

5 Ne gūne āyinedür kimse görmedi yāri
Egerçi Haķķī'ya vechi nedür ʿıyān itdi

Mef' ūlū/ Mefā' ilū/ Mefa' ilū/ Fa' ūlūn

- 1 Ey bād-ı şabā toğrı çemenden mi gelürsin
Ya müjde ile cāna Yemen'den mi gelürsin
- 2 Hāyli yüzün aq alnuñ açık çehre-güşāsın
Bu vech ile sen sūy-ı semenden mi gelürsin
- 3 Ey nefha-i reşk-āver-i gül gonce-i cennet
Bilsem seni bir gonce-dehenden mi gelürsin
- 4 Ğarķ eyledün ' uşşāk meşāmın yine miske
Yohsa bū ile semt-i Huten'den mi gelürsin
- 5 Naẓm eyleyüp ey Hakkī yine dürr-i me' ānī
Ehl-i dile deryā-yı ' Aden'den mi gelürsin

يك حديثم يادكارست از پدر
كای پسر چون حاجتی افتد ترا
همت از صاحب دلی كن التماس

- 1 Zuhūr-ı Hakk'a bā' işdür tecellī
 Tecellī iste Mevlā'dan tecellī
 Tecellī içredür ihsān-ı küllī
 Tecellī iste Mevlā'dan tecellī
- 2 Tecellī idicek ol Rabb-i Fettāh
 Açıldı ol nefesde bāb-ı ervāh
 Odur bu zulmet-i cism içre mişbāh
 Tecellī iste Mevlā'dan tecelli
- 3 Kūşūr itme talebde gicelerde
 Huşūşan kim ola vakt-i seherde
 Gerekdür dilde gayret himmet erde
 Tecellī iste Mevlā'dan tecelli

²¹⁶ Babamdan bana şu söz yadigâr kalmıştır:

"Ey oğul, bir ihtiyacın hâsıl olduğunda
Onu gönül ehlinden niyaz et
Ve himmet sahiplerine müracaat et"

4 Hicāb-ı māsivāda ҡalma Hāķķī
İde gör ‘ālem-i keşfe terakkī
Қıla gör bāb-ı Hāķķ’a ҡar‘ u daķķı
Tecellī iste Mevlā’dan tecelli

16

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

1 Niçe bir derdüñ odına yanayum
Merḥamet ҡıl merḥamet ey pādişāh
Cām-ı luṭfuñ şun biricik ҡanayum
Merḥamet ҡıl merḥamet ey pādişāh

2²¹⁷ Bu vüçüdum gülşeninden ḥārı al
Қahruñ altında zebūnem bārı al
Niçe bir yanam dilümden nārı al
Merḥamet ҡıl merḥamet ey pādişāh

4 Şāğ u solum sedd olupdur n’ideyüm
Ben de bilmem āh ҡande gideyüm
Bir dem olsun bārı rāḥat ideyüm
Merḥamet ҡıl merḥamet ey pādişāh

5 Naẓm-ı Qur’ān-ı ‘Azīmüñ ḥürmeti
Ma‘ nā-i ḥulķ-ı Kerīmüñ ḥürmeti

²¹⁷ M 81b.

Dürr-i nā-yāb-ı yetīmüñ hürmeti
Merhamet kıl merhamet ey pādişāh

6 Kānlu yaşum yerlere oldı revān
Bitdi renginden şakāik erğuvān
Dir bu Hakkī kıl idüp āh u figān
Merhamet kıl merhamet ey pādişāh



FAŞL-I DER-MAḲĀM-I MĀHŪR

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

- 1 Görinsün pür-nūr-ı cemālün yâ Rasûlallâh
Bürinsün dīde-i dilden celâlün yâ Rasûlallâh
- 2 Bu ' âlem ḥüsnüne bir özge mir'ât-i mücellâdur
Görinür çeşm-i Ḥaḳ-bīnine ḥayâlün yâ Rasûlallâh
- 3 Yüzüñdür keşret-i esmāya bir mecmū' a-i kübrâ
Ki remz-i vaḥdet eyler anda ḥâlün yâ Rasûlallâh
- 4 Şunılmışdur ezelden Ḥaḳḳı-i dil-teşneye feyzün
Ebed içse n'ola zülâlün yâ Rasûlallâh

Mef' ülü/ Mefā' ilün/ Mef' ülü/ Mefā' ilün

Sevdā-yı sivādan geç gel hū diyelüm yâ hū

Bir meşreb-i şāfī iç gel hū diyelüm yâ hū

Ḳo keşf ü kerāmâtı geç cümle maḳāmâtı

Ḳaşd it bula gör zâtı gel hū diyelüm ' aşık

Sâlik bula ümmîdi zerre bula hırşîdi

Bulmağa bu tevhîdi gel hû diyelüm ‘âşık

Sırrıña Hüdâyî yâr esrârûñ ide ızhâr

Ey derde olan tîmâr gel hû diyelüm yâ hû

19²¹⁸

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

1

Yâ Rasûlallâh yâ hayra’r-rusul

Yâ Habîballâh yâ hâdi’s-sübül

2

Sensiz eglenmek ne mümkün ‘âşıka

Zıkr ü fikrûñ itmesün n’itsün gönül

3

Ravzañ içre bülbül-i pür-zâr olam

Sen açıl Firdevs bâğı gibi gül

4

Eylesün cüz’î cemâlün âşıkâr

‘Işk ile hayretde kalur ‘aql-ı kül

²¹⁸ M 82a.

5 Şem‘ -i ‘ışkuñ yansa bir dilde eger
Hem-çü pervâne yanar olunca kül

6 Zülfüñ oldı sünbül-i hoş-büy-ı bāğ
Rûy-ı renginüñ açılmış taze gül

7 Vaşfuñı sulţân-ı kevneyn itdiler
Âsitâneñde bir ednâ Hakkî kûl

20

(4+4)

1 Hakk’a kurbet diler iseñ
Gel namāza gel namāza
Yāra vuşlat diler iseñ
Gel namāza gel namāza

2 Ezān okunıcağ yerde
Göklerden açılur perde

Ṭālī' uñ var ise serde

Gel namāza gel namāza

3²¹⁹

Dergāhına Rabb-i ğanī

Da' vet eyledi çün seni

Sürüp mescide bedeni

Gel namāza gel namāza

4

Hakḳıyā halkı kayırma

Sırruñ aġyāra tıyurma

Başıñ secdeden ayırma

Gel namāza gel namāza

21

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Fa' ulün

1

Cihān içre eger ins ü eger cān

Eger ehl-i külāh ü ehl-i ticān

²¹⁹ M 82b.

2 Dirildi her ne kim anı umar cān
Eger incü vü ger kıymetlü mercān

3 Raḥiṣ olma yüri ehl-i hüner ol
Ḥazefle bir midür fağfūrī fincān

22

Mefā' ilün/ Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün

Recā budur ki sepīd ola rū-siyeh yarın

Ki āb-ı rūyına afv ola ehl-i tebşīrūñ

Siyāh gūş geçer sāyesinde hoş şīrūñ

Zamān olur ki ḥūn rengine şīrūñ

FAŞL-I DER-MAKÂM-I NİŞÂBÛR

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilün

- 1 Niçe bir 'ömr-i girân-māye telef olmaḳdadur
'Ayş u 'işret nefsüñe böyle 'alef olmaḳdadur
- 2 Çünkü bu fânî vücûdı virdi bâkîye selef
Muḳtezâ-yı 'aḳl-ı kül ḥayr-ı ḥalef olmaḳdadur
- 3 Günde biñ biri gelüp biri gider Ḥaḳ emrine
Defter-i a' māl-i âdem neşr ü leff olmaḳdadur
- 4 Mühreden kemter olur kıymetde ba' zı âdemî
Kimisi lûlû-yı 'irfâna şadef olmaḳdadur
- 5 Şan zer u sîm oldu aḥkâm u ḥaḳâik Ḥaḳḳîyâ
Ehle bezl ü nâ-ehilden men' u keff olmaḳdadur

FAŞL-I DER-MAḲĀM-I NEVĀ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Niçe bir fūrkatle yansun cān u dil
 Merḥamet kıl merḥamet kıl yā Kerīm
 Kevşer-i vaşluñla ḳansun cān u dil
 Merḥamet kıl merḥamet kıl yā Kerīm
- 2 Cān u cismüm ḳaplayupdur iştiyāk
 Nār-ı hicrūñle olupdur ihtirāk
 Ey Kerīmā tā-be-key bu iftirāk
 Merḥamet kıl merḥamet kıl yā Kerīm
- 3 Fazlī ḳula lūtf u iḥsān it meded
 Vuşlatuñla şād u ḥandān it meded
 Fūrkatūñ derdine dermān it meded
 Merḥamet kıl merḥamet kıl yā Kerīm

²²⁰ B21b.

VELEHÜ

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilün

- 1 Ya Rasûlallâh yüzün nûrına hayrân olmuşuz
Düş olaldan 'ışkuña hâk ile yeksân olmuşuz
- 2 Nûş idelden şol gönül bezminde şahbâ-yı gamuñ
Bu harâb-âbâd olan' âlemde vîrân olmuşuz
- 3 Âsitânûñ toprağında bulalı kühl-i cilâ
Hamdülillâh nâzır-ı dîdâr-ı Raḥmân olmuşuz
- 4 Açılur ezhâr-ı envâr-ı cemâlûñ her nefes
Hâr-zâr-ı cism içinde hoş gülistân olmuşuz
- 5 Biz senûñ derdünle tîmâr iderüz haste dile
Hâşe li'llâh gayrı bir cüyâ-yı dermân olmuşuz

Haḳḳıyâ ednâsıyuz şol ümmet-i merḥûmenûñ
Lîk ol şâh 'ışkuña hizmetle sulṭân olmuşuz

NEVĀ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Tıynet-i âdemde konmasa ezel sevdâ-yı 'ışk
Cenneti bir dâneyle şatmazdı ol dānâ-yı 'ışk
- 2 'Işk u meşk olmaz nihân aın bilür halk-ı cihân
'Āşık-ı bî-çāreye mümkün midür ihfâ-yı 'ışk
- 3 Tâlib-i dîdâr olup ayılmaya tâ haşre dek
Kimler nûş ide ezel bezminde ger şahbâ-yı 'ışk
- 4 Bülbülün hâlin bilenler gûş iderler nâlesin
Bir gül-i bî-hâr içündür bunca hû-yi hâ-yi 'ışk
- 5 Ey Hüdâyî hâlet-i 'ışkı ne bilsün her meges
Kulle-i Kâf-ı hakikat-ı murğıdur 'Ankâ-yı 'ışk

27²²¹

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Cān ile müştāk-ı dîdâr olmuşuz

²²¹ B22a.

Qıl tecellî yâ İlâhe'l-âlemîn
Şevk ile her gice bîdâr olmuşuz
Qıl tecellî yâ İlâhe'l-âlemîn

2 Dem-be-dem gözler seni gözler seni
Cân u dil dâ'im seni özler seni
Şol celâlûñ niçe bir gizler seni
Qıl tecellî yâ İlâhe'l-âlemîn

3 Enbiyâya keşf olan esrâr içün
Evliyâya bahş olan envâr içün
‘Âşık-ı dîdârûñ oldı Hakkî çün
Qıl tecellî yâ ilâhe'l-âlemîn

28²²²

VELEHÜ

Müstef' ilün/ Fa'ülün/ Müstef' ilün/ Fa'ülün

1 İnsân olurlar elbet ihsâna el uranlar
Cânân bulurlar âhir bu yolda cân virenler

2 Heykel hârâb olursa cânûñ bulur 'imâret

²²² BH22b.

Nâdim olur şöñunda muhkem binâ kıuranlar

3 Yık kal‘a-i vücûduñ benlikde kalma zinhâr
Güçlü olur bu nefsüñ bil pençesin buranlar

4 Dünyâ yüzine bakma ağıyâra dil bırakma
Seyr-i sivâyı neyler yâruñ yüzün görenler

5 Hakkî kula uyanuñ atlu olur yayası
İrmez mi menzile hiç himmet atın sürenler

29²²³

(6+5)

1 Ey gönül bülbüli şehirde uyan
Her vakıtde gül-i handân bulunmaz
Gül yüzine bakup bûyına boyan
Bir dem olur bu gülistân bulunmaz

2 Mürşid elin alan Tañrısın bulur
Yola giren sâlik âhır yol alır
Nefsine uyanlar yollarda kalur
Bir dañi irşâda insân bulunmaz

²²³B27b.

3 Naẓar eyle bugün kāmīl insāna
İresin ol yüzden tā ki Raḥmān’a
İsma‘īl-veş āḥir yatup ḳurbāna
Ne ‘aceb cānına ḳıyan bulunmaz

4 Aldanma dünyānuñ mekr ü āline
Ḳulaḳ tutma ḥalḳuñ ḳīl u ḳāline
Zāhid olan güler ‘āşīḳ ḥāline
Cāhillerde zīrā iz‘ān bulunmaz

5 Şām içinde aḳar yidi dürlü şu
Abdālūñ elinden var yüzüñi yu
Cām-ı feyzi Ḥaḳḳī içem tolu tolu
Devir döner bir gün devrān bulunmaz

30²²⁴

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

1 Ben İmām-ı A‘zam’em ḥalḳ iḳtidā eyler baña
Her müezzīn maḥfil üstünde du‘ā eyler baña

2 Bendedür sırr-ı Muḥammed şalli yā Rabbi ‘aleyh
‘Āşīyān ‘afv-ı günāḥ içün recā eyler baña

²²⁴ B28a.

- 3 Kırb-ı sultān ādemi sultān ider bu ‘āleme
N’ola dirsem halk-ı ‘ālem ilticā eyler baña
- 4 Vāris-i peygamber olmaıdır çü şānı ümmetüñ
Her nefes Rūhu’l- Kıds vahıy-i Hudā eyler baña
- 5 Bir faķīrem bāb-ı Hāk’da benden ednā kimse yok
Cümle bu eylikleri Hāk Hākķıyā eyler bana

FAŞL-I DER MAḲĀM-I BŪSELİK

VELEHÜ

(4+4)

1 Yā Rab bāğ-ı vişālũne
Zamān olup girmeyem mi
Cemāliñũñ güllerinden
Deste deste dirmeyem mi

2 Alevlenüp nār-ı firāk
Yandı gıtdi cān-ı müştāk
Bir gün yakın olup ırāk
Zevk-i vaşlı sürmeyem mi

3 Gāh derd ü miḥnetlerde
Gāh sefer u hicretlerde
Ḳalup gidüp ğurbetlerde
Vaṭanuma ırmeyem mi

4 Ḳalbüm ola çü āyine
Ḥasret āteşi söyüne

²²⁵ B28b.

Açılup gözlerüm yine
Dost yüzünü görmeyem mi

5 Hakkî'yı al senden yaña
Luṭf u iḥsân eyle aña
Bir gün ecel gelüp baña
Bu cānumı virmeyem mi

32²²⁶

VELEHÜ

4+4

1 Uyan behey gâfil uyan
Dostuñ yüzi oldı ʿıyân
Vişâlin bûyına boyan
Hüsnine bak ʿışkına yan

2 Bir mürşidi bulup el al
İtme bu yolda mekr ü âl
Evrâķuñı var şuya şal
ʿAmel ider ʿilm okuyan

²²⁶ B29a.

3 Eşkle yüzün yuya gör
İmām-ı ‘ışka uya gör
Sırr-ı Qur’ân’ı tuya gör
Virme imānuña ziyān

4 ‘Aklı olan ider heves
Hidmet iden bulur nefes
Kırılır āhir bu kafes
Bülbüle kalmaz ‘āşiyān

5 Ey Hakkī olmadan fānī
Bākī’ye bezl it bu cānı
Bizden evvel gelen kanı
Girdiler ‘üryan ü biryān

33²²⁷

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

1 Ey gönül bezm-i maḥabbetde dilerseñ cām-ı hū
‘Işk ile baş ayağı olmağa feyz-āşām-ı hū

²²⁷ B30a.

- 2 Bu hüviyyetdür ki sārīdūr cihāna ser-te-ser
Şanma ancak söylenür ‘ālem dilinde nām-ı hū
- 3 Manıku’-ı tayrī Süleymān olmayan fehmi eylemez
Remzi bilmez gerçi murğ u mūr ider ihām-ı hū
- 4 Süfredür ‘ālem anuñ şahnında esmā mā’ide
Herkese ismin elinden irişür in‘ām-ı hū
5. Sem‘-i cānuñ cānib-i ğaybü’l-ğuyūba tut seher
Tā ki vāşıl ola ey Hakkī saña peygām-ı hū

FAŞL-I DER-MAḲĀM-I İŞFAHĀN

Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün

- 1 Göñül ‘ışkuñ ile ḥayrān olupdur yā Rasūlallāh
Cemālūñ ārzūsında ḳalupdur yā Rasūlallāh
- 2 Cemālūñ bir ḳamerdür ‘aks-i nūr-ı şems-i vaḥdetden
Ser-ā-ser bedr olup devri ṭolupdur yā Rasūlallāh
- 3 Eger māh u münīr-i mihr-i ‘ālem-gīr-i ‘ālīdür
Ḳamusı nūri nūruñdan alupdur yā Rasūlallāh
- 4 Senūñ dürr-i vālāña dest-res bulmak için āḥir
Niçe baḥr-i belāya dil ṭalıpdur yā Rasūlallāh
- 5 Gerekmez seyr-i keşret bir daḥi Ḥaḳḳī’ya ‘ālemde
Ki sırr-ı vaḥdeti sende bulupdur yā Rasūlallāh

²²⁸ B31b.

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 K̄ala mı böyle gönül derdine em bulmaya mı
K̄anlu yaşum silinüp yüz ü gözüm gülmeye mi
- 2 Dem olup esmeye mi bād-ı nesīm-i maḳşūd
Bülbül-i cāna o bâğuñ haberi gelmeye mi
- 3 Çün neyistān-ı ezelden kesilüp düşdi ğarīb
Ney gibi baġrını yüz yerde bu dil delmeye mi
- 4 Her kimüñ cānına kāritse hevā-yı ' ıṣṣuñ
Berg-i nesrīn gibi āḫir şararup şolmaya mı
- 5 Ḥaḳḳıyā bir gün ola yārelerüñ sīnende
Merḥem-i luṭf-ı ilāhī ile oġulmaya mı

36²²⁹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

²²⁹ B32b.

- 1 Āh kim düşdüm yine bir ĥayret-i kübrāya ben
 Daldum āĥir derd ile bir ka‘ rı yok deryāya ben
- 2 Mevc-i baĥr-i bī-kerān aldı beni nā-gāhdan
 Meyl iderdüm gerçi çün āb aķmaĥa řaĥrāya ben
- 3 ‘ Ālem-i ‘ ulvī beni çekdi çevirdi kendine
 Bu sebebden ‘ ālem-i süflīde döndüm yaya ben
- 4 Her nefes şad āh u her bir laĥza bin ĥayret gelür
 Gelmeseydüm kāřkī bu ‘ ālem-i dünyāya ben
- 5 Dür düşdüm meclis-i erbāb-ı dilden Ĥaķķıyā
 Yoĥsa çok şüret virirdüm lafz ile ma‘ nāya ben

37²³⁰

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

- 1 Maĥla‘ -ı ĥurřīd-i ĥaybem sāyedür ‘ ālem baña
 Secde eyler anuñçün sāyeler her dem baña

²³⁰ B33a.

- 2 İçdigüm sāgarlaruñ her kaçresi deryā deñiz
Bezm-i feyz içre n'ola reşk eyler ise Cem baña
- 3 Nice muzmer ise kân içre güherler bī-naẓīr
Genc-i lafz içre yatur bin ma' ni-i mülhem baña
- 4 Ādem-i evvel benüm devrümde gelseydi eger
Ser-fürü eylerdi āhır cümleden aķdem baña
- 5 Dest-i Hakkī perde-i ğaybı n'ola keşf eylese
Saña nā-maħrem olan esrār olur maħrem baña

38²³¹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Dāğ-ı sīnem āteş-i dilden ' alevlenmiş yanar
Penbe-i dāğuñ nedür nef' i ki anda ola nār
- 2 Āh-ı bülbul olmasa āteş-feşān-ı bāğ eger
Reng-i gül böyle kızarmaz idi hengām-ı bahār

²³¹ B34b.

- 3 Lālenüñ dāğ-ı siyāhı yaqdı yandırdı anı
Ser-güşāde tıtdı derdinden ıarık-i küh-sār
- 4 Yanmadık dil var mı bu kânūn-ı ‘ışk içre ‘aceb
İşte bülbul işte gül işte şakāyık āşikār
- 5 Hakkıyā āteşde bulduñ çün semender lezzeti
Yokluğı pervāne gibi şem‘ ile kılduñ şikār

39²³²

VELEHÜ

Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilün

(Fā‘ ilātün)

(Fa‘ lün)

- 1 Qahr elinden kime şekvā idelüm
Kerem ü lütfuña kalduq Mevlā
Var iken sen bize qanda gidelüm
Kerem ü lütfuña kalduq Mevlā
- 2 Kārımız şubh u mesā oldı günāh
Hālimüz bu günāh kıldı tebāh
Qapuña yüz süregeldik Allāh
Kerem ü lütfuña kalduq Mevlā

²³² B35a.

3 Şoldı bād-ı hevā ile gülümüz
 Kaldı hāmūş şöyle bülbülimüz
 ‘ Ācizüz nesneye irmez elimüz
 Kerem ü luṭfuña kalduḵ Mevlā

4 Bize bizden iki ‘ālemde n’olur
 Derde dermān olursa senden olur
 Ḳapuñı terk iden āḥir yañılur
 Kerem ü luṭfuña kalduḵ Mevlā

5 Esmese her nefesde bād-ı bahār
 Ḳurıyup güller olur hem-çün ḥār
 Dir bu Ḥaḳḳī-i faḳīr-i nā-çār
 Kerem ü luṭfuña kaldıḵ Mevlā

FAŞL-I DER-MAKÂM-I ACEMKÜRDÎ

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

- 1 Bezm-i ‘ışk u şevke gel tâ içesin tolu kadeh
Şol kadeh kim zâ’il olur kaşresinden şad terah
- 2 Bu hayālâta şühûduñ var ise virme vücûd
Kim görünür dürdan kılsañ nazar hem-çün şebah
- 3 Manşıb-ı fakr u fenâyı iste şâh-ı ‘ışkdan
‘Arz-ı hâlün üstine tâ kim çeke ol şâh şah
- 4 H̱âr bakma ẖara gül-çin olmağ ise ger murâd
Didiler zîrâ miñen tahtında vardur çok minah
- 5 H̱aqqıyâ “El-leyletü hublâ” nedür bildün mi ẖiç
Kim şeb-i gam âhiri elbet olur rûz-ı ferâh

²³³ B35b.

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fa' ilātün/ Fā' ilātün/ Fa' ilün

- 1 Ān-ı hüsnuñden her ān ey yār hayrānem qatı
Gül cemālün 'ışkına nālān u giryānem qatı
- 2 Dürdī-i derdüñ beni benden alup kıldı hārāb
Bu hārāb- ābādda vallāhi vīrānem qatı
- 3 Dārb-ı qāhruñdan yıkıldı yirlere burc-ı beden
Luṭfuñ ile kııl 'imāret kim perīşānem qatı
- 4 Cāh add eylerdi çāhı görse ger Yūsuf Nebī
Mübtelā-yı cevri-i bī-pāyān-ı ihvānem qatı
- 5 Hem-kafeş olsun mı zāğ-ı dehr ile hīç 'andelīb
Bu sebebden Hāḫḫıyā pūr āh u efgānem qatı

²³⁴ B36a.

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

- 1 Söyinüp âteş-i dil şū' le-i envāruñdan
Dīdeler rūşen olur pertev-i dīdāruñdan
- 2 Nice bir āh-ı seher-gāh u figān u nāle
Bülbül-i cānumı güldür gül-i bī-ḥāruñdan
- 3 Bağlanup kaldı küşād olmadı bend-i bahtum
Ḥār-zār oldı gönül bāğçesi āzāruñdan
- 4 Kızarup kaldı ciger-pāresi çün ḥabb-ı enār
Tutuşup yandı yürek yāreleri nāruñdan
- 5 Cur' a-dān-ı dil-i Ḥaqqī nice bir kıla teḥī
Anı yā Rabbi pūr it zübde-i esrāruñdan

²³⁵ B36b.

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fa' ilātün/ Fā' ilātün/ Fa' ilün

- 1 Nağş-ı tevḥīdi bulan mühr-i Süleymān istemez
Belki fī nefsi'l-emr nefsi-i dil ü cān istemez
- 2 Yel götürse taḥtuñı ger itme bāda i' timād
Kim hevā-yi ' ışqdan ğayrısın insān istemez
- 3 Zāhid-i bī-kābiliyyet ' ışq u şevķi n'eylesün
Çünki isti' dād yoğdur kāfir īmān istemez
- 4 Anuñ içün āh ider bülbül idince şemm-i gül
Bāğda zīrā firāğ-ı verd-i ḥandān istemez²³⁷
- 5 Hüsrev-i ma' nī olan itmez ciḥāna kulluğı
Şūrete bakmaz der ü dergāh u dīvān istemez
- 6 Şīr-cūdur ' ālem-i feyze gelelden tıfl-ı dil
Raḥm-i māderde gibi ol bir daḥi ḳan istemez

²³⁶ B38b.²³⁷ 39a.

7

Hakkıyâ taşdı kalemde bunca feyz-i ma' rifet

Dil bu ma' nâdan cihânda ğayrı 'ummân istemez



FAŞL-I DER-MAẖĀM-I SEGĀH

Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün

- 1 Gezer Ya‘kūb olan Yūsuf için ağlayı ağlayı
Düşer ‘ışk odına dā’im ciger dāğlayı dāğlayı
- 2 Şu kim dīdār-ı Hāḫḫ’a ‘āşık olmuşdur qarār itmez
Gözi yaşı olup Ceyhūn aḫar çağlayı çağlayı
- 3 Firār ider Hāḫḫ’a gūş eyleyen “firrū ilāllāh”ı
Ḳula lâzım olan bulmaḫ durur Mevlāyı Mevlāyı
- 4 N’idersin ‘ālem-i nāsūtı var himmet-bülend eyle
Gözet lâhūt içinde maṭlab-ı a‘lāyı a‘lāyı
- 5 Şu kim ‘ışk-ı ilāhī ile oldı ‘āḫıbet Mecnūn
Gezer şahrāları dā’im arar Leylā’yı Leylā’yı
- 6 Yüri Hāḫḫī yüri deryā-yı ‘ışk olduḡsa dūñyāda
Çıkar dilden cihāna lü’lü-i lālāyı lālāyı

²³⁸ B39b.

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Ğ' Āşık olan dā'imā ol yāri eyler ārzū
Hem-çü bülbül ğonce-i gül-zārı eyler ārzū
- 2 Cān u dil ümmīd ider feyz-i ḥayāt-ı cāvidān
Her nazarda dīdeler dīdārı eyler ārzū
- 3 Kimi māhī-veş ider āb-ı revān içün qarār
Şol semender gibi kimi nārı eyler ārzū
- 4 Ğurbet ehlinüñ vaṭandan ğayrı yoğdur maṭlabı
Ehl-i fūrkat vuşlat-ı dildārı eyler ārzū
- 5 Ārzūdan münkaṭı' olmazsa dil bulmaz felāḥ
Nice bir Ḥaqqı o yoğ u varı eyler ārzū

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

²³⁹ B42b.

- 1 Bülbul-i cāna cihān bāğı āşiyān olmaz²⁴⁰
Hār-zār olsa zemīn anda gülistān olmaz
- 2 Zāhidūñ şūret-i İslām'ına bakma zīrā
Münkir-i ʿışk ḥaḳīkatde Müselmān olmaz
- 3 Lālenūñ dāğına vü çehre-i sürḥ-i güle bak
Var mıdur derd ile bir içi tışı ḳan olmaz
- 4 Gūy u cevḡān elūñe girmiş iken bir iş tut
Şeh-süvārum düşicek ḥāke bu meydān olmaz
- 5 Zehre-i çūn u çerā ehl-i dile çokdur çok
Ḥaḳḳıyā zühreye söz atılır imkān olmaz

47²⁴¹

VELEHÜ

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilün

- 1 Eşk-i çeşm ü ḥūn-ı dil dīnār u dirhemdür baña
Kim maʿāzallāh faḳdı māye-i ḡamdır baña

²⁴⁰ Bülbul-i cāna cihānda gül-i ḥandān olmaz.

²⁴¹ B43a.

- 2 Bir gül-i şad-berg-i feyze virmege neşv u nemā
Katre-i eşküm seher vaktinde şebnemdür baña
- 3 Zaḥm kim peydā idüpdür tīg-ı ıışk ile dilüm
Yārdan luṭf-ı süḥan ol zaḥma merhemdür baña
- 4 Kırşa-i māhem ki çok eksüklüğüm vardur benüm
Her kim eylerse kemāl-i vaşfumı kemdür baña
- 5 Nās ile ülfetde çok āfāt vardur Hakkıyā
Kūşe-i ı uzletde olmak şimdi eslemdür banā

FAŞL-I DER-MAKÂM-I BESTENİGÂR

Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün

- 1 Bâkanlar vech-i yâre çehre-yi ağıyâra bakmazlar
Görenler Yûsuf'ı bu dârda deyyâra bakmazlar
- 2 Şular kim neşve-yâb-ı sâgâr -ı feyz-i ilâhîdür
Kırarlar şîşe-i nâmûsı aşlâ 'âra bakmazlar
- 3 Hakîkat erleri dünyâ vü uqbâ kaydını korlar
Virürler Hakk'a cism ü cânı yoğ u vara bakmazlar
- 4 Meşâm-ı câna hoş-bû isteyenler bâğ-ı vahdetde
Bu keşret içre âzârı çekerler hûra bakmazlar
- 5 Bugün a' mâ olanlar rû'yet-i âşâr-ı Mevlâ'dan
Yarın ey Hakkî açup gözlerin dîdâra bakmazlar

VELEHÜ

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilün

- 1 Her ne şafâ kim gelür rûy-ı vefâdan gelür

²⁴² B43b.

Dil ki mükedder olur sūy-ı cefādan gelür

2 Hâk'dan olursa 'atâ 'afv olur elbet haṭâ
Münkeşif olmak ğitâ dest-i Hudâ'dan gelür

3 'Âşık olan ol güle âteş urur gönüle
Habs-i kafes bülbüle şit ü şadādan gelür

4 Varıñı hep yâre vir ğayrıya olma esir
Şūrî hisāb ey fakir halka ğinādan gelür

5 Eyledi zü'l-kibriyā nāmuñı Hâk Hakkıyâ
İsm-i ilāhî saña şavb-ı semādan gelür

50²⁴³

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

1 Melekler görseler kāmîl yüzün hayrân olur dirler
Temāşâ eyleyüp bu ne ulı sultân olur dirler

2 Hümādur kim düşerse sāyesi bir 'abd-i muhtāca
Bu 'ālemde anı bî-şek şeh-i şāhān olur dirler

²⁴³ B44b.

3 N'ola germ olsa 'āşık t̄ab-ı dilden yansa yakılsa
Hemīşe mübtelā-yı tebde pek buhrān olur dirler

4 Şaķın feyz-i ilāhī münkaṭı' oldı dime 'āşık
Şu aķduđı yire girü aķar 'ummān olur dirler

5 Görenler dest-bürd-i Hāķķī'i meydān-ı fażl içre
İlā yevmi'l kıyāme ġālibü'l-aķrān olur dirler

51²⁴⁴

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

1 Ey Rasūl-i şāhibü'l-āyāt u ehl-i mu' cize
Ķudret-i taşdıķ baķş iden derūn-ı 'ācize

2 Rütbe-i Rūḥu'l-Kuds'den berter olduñ biñ kadem
Feyz-i enfās-ı Hudā'dan nefḥ-i rūḥ it sen bize

3 Reşḥa-i feyz-i şefā' atle dili tebrīd kıl
Şol nefes kim t̄ab-ı kahr-ı Hāķķ ile yüzler kıza

²⁴⁴ B45a.

4 Rāh-ı şer‘ uñ ıoğrı yoldur menzil-i vaşl-ı Hāk’a
Vāy aña kim başmaya sen gitdüğüñ ıoğrı ize

5 Eyle baħr-i feyzden imdād bu Hākķī kula
Tā ki na‘ tuñ riştesine kıymetī dūrler dize

52²⁴⁵

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

1 Ey cebīn-i maṭla‘ -ı nūr-ı mübīn
V’ey dehān-ı menba‘ -ı feyz-i mu‘ īn

2 Görmedi ḥaddüñ gibi bir kimse gül
İçmedi feyzüñ gibi mā-i ma‘ īn

3 Āsitāneñ buse-gāh-ı ehl-i dil
Mesned-i ‘ālī-i erbāb-ı yaķın

4 Ḥidmet-i cism-i laṭīfün itmese
Rūḥ bulmaz idi Cibrīl-i Emīn

5 Maķdemünle şād-mān oldu felek

²⁴⁵ B45b.

Mevlidünle güldi bu rûy-ı zemîn

6 Sırr u rûh u cismüñi bir eyleyüb
Hoş tecellî kıldı Rabbü'l-‘âlemîn

7 ‘Âleme sirruñ sirâyet eyledi
Bu durur fazlû'l-mekân-ı bi'l-mekân

8 Kabrûñ üzre devr ider kandîl-i mâh
Ravzana hurşîd her gün kor cebîn

9 Nice nazm itsün bu Hakkî na‘tuñı
Her biri bir dürr-i yektâ-yı şemîn

53²⁴⁶

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

1 Çünkü Hakk zât u şıfâtı ile oldı feyz-pâş
Küllü sırrın câveze’l-işneyn sırrı oldı fâş

2 Cümle esmâ çün tecellî emrine başdı ayak
Rûh-ı pâk-i Muştafâ oldı kamu ervâha baş

²⁴⁶ B46a.

3 Atlas-ı arĥ ayağına pāy-endāz oldu ün
Müjdeden didi melek ol demde ey dil şād-bāş

4 Görđi ün bu şūret-i teşbīhi tutdı ins ü cān
Kudsıyān idüp nazār ma‘ nāya didi hāş hāş

5 Hakkıyā bu hakk u halkuñ ikisi bir nūrdur
Fehm ideydi sırrını bu halk-ı ‘ālem kāş kāş

FAŞL-I DER-MAḤĀM-I NIKRİZ

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 On sekiz biñ 'ālem içre dār hū deyyār hū
Yerdeki seyyār hū vü gökdeki tayyār hū
- 2 Şāh-ı 'ālem-gīr hū vü şol vezīr ü mīr hū
Bende vü āzād hū vü yār u hem aġyār hū
- 3 Şeyḥ u şūfī vü kemer-bend-i fenā vü faḫr hū
Zāhid-i sālūs hū vü rind u hem 'ayyār hū
- 4 Dāḥil-i deyr ü kenīse 'abd-i miḥrāb hū
Mescid ü mey-ḥāne vü ser-mest ü hem hüş-yār hū
- 5 Aṭlas u kālāy-ı kıymetdār-ı her bāzār hū
Dirhem ü dīnār hū vü elde şol mī' yār hū
- 6 Ger melekdür ger felekdür ger olupdur ins ü cān
Cümle-i maḥdūd u ma' dūd endek ü bisyār hū

²⁴⁷ B46b.

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Yezdiyâr u Ehrimen hû mazhar-ı Yezdân hû
 Kıtb-ı ' âlem hû vü aqtab u kamu ahyâr hû
- 2 Bülbül ü gülğonce vü gülzâr u hâristân hû
 Murğ u mâr u mûr u mâhî dâne vü meyyâr hû
- 3 Zerre-i nâ-çiz ü hurşid-i cihân-ârây hû
 Kaatre-i kem-ğadr u baır-i zâhır-i teyyâr hû
- 4 Ger ğarīb u ger müsâfir ger piyâde ger süvâr
 Ger ' atik u ger zelûl u şa' b u ger kayyâr hû
- 5 Hakkıyâ Hâk çün tecellî eyledi ' âlemlere
 Şeş cihetde her ne var ise didi ey yâr hû
- 6 Kenz-i maıfıde ne deñlü var ise sır oldı fâş
 Her birin bir yüzden anuñ gör nice yayar hû

²⁴⁸ B47a.

VELEHÜ

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

- 1 Dest-i luṭf ile açılsa der-i rūḥ
Çok me' ānī ider derūna sünūḥ
- 2 Gūṣiṣ-i sālīk ile açılmaz
Ḥaḳ'dan olur yine olursa fütūḥ
- 3 Metndür ' ilm-i ilāhī-i muḡlaḳ
İdemez ḥall o metni degme şurūḥ
- 4 Sāḡ sözdür didüḡüñ belki senüñ
Olur erbābı yanında mecrūḥ
- 5 Bir midür yirde olan zerre ile
Pertev-endāz olan gökdeki yūḥ
- 6 Şīt u İdrīs oldu gerçi nebī
Anları geçdi risālet ile Nūḥ
- 7 Bilür elbette neşve-yāb-ı ḡabūḳ

²⁴⁹B48a.

Ki virür başka keyif-i cāna şabūh

- 8 Feyzden ğayrısına ey Hakkī
Tevbe olsun rūsūma cümle naşūh

57²⁵⁰

VELEHÜ

Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün

- 1 Eger Buḳrat u Suḳrat u Felāṭūn-ı ilāhīdür
‘Umūmen zevḳ-i ḥāl ü ‘ilm-i ḥikmetle mübāhīdür
- 2 Belī māü’l-ḥayāt-ı ḥikmet ile olmasa şüste
Ḳalan rūy-ı dilinde herkesün gerd-i günāhıdur
- 3 Nice zencī iken Loḳmān oldı rū-sefid āḥir
Ki ḥikmet āb-ı rū-yi ḥalk u dārū-yı devāhīdür
- 4 Eger tıbb olsa ḥikmet olmasa olmaz ḥakīm ādem
Ki ḥikmet bī-nihāyet vaşf-ı tıbb ise tenāhīdür
- 5 Ḥakīm-i Tirmidī ḥikmetle buldı şöhret ü şānı
İlā yevmi’l-ḳıyāme ḥikmet anuñ ‘izz u cāhıdur

²⁵⁰ B48b.

6 Bugün Hakkî serîr-i hikmet üzre şâh-vâr oldu
Aña ehl-i ‘ulûm‘ âlemde bir âlây sipâhidür

58²⁵¹

VELEHÜ

(4+4)

1 Şorup şoyıldılar bizi
Rûmili’nün dervîşleri
Da‘ vet eylediler bizi
Rûmili’nün dervîşleri

2 Didiler gelüp yelerek
Kaṭârı Şâmdan Rûm’a çek
Hep severler bizi gerçek
Rûmili’nün dervîşleri

3 Sübḫaları ellerinde
Zikirleri dillerinde
Şâdıklardur yollarında
Rûmili’nün dervîşleri

4 Yanup yakılurlar dâ’im

²⁵¹ B49b.

Gice k̄ā'ım gündüz şā'ım

Gösterürler çok 'alā'ım

Rūmili'nūñ dervīşleri

5 Zāhirleri şerī'ātde

Bāṭınları ḥaḳīkatde

'Ālīdūr zāt u şīfatda

Rūmili'nūñ dervīşleri

6 Arayup mürşīdi bulur

Her biri Mevlā'yı bilür

Dervīş diseñ ancaḳ olur

Rūmili'nūñ dervīşleri

7 Eger yakın eger ırāḳ

Vişāl olur cümle firāḳ

Ḥaḳkī'ya virdiler Burāḳ

Rūmili'nūñ dervīşleri

FAŞL-I DER-MAĞĀM-I SÜNBULE

Müstef' ilün/ Müstef' ilün/ Müstef' ilün/ Müstef' ilün

- 1 Ey pādişāh-ı zū'l-kerem luṭf eyle bu bī-çāreye
Cūduñ yanında ḳatreyem feyz eyle bu āvāreye
- 2 Açduñ ' ināyetden ḳapu didüñ bize "lā teknaṭū"
Senden ümīd eyler ḳamu hīç kimse girmez araya
- 3 ' Āciz menem ḳudret senüñ ' āşī menem raḥmet senüñ
Ḥaste menem şerbet senüñ sen merhem ur bu yāreye
- 4 Yā Rab be-dermān-ı ḥabīb ' ıṣḳuñ dile eyle ṭabīb
Dir Ḥaḳḳī ṭaḳvā ḳıl nasīb bu nefsimüz emmāreye

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Pertev-i şems-i tecellīdür murādum her şabāḥ
Perde-i nūr-ı siyāḥ oldı ümīdüm her revāḥ
- 2 Birisi bedr-i cemāl ü birisi şems-i celāl

²⁵² B50b.

İki haddüñden gelür şadra kemāl-i inşirāh

3 Açıvır mihmān-ı ğayba rûz u şeb bâb-ı dilüm
Yâ ilâhî senden olur olur ise infitâh

4 Menzil-i maşşûda irmez peyrev-i ‘ışk olmayan
Berzah-ı nefis içre kalur tutmayan semt-i şalâh

5 ‘Āşıkā dergāh birdür yâr birdür Hakkıyâ
Kul olan ol pâdişāha bulısar âhir felâh

FAŞL-I DER-MAḲĀM-I ‘ARAZBĀR

Müstef’ ilün/ Müstef’ ilün

1 İrmezse elüm vuşlata
 Vā fūrḳatā vā fūrḳatā
 Çıkmazsa yolum hażrete
 Vā ḥasretā vā ḥasretā

2 Ken’ ān’da yoḳdur ğamla ten
 Dil Yūsuf-ı Mışır içre şen
 Ger ḥāşıl olmazsa vaṭan
 Vā ğurbetā vā ğurbetā

3 Fūrḳat beni nūn eyledi
 Ğurbet baña gör n’eyledi
 Āḥir ḳazā çün böyledi
 Vā veyletā vā veyletā

4 Yā Rab saña irgür beni
 Yolda ḳoma cān u teni
 Bulmazsa Ḥaḳḳī ḳul seni
 Vā miḥnetā vā miḥnetā

²⁵³ B51b.

VELEHÜ

Müstef' ilün/ Müstef' ilün

1 Nice durur aḥvālīñüz
 Yārān ḥaber virüñ baña
 Ol dosta gıtmek yalīñüz
 İḥvān ḥaber virüñ baña

2 Hāk'dan irişince ḥaber
 Elbet muḳarrerdür sefer
 Çün ḳāfile gide seḥer
 Yārān ḥaber virüñ baña

3 Cem' iyyet-i ḥāş olıcak
 Zevḳ-i dil ü cān bulıcak
 Bezm içre şāğar ṭolıcak
 Yārān ḥaber virüñ baña

4 Taḳrīr idüp eṭvāruñuz
 Baḥş eyleyüp envāruñuz
 Keşf eyleyüp esrāruñuz
 İḥvān ḥaber virüñ baña

5 Çün didiler Rūm'ı bırak
 Şām içre eyle oturaḳ

Hakḳī neden düşdi ırak

Yārān ḥaber virüñ baña



FAŞL-I DER-MAḲĀM-I MĀYE SEGĀH

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

1 'Āzim-i dergāh-ı Hāḳ ol menzil-i maḳşūda ir

'Ābid-i Allāh isen ger vuşlat-ı ma' būda ir

2 Bu vücūd-ı fāniyi bezl it vücūd-ı bāḳiye

Bir ticāret eyle kim sen anda ' ayn-ı sūda ir

3 Yu vücūduñ resmini mahv it ' alā ' iḳ naḳşını

Özge bir feyz-i cezīl-i ḥazret-i zī'l-cūda ir

4 Çün bilürsen rāh-ı Hāḳ' da berzaḥ-ı bisyār var

Bāruñı taḥfīf idüp ser-menzile āsūde ir

5 Yaşdanup ḥāk-i fenā Hāḳḳī hevā-yı ' ıṣḳ ile

Āb-ı feyz iç serdiyi ko şevḳ-i dilden oda ir

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

²⁵⁴ B54b.²⁵⁵ B55a.

- 1 Mazhar-ı feyz olmağa havz-ı dili pāk eylegil
Kendüñi rāh-ı fenāfillāhda hāk eylegil
- 2 Var ise ğayret dilünde dest-i himmetle yüri
Cübbe-i sevdā-yı ğayrı çün kabā çāk eylegil
- 3 Çü bilürsin sūri degmez mātemine ‘ālemün
Ger sürür istersen ey dil cānı ğam-nāk eylegil
- 4 ‘Āşık-ı haqqı melāmet oldı çün kār-ı kadīm
Ger selāmet-cū isen var kendüñi bī-bāk eylegil
- 5 Haqqıyā kalb-i selīm ehli bulur Haq’dan selām
Bil bu ma‘nâyı seni sen şāhib-i idrāk eylegil

65²⁵⁶

نَهَى اللَّهُ عَنِ الْمُسْتَقْبَاحَاتِ

فَمَا لِلْمُؤْمِنِينَ بِالْمَلَاهِي

وَلَكِنْ كَانَ مِنْ أَمْرِ الْإِلَهِ

تَرَى فِي النَّاسِ مِنْ سَاءِ وَلَاهِ²⁵⁷

²⁵⁶ B56b.

²⁵⁷ Allah sakıncalı şeylerden nehyetmiştir
Mü'minler, kendilerini oyalandıran şeyleri ne yapsınlar?
Fakat İlâh'ın emirlerindendir ki
İnsanlar arasında dalgın ve oyalananları görürsün

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Muzga-i şuğrāya sığdı hālet-i kübrā-yı dil
Lāle-i hamrāya düşdi habbe-i sevdā-yı dil
- 2 Cūd-ı Hāḡ'dan mevc-ḡız oldukça bād-ı hoş nefes
Cünbişinden anda gevher-riz olur deryā-yı dil
- 3 Tengdür 'arş-ı berinün şüreti sırr-ı dile
Ḥarf u lafza nice güncāyış bulur ma' nā-yı dil
- 4 Dil Süleymān-ı cihān-ı mā' rifetdür şübhesiz
Maşrık u mağrib arası tolidur ālāy-ı dil
- 5 Zerresi şad māhdan enver görünür Ḥaḡḡıyā
Böyle olsun olıcaḡ mihr-i cihān-ārā-yı dil

²⁵⁸ B57a.

1 Nedür haqîqate rāh
Lā ilāhe illallah
Sebeb-i ‘ izzet ü cāh
Lā ilāhe illallāh

2 Māsivāyı çüridür
Ta‘ alluķı eridür
Sālikānı yüridür
Lā ilāhe illallāh

3 Bāğ-ı dilde tāze gül
Cām-ı revān içre mül
Pāk olur dise gönül
Lā ilāhe illallah

4 Yerüñ gögüñ ‘ imādı
Cism ü cānuñ nihādı
Tañrınıñ güzel adı
Lā ilāhe illallāh

²⁵⁹ B58a. (Bu manzume ile B60b arasındaki manzumeler, Zirefkend makâmında kayıtlıdır. Ancak makâmın ismi müellif tarafından B57b’deki mensur kısmın üzerine yazıldığı için, makâmı burada başlık olarak zikretmiyoruz.)

5 Hakkî isteyen tecrîd
 Geyer libās-ı tevḥîd
 Diyenler olur ferîd
 Lâ ilâhe illallâh

68²⁶⁰

VELEHÜ

(4+3) (3+4)

1 Cân u dilden diyelüm
 Lâ ilâhe illâ hû
 Şıdķ ile söyleyelüm
 Lâ ilâhe illâ hû

2 Kõmaz dil içre keder
 Âyineyi pâk ider
 Nedür ḥakîķate der
 Lâ ilâhe illâ hû

3 Hakk’a irgürür yolu
 Yabanda kõmaz kulu
 Zikirler içre ulı
 Lâ ilâhe illâ hû

²⁶⁰ B59a.

4 Bāb-ı cennete miftāḥ
Ḥāne-i cāna mişbāḥ
Dî her aḥşam u şabāḥ
Lā ilāhe illā hū

5 Zîkr-i kuṭb-ı evliyā
Vird-i pāk-i aşfiyā
Nedür dirseñ Ḥaḳḳıyā
Lā ilāhe illā hū

69²⁶¹

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

1 İlāhî rāh-ı vaşla ḳulları irşād iden sensin
Ġam-ı fūrḳatden āzād eyleyüp dil-şād iden sensin

2 Zebūn-ı māsivā olmaḳ ne miḥnetdür dil ü cāna
Çü yokdur ğayrıdan çāre yine imdād iden sensin

3 Kiminūñ ḥātırın luṭfuñla gül gibi şen eylersin
Kimin berg-i ḥazen-veş kahr ile ber-bād iden sensin

²⁶¹ B59b.

4 Şu kim yād ola senden nice yād ide seni hergiz
Yine luṭf u keremden bendegāmı yād iden sensin

5 Geçürdi mäh u sālî miḥnet-i ʿışkda pîr oldı
İlāhî rahm idüp Ḥakkî kulu āzād iden sensin



FAŞL-I DER-MAKÂM-I HİŞÂR

(3+2)(2+3)

1 Turmañ yanalum

 Āteşī ‘ ıṣṣā

 Şu‘ le virelüm

 Āteşī ‘ ıṣṣā

2 ‘ Işḡ ehli ölmez

 Sırdur añlanmaz

 Yanmayan bilmez

 ‘ Āteşī ‘ ıṣṣā

3 Melekler ‘ arşda

 Gelürler vecde

 Kılurlar secde

 Āteşī ‘ ıṣṣā

4 Mañşur Hallāc

²⁶² B60b.

Dār üzre mi‘ rāc

Sen de gözün aç

Āteşī ‘ ışıķa

5 Seyyid Nesimī

Terk itdi ismi

Şaldı bu cismi

Āteşī ‘ ışıķa

71

VELEHÜ

(3+2)(2+3)

1 Şaldum vücūdı

Āteş-i ‘ ışıķa

Ƙıldum sücūdı

Āteş-i ‘ ışıķa

2 Hīç dil yā hū

Hak’dan almaz bū

Girmeyince bu

Āteş-i ‘ ışıķa

3 ‘ Işık ile her dem
Çek gönülden dem
Mum olur âdem
Âteş-i ‘ ışık

4 Cānuñ uyansun
Nergise dönsün
Ko gönül yansun
Âteş-i ‘ ışık

5 Yanup yakılır
‘ Alevler virür
‘ Âşıklar girür
Âteş-i ‘ ışık

6 Hakkıyâ yaruñ
‘ Işık itdi kârũ
Yakagör varuñ
Âteş-i ‘ ışık

72²⁶³

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtũn/ Fâ‘ ilâtũn/ Fâ‘ ilũn

²⁶³ B61a.

- 1 Olmaya ‘ âlemde zıkr-i hû gibi
Pāk ider cānı sivādan şu gibi
- 2 ‘ Işkdur çün âdem olmakdan murād
‘ Işk ile aķ Haķķ’a dā ’im cū gibi
- 3 Būlbūl-i dil her nefes tesbīh ider
Ḥazret-i Ḥaķ ’dan murādı bu gibi
- 4 Cem‘ ile ol gāh berg-i gül mişāl
Farķla geh sūnbūl-i Hindū gibi
- 5 Dūrlū dūrlū görünūr naķş-ı sivā
‘ Āyn-ı sihr-i bāṭıl-ı cādū gibi
- 6 Mümkinini ķo Ḥaķķıyā vācibi gözet
Fi’l-ḥaķīķa olmadı bu o gibi

73

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefa‘ ilün/ Fa‘ ulün

Seher sihre müşābihdür ḥaķīķat

Görinūr iki şūret anda lā-būd

arışdursan berāber ābı şire
Görinür bir nazar şu bir nazar sũd

74²⁶⁴

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Fā‘ ūlün

- 1 İlāhī yüzũni bu gözũme aç
Yüzime nũr-ı zātuñ pertevin şaç
- 2 alupdur zũlmet-i tende bu cānum
Tecellĩ şem‘ ini sen eyle isrāc
- 3 ũ nũruñdur ezelden mürşid-i rāh
Bizi itme bu yolda ğayra muřtāc
- 4 Sũvār eyle Burāķı ‘ ışk u řevķa
İdelũm ‘ ālem-i mā‘ nāya mi‘ rāc
- 5 Geyür dest-i keremden hıl‘ at-i ķurb
o ‘ izzetle vaķāruñdan sere tāc
- 6 Bu Hāķķi’nũñ ķabũl eyle ricāsın
Bulalum biz de saña şogrı minhāc

²⁶⁴ B62b.

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün

- 1 Ğarībem bu cihān içre ğarībe āşinā olmaz
Ki bī-gāne olandan āşināya hīç vefā olmaz
- 2 Ğarībe āşinā olan çıkar ğurbet diyārından
Bilür bī-gānelerden çeşmi zīrā rüşinā olmaz
- 3 N’ider ādem olan dünyā serāyında oturmağdan
Aña cennet gibi ārām içün pākīze cā olmaz
- 4 Seferlerde hāzarlarda ne ğurbet ne vaṭan bilme
Ta‘ alluğ ehli çün ehl-i fenā ehl-i beḳā olmaz
- 5 İki ‘ ālem hicābından ḥalāş olduñsa ey Ḥaḳḳī
Gözün den pertev-i nūr-ı Ḥudā hergiz cüdā olmaz

²⁶⁵ B66a. (Bu manzume Nihāvend makâmında kayıtlıdır. Ancak makâmın ismi müellif tarafından B63b’deki boş sayfaya yazıldığı için, makâmı burada başlık olarak zikretmiyoruz.)

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I BEYĀTĪ

VELEHÜ

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

- 1 Zıkr ile eyle ııidmet-i mezkūr
Ola tā ııidmet ü sa' yün meşkūr
- 2 Eyle ihlāş ile 'amel tā kim
Vire ecr-i cezıl Rabbi şekūr
- 3 Ne kadar gālib olsa sende hūlūş
O kadar zāyid olur Haḡ'dan ücūr
- 4 Bu hūlūşuñ mişālidür iksır
Ṭarḡ-ı dirhemden ider elf zuhūr
- 5 Seyyi 'ātün döner ḡasenāta
Ḳalb ider şūretin Allāh Ġafūr
- 6 Bir ḡaḡıḡatden olur niçe şuver
Nefḡine göre ilā nefḡi's-şūr

²⁶⁶ B66b.

7 Nāzır ol vech-i vahdete Hakkı
Olasın Hakk’a sen dađı manzūr

77²⁶⁷

VELEHÜ

Mefā’ ilün/ Mefā’ ilün/ Fa’ ūlün

1 Şu dil kim sırr-ı Hakk’a oldı kâbil
Gelür elbette bu ħalka muķâbil

2 Kâbül itmez vücūd-ı keşreti ol
Ki vahdet ħakk u keşret oldı bâtıl

3 Ten ü cân u dili bir gördün ise
Ħayâl ü vehm senden oldı zâ’il

4 Bugün bu mantıķu’ı-ı tayrı bilenler
Olur Hakkı ile bu dilde yek-dil

78

VELEHÜ

(6+5) (5+6)

²⁶⁷ B67a.

1 Zikri nedür halk-ı cihānuñ kamu
Lā ilāhe illallāhu vaḥdehu

1 Yok durur ‘ālemde nefes kim anuñ
Olmaya hergiz nefesi zikr-i hū

3 Bāṭın-ı eṣyā-yı muhīt oldı Hāk
Zāhiri gerçi denilür o vü bu

4 Āyine bisyār velī rūy bir
Bir görünür anda kamu rû-be-rû

5 Hākķi bugün her kim ola mû-şikāf
Görmez anuñ çeşmi sivā kadr-i mû

79²⁶⁸

VELEHÜ

Mef‘ülü/ Fā‘ilātü/ Mefā‘ilü/ Fā‘ilün

1 Devr ide ide Ḥalveti girdāba düşdiler
Çıkdı kenāra Celveti sirdāba düşdiler

2 ‘Uşşāk ‘uluvv-i himmet ile ‘arşa çıkdılar

²⁶⁸ B68b.

Zühhād-ı dūn mescid ü mihrāba düşdiler

3 Erbāb-ı nefis hāne-i düşmende kaldılar

Aşhāb-ı kalb menzil-i aḥbāba düşdiler

4 Şāhān-ı dehr uçdılar evc-i hevāya dek

Dervīşler de külhan-ı pür-tāba düşdiler

5 Şād-āb-ı feyz olmaz ise Ḥaḳḳıyā derūn

Murğān-ı cān u dil yūri şūr-āba düşdiler

80²⁶⁹

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün

1 Şular kim mālīk-i dīnār durur dīnārı almazlar

Bulanlar dürr-i yektā mühre-i bāzārı almazlar

2 Ururlar ‘ākıbet zerri meḥakke imtiḥān içün

Bilür şarrāf olanlar naḳd-i kem mi‘yārı almazlar

3 Çü yoḳdur bir dıraḥtuñ mīvesi bī-bārı n’eylerler

Gül-i şad-bergi terk idüb hezārān ḥārı almazlar

²⁶⁹ B69b.

- 4 Hākā'ıķ ehline ʿ ilm-i rūsūmı ʿ arz idüb tırma
Yüri anlar kıoyub ħalvāyı zehr-i mārı almazlar
- 5 Serāy-ı sīnede ʿ uşşāk olan māʿ şūķı gözlerler
Ki anlar cisme bakmazlar kıurı dīvārı almazlar
- 6 Revācın bulduķı demler gelür elbette ey Hākķı
Dime bu nāfe-i ħoş-şemme-i ʿ atķārı almazlar

81²⁷⁰

VELEHÜ

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilün

- 1 Bār-ı miĥnetle büküldi kıaddimüz
Kıl nażar luţfuñla ey Bār-ı Ĥudā
Oldı kıahr-ı dil bu yolda seddimüz
Kıl nażar luţfuñla ey Bār-ı Ĥudā
- 2 Nār-ı ģamda dıl kebāb oldı yeter
Eşkimüz reng-i şarāb oldı yeter
Ten yıķıldı cān ĥarāb oldı yeter
Kıl nażar luţfuñla ey Bār-ı Ĥudā

²⁷⁰ B70a.

3 Senden olmazsa nazar bî-çāreye
 Söyler āhir dilde yāre yāreye
 Sen virürsen nūr aḡ u қaraya
 Қıl nazar luṭfuñla ey Bār-ı Hudā

4 Maḥrem -i esrār olan yāruñ ḥaḳı
 Yāruña şol keşf-i dīdāruñ ḥaḳı
 Berқ uran ‘ālemde envāruñ ḥaḳı
 Қıl nazar luṭfuñla ey Bār-ı Hudā

5 Қılma yā Rab yoluña ‘isyānı sedd
 Dergehünden eyleme muhtācı redd
 Eyle Ḥaḳkī қuluña her dem meded
 Қıl nazar luṭfuñla ey Bār-ı Hudā

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I DÜĖĀH

VELEHÜ

(6+5) (5+6)

1 Her kime oldu nazār-ı zıkr-i hū
 Oldı çü iksīr-i zer-i zıkr-i hū
 Cümle ġarībūñ vaṭanıdur çü Ḥaḡ
 İde gör imdi sefer-i zıkr-i hū

2 ‘Ālem-i ‘aynı ider elbet şühüd
 Ḥer kime irdi ḡaber-i zıkr-i hū
 Ḥalka-i hāyı göremez gözleri
 Zāhid ider gör ḡazer-i zıkr-i hū

3 Dīde-i tevḥīd ile eyle nazār
 Tā ki biline ‘iber-i zıkr-i hū
 Toldı bu tevḥīd ile kevn ü mekān
 Çünki görindi eşer-i zıkr-i hū

4 Hū’yı bilen niçe muṭavvel yazar
 Nüktelüdür muḡtaşar-ı zıkr-i hū
 Feth-i ilāhī aña āsān olur

²⁷¹ B70b.

Kim bula Hakkî zafer-i zîkr-i hû

83²⁷²

VELEHÜ

Fe' ilâtün/ Fe' ilâtün/ Fe' iltün/ Fe' ilün

(Fā' ilâtün)

(Fa' lün)

- 1 Dem gelür dem kesilür rûh-ı revānuñ üzilür
‘ Ālem-i berzaḥa şeh-bāz-ı nigāhuñ süzilür
- 2 Efser-i şāhı serüñden alup āḥir-i devrān
Bedel-i taht siyeh ḥākde ḳabrüñ ḳazılur
- 3 Şarşar-ı bād-ı fenā-y-ile vücūduñ yıķılup
Faşl olup bendlerüñ arası bir bir çözilür
- 4 Çenberüñ bendi olan ‘ acb-i zenebden āḥir
Yine evvel gibi a‘ zā vü cevāriḥ düzilür
- 5 Hakkıyā rûz-ı ebed ḥükm-i ezeldür görinen
Şanma levḥ-i ḳaderüñ naķş-ı metîni bozilur

²⁷² B71a.

1 Ey benüm hālüm şoranlar
El-vedā^c olsun sizlere
Bunda alup oturanlar
El-vedā^c olsun sizlere

2 Bu fenā bāğına ondum
Bir iki günde uşandum
Āşiyān-ı udse döndüm
El-vedā^c olsun sizlere

3 Bu fenānuñ derdi odur
Her biri cāna bir odur
Bunda alma ünkü yodur
El-vedā^c olsun sizlere

4 Bu am ile kim alışur
Bū yüki kim ola aşur
Yolcular yolda yaraşur
El-vedā^c olsun sizlere

5 udret-i Ha oldu zāhir

²⁷³ B72b.

Emr-i Mevlā oldu bâhir
Hâkķî'ya göç oldu âhir
El-vedā' olsun sizlere

85²⁷⁴

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Ey nesīm-i rahmetünle açılır dillerde gül
Sāğar-ı lebriz-i feyzünle sürer demler gönül
- 2 Bir nefesde bülbüle kılduñ 'aṭā āvāz-ı hoş
Bir tecelliden kızardı reng-i gül mānend-i mül
- 3 Gerçi enfās-ı ḥalā 'iḳ deñlü yol vardur saña
'Işķ-ı pāk oldu ḥaķiķatde veli ḥayrū's-sübül
- 4 Evliyā mir 'āt-ı pür-nūr-ı cemālündür senün
Mazḥar-ı sırr-ı kemāl-i zāt-ı pākündür rusül
- 5 Cennet-i feyzündür İsmā'ıl Hâkķî'nün dili
Anuñ içün dā 'im ü bākī durur anda ükül

²⁷⁴ B73a.

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I ŞABĀ

(6+5) (5+6)

- 1 Şeherlerde eser bād-ı tecellī
 Uyan ey gözlerüm vaqt-i seherde
 Açılur ğonce-i ihsān-ı küllī
 Uyan ey gözlerüm vaqt-i seherde
- 2 Tecellī bāġına girmek dilerseñ
 Haķıķat güllerüñ dirmek dilerseñ
 Cemāli hāzreti görmek dilersen
 Uyan ey gözlerüm vaqt-i seherde
- 3 Yuyanlar çeşm-i nergisden bu hābı
 Seher vakti görürler māh-i tābı
 Gözüñ aç Haķķī'den işit hıķābı
 Uyan ey gözlerüm vaqt-i seherde

²⁷⁵ 74b.

VELEHÜ

Mefa' ilün/ Mefā' ilün/ Fa' ulün

1 Menem bülbül gibi gülzāra karşı

Ki zārem ' ışık ile ol yāra karşı

2 Eşiginde figān idüp direm dost

İlāhī bağlu kolum hünkāra karşı

3 Görelden pertev-i nūr-ı cemālūn

Yanar pervāneyem ol nāra karşı

4 Şehirlerde tavāf idüp hārimūn

Ki bīdār olmuşam dīldāra karşı

5 Menem Hakkī sürüp dergāhına yüz

Oturdum Ka' be-i envāra karşı

88²⁷⁶

VELEHÜ

(4+4)

1 Bir dilberūn meftūnıyam

²⁷⁶ B75a.

Yūsuf naz̄ir olmaz aña
Bir Leylī'nün Mecnūnıyam
Her dīl ḥabīr olmaz aña

2 La'linde ḥoş gül-ḳandi var
Rūyında ḥāl-i Hindī var
Bir zūlfünün biñ bendi var
Kindür esīr olmaz aña

3 Her kim görürse ol güli
Bī-şübhe olur bülbüli
Rūyı küşādedür velī
Herkes başīr olmaz aña

4 'Āşık olan cānın ezer
Şeydā olup ṭurmaz gezer
Biñ yıl eger ḳılsa nazār
Hīç kimse sīr olmaz aña

5 'Ālem eger olsa Ḥabeş
Bir demde virür biñ güneş
Ol bir ġanīdür Ḥaḳḳī-veş
Ednā faḳīr olmaz aña

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 ' Abd ' abd ü Hâk Hâk olduğı katı rüşen gelür
Bu maḳām-ı farkda ben ben dağı sen sen gelür
- 2 Ben sen ü sen bende derc olmaḳ maḳām-ı cem' dür
İki gevherdür ki bir dürc anlara maḳzen gelür
- 3 İsm-i zāhir ḥükmini tut kim selāmet andadur
Hāli ḳāle uyduram dirseñ belā andan gelür
- 4 Bu ikilik birlige māni' degül zīrā ki baḳ
Bir ḥaḳīḳatden cihāna niçe merd ü zen gelür
- 5 Sırruñı cem' eyleyüp fark eyle Hāḳḳī şūretüñ
Hüsni her yüzden temāşā eylemek aḥsen gelür

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 ' Āḳil iseñ eyleme ma' mūr bu vīrāneyi

²⁷⁷ B77b.²⁷⁸ 78a.

N'idesin çünkim harāb-ābāddur bu hāneyi

2 Gel Hümā-veş evc-i ma' nide vaṭan tut ey göñül

Ṭaşra eyle hātiruñdan fikr-i āb u dāneyi

3 Tā serüñden çıkmaya işbu hevā pīrāheni

Cān te' ānuḳ eylemek mümkin midür cānāneyi

4 Yūf bu mey-hānenüñ ser-hoşlarına yūf yūf

Bir görürler hālet-i maḥmūr ile mestāneyi

5 Nār-ı ' ışḳ içre yanar dil kimse bilmez hālini

Şem' -i rūşen-vār kim iḥrāk ider pervāneyi

6 Hakkıyā ṭalduñ Dimeşḳu's-Şām'da baḥr-i dile

Virme nādāna velīkin alduḡuñ dürdāneyi

FAŞL-I DER MAẖĀM-I KŪÇEK

VELEHŪ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Cām-ı ğamm-ı ' ışk durur içdigüm
Ben bilürem ben bilürem çekdigüm
- 2 Mest-i mey-i derd ü belā olmuşam
İkide bir yolda budur düşdigüm
- 3 Toḥm-ı emel mezra' a-i ğaybda
Her ne ise şimdi odur biçdigüm
- 4 Ne nev ü ne köhne ne yeñ ne yaқа
Qalması sökölde қamu dikdigüm
- 5 İrdi çü aḥşama nehār-ı ' ömr
Ḥakkī budur hicret-i Şām itdigüm

VELEHŪ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

²⁷⁹ B78b.

- 1 Bu günler böyle kalmaz belki gün aḥşam olur dirler
Zamān āḥir olunca cā-yı hicret Şām olur dirler
- 2 Şu kim ‘aql u hevā-yı nefse tābī‘ ola bu yolda
Anı erbāb-ı ‘ışk āḥir katı bed-nām olur dirler
- 3 Bugün şol teşnelikden pāre pāre leb olan yarın
Girüp dāru’n-ni‘ meye sel-sebīl-āşām olur dirler
- 4 Kālur nāz ehli nākıs fi’l-ḥaḳīka Ḥaḳḳ’a yol bulmaz
Niyāz erbābınuñ ammā sülūki tām olur dirler
- 5 Görenler şeyḫ Ḥaḳḳī’nüñ bu yolda sīret ü seyrin
İrişür menzil-i maḳşūda nīk-encām olur dirler

93²⁸⁰

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

- 1 Çünkü bālūñ var ya Ḥaḳḳ’a n’içün iḳbāl yok
Gūyiyā zünbürsın kim ḥānesinde bal yok
- 2 ‘İlm ḥān-ı bī-nemekdür olmaz ise anda feyz

²⁸⁰ B79a.

Ey müderris n'idesin kâli ki anda hâl yok

3 Nağd-i mağşûşa nazar kılmaz çıkanlar kâlden
Mâyesiz dil kîsedür şankim içinde mâl yok

4 Şu' beden îmân-ı dil olur dıraht-ı muntehâ
Hîç virsün mi şecer mîve ki anda dal yok

5 Her ne deñlü var ise 'âşıkları seyr eyledüm
Derd ile Hakkî sararmışlardur anda al yok

94²⁸¹

VELEHÜ

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilün

1 Şûret-i hüsnüñ görüp bildüm şanurdum ben seni
Künhüñ üzre ey güzel mâ' nen seni bilmek kanı

2 Şûret-i esmâda seyr eyler tecellî 'âlemin
Gizleyüp gözden müsem mâ vechin ol Rabb-i ğanî

3 Kendini kendi bilür ancak didi erbâb-ı dil
Sen seni bil bilmek istersen haqîkatde anı

²⁸¹ B80b.

- 4 Hem bilür insân anı hem her nefes yüzün görür
Hem yine dir Hakk’a irşâd eyle ey mürşid beni
- 5 Binde bir vaşfindan ‘âcizdür şühûd-ı zât iden
Habbe-i dil Hakkıyâ olsa hâkâ’ik hürmeni

95²⁸²

VELEHÜ

Mef’ûlû/ Fâ’ ilâtü/ Mefâ’ ilü/ Fâ’ ilün

- 1 Hâk mazhar itdi sırrına insân-ı kâmilî
Sırrı görindi şûret-i zâhirde hâşılı
- 2 Âyîne içre kendi yüzidür ki ‘aks ider
Söylerse tûtî kendine söyler yine dili
- 3 Seyr eyle işbu zulmet-i heykelde nûra bak
Güyâ Habeş’de zâhir olur semt-i Rûmilî
- 4 Şaç u şakalda hikmet-i Bârî ne olduğın
Fehm eyler ol ki kırka degin yara bir kılı
- 5 Feyz-i ilâhî şûret-i âdemle devr ider
Yabana atma Hakkî şağın âb ile gili

²⁸² B81a.

FAŞL-I DER-MAKÂM-I HÜSEYNÎ

(4+3) (3+4)

1 Gel cān ile gönüldeñ
 Yā hū diyelüm ‘āşık
 Būy almağa bu gülden
 Yā hū diyelüm ‘āşık

2 Zikri idelüm pīşe
 Dilden gide endīşe
 Hāḡ’dan meded iriše
 Yā hū diyelüm ‘āşık

3 Hū özge mu‘ammādur
 Miftāḡ-ı müsemmādur
 Müstecmi‘-i esmādur
 Yā hū diyelüm ‘āşık

4 ‘Ālem ṭolıdur hū’dan
 Ādem olupdur hū’dan
 Yüzler şolıdur hū’dan
 Yā hū diyelüm ‘āşık

²⁸³ B81b.

5 Şûretde lisân ile
 Ma‘ nâda cenân ile
 Her dürli zebân ile
 Yâ hû diyelüm ‘ âşık

6 Hâkķî kulu gûş idüp
 Bu şerbeti nûş idüp
 Deryâ gibi cûş idüp
 Yâ hû diyelüm ‘ âşık

97

VELEHÜ

(4+4) (5+3)

1 Elüm çekdüm bu ‘ âlemden
 Ferâgat ehli dervîşem
 El aldum kâmil âdemden
 İrâdet ehli dervîşem

2 Eger az ola vü ger çok
 Na‘îm-i dehre meylüm yok
 Geh aç oluram geh tok
 Kânâ‘ at ehli dervîşem

3 Yüzüm rengi şolup döndi
 Gözüm kan yaşıyla yundı

Ciger ʿışk u dīne yandı

Harāret ehli dervīsem

4

Aṭarlar taş ı dervīşe

Ḳırarlar taş ile şīşe

Melāmet itmeme endīşe

Melāmet ehli dervīsem

5

Görüp ol yāri nāz içre

Ṭurur Ḥaḳḳī niyāz içre

Olup ḳāʾim namāz içre

ʿİbādet ehli dervīsem

98

(6+5) (5+6)

1

Vuṣlat-ı ilāhī erbāb-ı dile

Müyesser olduğı haberi geldi

Cümle esmā cāna ḍarb-ı zıkr ile

Musaḥḥar olduğı haberi geldi

2

Tevekkül eyleyüp Rabb-i aʿlāya

ʿAzm eyledi gönül fetḥ-i maʿnāya

Vücūd iḳlīminde cümle aʿdāya

Muzaffer olduğı haberi geldi

3 Ka‘benün levhinde alem-i Bārī
Hā-i hüviyyetle ok oldu cārī
Vāv-ı velāyetle ‘āşık-ı zārī
Mübeşşer olduğı haberi geldi

4 Hāıyā Hā ola dā’im mu‘inüñ
Kemāle iriŖe rütbe-i dīnüñ
Cānib-i ezelde hāa’l-yaınüñ
Muadder olduğı haberi geldi

99²⁸⁴

الحمد لمن ارسل لنا رسولا
بالعلم و بالحكم خلوقا و حمولاً

1²⁸⁵

2 قد اشرققت الارض بانوار هداة
يمشون بها ثمة فروعاً واصولاً

3 يارب عهود لرمت عهدة الانسان

²⁸⁴ B82a.

²⁸⁵ 1 İnsanlara bir elçi gönderene hamd olsun
İlimle ve hilimle bezenmiş bir elçi

2 Yeryüzü onun hidayet nurlarıyla aydınlandı
Orada fūrû ve usulleriyle yürüyorlar o nurların sayesinde

3 İnsanoğlunu nice bağlayan ahitler vardır, insan nice söz verdi ama tutmadı
Lâkin o ok zalim ve ok cahil oldu

لكن هو قد كان ظلوماً و جهولاً

4²⁸⁶ من كان له الشَّرْع الى الله دليلاً

قد صادف في ألغاية زلفى ووصولاً

5 اغفر لعبيدك قد سمى حَقِّي

(ارحمه) بجناتك يارب دخولا

100

1²⁸⁷ قد اشرق دنيانا من نور محيَّانا

الله تجلَّى في مرأة سُويدانا

2 العشق لنا راحٌ و الشوق لنا رُوحٌ

والفيض لنا رُوحٌ من حضرت مولانا

3 الزَّاهد لا يدري للعشق من الصدر

اذ ليس من الصِّدر في أوّل ما كانا

²⁸⁶ 4 Kimin Allah'a giden yolda rehberi şeriat ise,
Hedefine giden yolda bir yakınlık bulur ve vuslata kavuşur elbet

5 Hakkî diye ad verilen senin şu kulcağızını bağışla
Ey Rabbim onu cennetlerine dahil eyle

²⁸⁷ 1 Dünyamız aydınlandı bizi diriltenin nuruyla
Tecellî etti Allah kalbimizin / süveydamızın aynasında

2 Aşk bize şaraptır ve şevk bizim için rahatlamadır
Feyz ise bizim için bir ruhtur Mevlâ'mızın Hazreti'nden

3 Zâhid bilmez kalplerde olan aşkı
Çünkü aşk ilk meydana geldiğinde kalpten değildir

4 الطَّالِب حيران و العاشق سكران
في الباطن نيران لا تشبه نيرانا

5 قد جاء لك العرفان
قد ضاء لك البرهان
يا حَقِّي فالمتَّان
حمدٌ يَفِيُّ الأحسانا

101²⁸⁸

(2+3) (3+2)

1 Yā Rab ‘āṣīyem
Estağfirullāh
‘Ahdini nāsīyem²⁸⁹
Estağfirullāh

2 Nefsüme uydum
Cānuma kıydum
Ḥaṭāmı duydum
Estağfirullāh

3 Āteşe yakma

4 Tâlip şaşkındır âşık ise sarhoş
Bâtında ise hiçbir ateşe benzemeyen ateşler yanıyor

5 Geldi sana irfan
Elbette aydınlandı senin için burhan
Ey Hakkî Mennân olanadır,
İhsanı tamamlayan hamd Allah’adır

²⁸⁸ B82b.

²⁸⁹ B.N. : Bir ma‘āṣīyem.

Zencîre ٲakma
Cürmüme bakma
Estağfirullâh

4 Düşüp sücûda
Yalvar zü'l-cûda
Zenb-i vücûda
Estağfirullâh

5 Kerîm Allâh'um
Raḥîm Allâh'um
‘Afv it günâhum
Estağfirullâh

6 Ḥaḳḳî günâhkâr
Ġufrânuñ umar
Dir leyl ü nehâr
Estağfirullâh

102

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

1 Rûmili’ne mâlik oldum anda sultân olmuşam
Bendedür iḳlîm-i sâdis gör ne zî-şân olmuşam

- 2 Mündericdür sâdis içinde aḳālīm-i dige
Rûm'da peydâ ciḥât-ı sitde pinhân olmuşam
- 3 'Arzuma 'arz-ı 'Arab ilḥâḳ olındı Şâm'da
Cümle-i ebdâl içinde ḡalib-i aḳrân olmuşam
- 4 Çünkü yüz geçdi daḥi on beş günüm oldı tamām
Çenberinde nüh tıbāḳuñ mäh-i devrân olmuşam
- 5 Hep bilürler 'arş u kürsî ehl-i rütbem ne'ydügin
Gerçi kim ferş-i basît üzre Süleymân olmuşam
- 6 Maşrıḳ u maḡribden aldum Ḥaḳḳıyâ âḫir ḥarâc
Ḥarcuma daḥlüm yeter genc-i firāvân olmuşam

103²⁹⁰

VELEHÜ

(2+3) (3+2)

- 1 Çokdur günâhum
Esaḡfirullâh
Ḥaḳdur penâhum
Esaḡfirullâh

- 2 Dilümde hevâ

²⁹⁰ B83a.

Cānumda sivā
İtdüğüm da‘ vā
Estağfirullāh

3 Āyinem jengār
Sīnem pür-efkār
Şuçum āşikār
Estağfirullāh

4 Bilmem n’eyleyem
Kānlar ağlayam
Dā ’im söyleyem
Estağfirullāh

5 Yolu yanıldum
Çāresiz kaldum
Ġaflete taldum
Estağfirullāh

6 Kendümi gördüm
Günāha girdüm
Hakḳıyā virdüm
Estağfirullāh

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Derd-i ' ışık ile dil ü cân imtizâc itmek gerek
İmtizâc itmezse ol derde ' ilâc itmek gerek
- 2 ' Âlem-i mâ' nîde sultân olmak isterseñ eger
İbn-i Edhem gibi terk-i taht u tâc itmek gerek
- 3 Zulmet-i emmâreden var ise dilde ger eşer
Nûr-ı Hâk' dan anda îkâd-ı sirâc itmek gerek
- 4 Ger dilerseñ gaybdan câna nüzûl-i mâ' ide
Mi' deyi teng eyleyüp şol nefsi ac itmek gerek
- 5 Her seher dîvân-ı Hâk' da hâzır olup Hâk' kıyâ
Ol Ğanî Mevlâ' ya ' arz-ı ihtiyâc itmek gerek

VELEHÜ

Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün

- 1 Mey-i ' ışık ile ey dil mest olanlar var ise gelsün

²⁹¹ B84b.²⁹² B85a.

Bugün feyz-i ilâhîden toplanlar var ise gelsün

2 Güherdür sırr-ı Mevlâ kim taleb-kârı katı çokdur
Anı kân-ı derûn içre bulanlar var ise gelsün

3 Ledünnî ‘ilmidür bu bunda Mûsî’ler olur hayrân
Anı tâ‘lîm-i Hızır ile bilenler var ise gelsün

4 Fenâfillâh mevķûf oldu dilden çâr tekbîre
Bugün meyyit namâzını kılanlar var ise gelsün

5 Çıkardun Hakkıyâ dürr-i ma‘ârif kûlzüm-i dilden
Bu bâzâr içre ger anı alanlar var ise gelsün

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I ‘UŞŞĀḲ

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

- 1 Hāḳḳ’a vāşıl olan ‘āşık māsivāyı n’eylesün
‘ Işḳ-ı Hāḳ kâfi iken ğayrı hevâyı n’eylesün
- 2 Hāl-i dildür ‘ārife maḳşūd olan bu ḳālden
Hāḳ ḥiṭābın gūş iden şīt u şadâyı n’eylesün
- 3 Dilde kim ‘ışḳ olmaya şan şem‘ süz bir ḥāredür
‘ Āşık olan yārdan ḥālī sarâyı n’eylesün
- 4 Cennet-i dīdāra dāḥil olsa dünyāda gönül
Bir daḥi ol ne burayı ne orayı n’eylesün
- 5 Menzil-i ‘ışḳa bu Hāḳḳī ḳul atıldı oḳ gibi
N’itsün Allāh’um çekilmez işbu yayı n’eylesün

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

²⁹³ B86b.²⁹⁴ B87a.

- 1 Kānğı dilde kim ola ʿ ışk u maḥabbet māyesi
Feyz-i Ḥaḳ olur anuñçün tıfl-ı şīrīn dāyesi
- 2 Reşk-i mihr-i ʿ ālem oldu zerre-i nā-çiz dil
Olalı ol mäh-i tābuñ yeryüzinde sāyesi
- 3 Mihr ü meh āfākuñ oldu nice zībā zīneti
Cān u dildür bu sarāy-ı enfüsün pīrāyesi
- 4 Zāhidün ārām-gāhı Cennetü'l- Me'vā ise
ʿ Āşıkuñ dīdārā dek eyler teraḳḳī pāyesi
- 5 Levḥ-i maḥfūzuñ çıkardı şüretin evrāḳa hep
Bu ḳalemden eyledi taḥrīr Ḥaḳḳī ayesi

108²⁹⁵

VELEHÜ

Mef' ülü/ Mefā' ilü/ Mefā' ilü/ Fa' ülün

- 1 Zevḳ olsa ḳaçan cān u gönül içre keşide
Ḥelvā gibi her ma' nā olur aña çeşide
- 2 Lafzı ne ḳadar gird ola çün nokṭa belīguñ
Fehm ehli bilür olmasa da anda keşide

²⁹⁵ B88b.

- 3 Bir rāh-ı ھاٲar-nākdür egerçi reh-i ‘āşık
Ammā ki żarūrī degül irşād reşīde
- 4 Bu meclis-i ‘ışk içre ney u nūş gerekdür
‘Āşık nice eglensün eger olmazsa neşīde
- 5 Bir gūş gerekdür ki şemā‘ a ola kâbil
Tā bu sühan-ı Hāḳḳ’ı bu Hāḳḳī’den işīde

109²⁹⁶

VELEHÜ

Mef‘ ūlū/ Mefā‘ ilū/ Mefā‘ ilū/ Fa‘ ūlūn

- 1 Çün kühl-i cilā dīde-i ‘uşşāḳa çekildi
Zulmet oradan kıldı sefer taşra çekildi
- 2 Āḥir şecer-i rūḥ çıkup ḳopdu yirinden
Varup yed-i ḳudret ile Firdevs’e dikildi
- 3 Maṭbū‘ denilse çü melek nūrdan ādem
Ādem dime ol tīre dile āb ile gil di
- 4 Ṭutuşmadı her kim bu hevā düşmeni le
Vāy aña ki meydān-ı cihād içre yeñildi

²⁹⁶ B89a.



FAŞL-I DER-MAẖĀM-I MUḤAYYER

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Geçmeyince kayd-ı cāndan cāna cānān isteme
Düşmeyince derd-i ' ışka derde dermān isteme
- 2 Sen bu yolda varını bezl itmeyince ey faķır
Var tecellīden göñül tahtına sultān isteme
- 3 Yanmayınca kül olunca āteř-i miḥnetde sen
Şol Ḥalīl-āsā selāmetde gülistān isteme
- 4 Başmayınca bezm-i ' ışka vü şevķa ḥaķķānī ķadem
Ḥızr elinden ķatrece var āb-ı ḥayvān isteme
- 5 Akıdup gözyaşların deryā-yı ' ummān itmeden
Lü'lü-i ' irfān için bārān-ı Nīsān isteme
- 6 Ḥaķķıyā “el faķru faḥrī” nūñ ğınāsın iste var
Devlet-i dünyāya baķma şöhret ü şān isteme

²⁹⁷ B90b.

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Tālib-i derd olmayan dermāna vāşıl olmadı
Toprağa yüz sürmeyen 'ummāna vāşıl olmadı
- 2 Çekmeyen beytü'l-hāzende miḥneti Ya' kūb-veş
'Āķibet ol Yūsuf-ı Ken' ān'a vāşıl olmadı
- 3 Cān u ten kaydındadır şunlar ki ey 'āşık bugün
Sırr-ı pāk-i ḥazret-i cānāna vāşıl olmadı
- 4 İçmeyen sākī-i Ḥaķ'dan feyz-i cām-ı ma' rifet
'İlm ile baḥr olsa da Raḥmān'a vāşıl olmadı
- 5 Kibr ü kīn erbābınuñ imānı yokdur Ḥaķķıyā
Her kimüñ imānı yok iḥsāna vāşıl olmadı

112²⁹⁸

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Fa' ūlün

- 1 İlāhī 'ıškuña cānum rehīn it

²⁹⁸ B91a.

Dilüm feyz-i firāvāna qarīn it

2 Geçür ‘ilme’l-yaķīnūñ perdesinden
Nigāhum çeşme-i ‘ayne’l-yaķīn it

3 Derūnum maḥrem-i sırr-ı ḥaķīķat
Birūnum ḥādīm-i şer‘ -i metīn it

4 Çü virdūñ ḳalbūme tevfiķ-i ilhām
Emānetde çü Cibrīl-i Emīn it

5 İlāhī Ḥaķķī’yi itdükde da‘vet
Yerin fażluñ ile Firdevs-i berīn it

113

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilün

(Fā‘ ilātün) (Fa‘ lün)

1 Āh kim ḳurb-ı vaṭandan dūram
Āşinādan ba‘īd ü mehcūram

2 Oldı cānum ḳatı ḥarāb- ābād

Zāhiren gerçi böyle ma' mūram

3 Mūnkesir bir zūcācedür bu dilūm
Kıymetüm yok egerçi fağfūram

4 Pīrlıkde ne söylesem haḫdur
Nev-civānem sözümde ma' zūram

5 Beni şeyḫu'l-fuḫarā' eyledi Ḥaḫ
Emr-i irşāda bugün me' mūram

6 'İlm ü 'irfānuma tayıandı cihān
Mesned-i nā-güzīr-i cumhūram

7 Nāmuma Ḥaḫ dimiş durur Ḥaḫḫī
İns ü cin ü melekde meşhūram

114²⁹⁹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

1 Ḥaḫḫ ile var olmak istersen seni yoğ it seni
Faḫr içinde tā tecellī ide ol Rabb-i Ġanī

²⁹⁹ B92b.

- 2 Kırb-1 dergāha dimişler kâbe kavseyn ‘âlemi
 ‘Ayn-1 ev ednâyı gözle olma himmetle denî
- 3 Çün vücūd-1 mümkünüñ feyzi hüve’l-Ḥaḳ’dan gelür
 Yâ ene’l-Ḥaḳ söyleyüp n’eylersin ortada beni
- 4 Sen seni bilmezden evvel bilmek olmaz Rabbiñi
 Baḳ ne sırr üzre kırubdur Ḥâlik’un cān u teni
- 5 Keşret içre vaḥdete irmek güç olmaz ‘ârife
 Sen seni görme eger bulduñsa çeşm-i rüşeni
- 6 İki adımdur didiler vaşl-1 yâra sâlikân
 Öyle adımlar atar ‘âlemde âdemler kıanı
- 7 Gitdi bülbül bâğ-1 ‘âlemde yerin tutdı zağan
 Ḥâr-zâr oldı ḥaḳîkatde bu ma‘nâ gülşeni
- 8 Çün meyinden irişür bûy-1 ilâhî Ḥaḳḳıyâ
 Ḥaḳ’dan istersen nefes devr eyle ol pîrâmeni

³⁰⁰ B93a.

VELEHÜ

Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün

- 1 Olanlar kâl ehli hâl-i dervîşânı bilmezler
Ki zîrâ ehl-i zâhir bâtın-ı insânı bilmezler
- 2 Gezerler şark u ğarbı ' âlem-i âşâra bakmazlar
Yüzerler çün semek ammâ nedür ' ummânı bilmezler
- 3 Oğurlar ' ilm-i resmî dersini üstâzdan dâ'im
Bilürler gerçi her fenni velî Qur'ân'ı bilmezler
- 4 Vücûd-ı Haqq'ı derk itmek dilerler ' akl-ı kâşır
Dil-i erbâb-ı ' ışka keşf olan bürhânı bilmezler
- 5 Bilenler kadr-i ' irfânı yine ' ârifdür ey Haqqî
Ki mühre ehli dünyâda nedür mercânı bilmezler

FAŞL-I MUḤAYYER ḤÜSEYNİ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün

- 1 Ruḥuñ pertev-fürüz-ı nūr-ı Ḥaḳ’dur yâ Rasûlallâh
Tecellîden ḳamer-veş iki şaḳdur yâ Rasûlallâh
- 2 Vücûduñ muşḥaf-ı esrâr-ı Ḥaḳḳ’ı cümle câmi‘dür
Ḥaḳîḳat biñ bir isme mâ-şadaḳdur yâ Rasûlallâh
- 3 Cemâlûñ maṭla‘ -ı ḥurşîd-i envâr-ı tecellîdür
Tamâm âyîne-i Rabbü’l-felaḳdur yâ Rasûlallâh
- 4 Senûñ levḥ-i cebînüñden oḳurlar ‘ilm-i esmâyı
Saña Ḥaḳ’dan “fe evḥâ” hoş sebaḳdur yâ Rasûlallâh
- 5 Kelâmuñ metn-i câmi‘dür ki anda münderic esrâr
Senûñ her ḥarfûñ el-ḥaḳ şad varaḳdur yâ Rasûlallâh
- 6 Şefâ‘ at bulmaḡa senden sebeḳ cürm-i günâh ise
Ḳamudan Ḥaḳḳî-yi mücrim eḡaḳdur yâ Rasûlallâh

³⁰¹ B94b.

VELEHÜ

Müstef' ilün/ Müstefilün

1 Bülbul gibi nālān iden
 ‘ Işķ-ı ilāhīdür beni
 Pür-āh u pür-efgān iden
 ‘ Işķ-ı ilāhīdür beni

2 Bağı kızıl ған eyleyen
 Bu çeşmi giryān eyleyen
 ‘ Uryān u biryān eyleyen
 ‘ Işķ-ı ilāhīdür beni

3 Varum ne var ise yağan
 Hānem harāb idüp yıkan
 Bilmiş olun ey ‘āşıkān
 ‘ Işķ-ı ilāhīdür beni

4 Şahrāda Mecnūnam revān
 Deryāda Zünnūn’ām hemān
 Hālüm iden böyle yaman
 ‘ Işķ-ı ilāhīdür beni

5 Gerçi ki Hāķķī’dür adım
 Nām u nişānı hep yudum

İden bugün didim didim

‘Işk-ı ilāhīdür beni

118³⁰²

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Fa‘ ülün

1 Çü âdem şüret-i zībā-yı Hâkdur

Tecelliyâta her yüzden eḥâkdur

2 Anuñ evşâfını taḥrîre eflāk

Elinde şun‘ -ı Hâkḫ’uñ nüh ṭabaḫdur

3 Çü üç yüz altmış ‘âlemüñ kâbilidür

Ḳamu esrâr aña Hâk’dan sebaḫdur

4 Egerçi cândan bir tîre tendür

Derûnîlik mânend-i şafaḫdur

5 Mükerrermdür ki mescûd-i melekdür

Fazîletde şerefde müttefaḫdur

6 Bu Hâkḫî yazsa biñ cild-i mufaşşal

Anuñ ḥaḫḫında yine bir varaḫdur

³⁰² B95a.

VELEHÜ

Mef' ülü/ Mefā' ilü/ Mefā' ilü/ Fa' ülün

- 1 Her kim ki sirişti ola kâbil ezelîde
Maqbûl olur kendi de 'ilm ü 'amelîde
- 2 Her sırrı ki vaz' eyledi Allâh nebîde
Gösterdi anuñ şûretini rûy-ı velîde
- 3 Her merd bugün rütbe-i merdâna irişmez
Şıgmaz racülün tu' mesi hulkûm-ı velîde
- 4 Ehl-i kereme şîr-i Hudâ dirseñ 'aceb mi
Kim ser-zededür şûret-i zîbâ-yı 'alîde
- 5 Her emri ki ilkâ ide Hâk Hâkķî dilinden
Zinhâr anı eyleme red belki belî de

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 İbtılâ-yı ışkdan Mecnûn olmağdur murâd

³⁰³ B95b.³⁰⁴ B96a.

Özge bir Leylâ'ya hem meftûn olmakdur murâd

2 Her zamân bir Yûsufuñ yüzinden 'arz itmek cemâl
Hâzret-i Ya' kûb-veş maḥzûn olmakdur murâd

3 Mâhî-i ' ışk âdemi iltikâm itmek nedür
' Arz idüp baḥr-i ğama Zünnûn olmakdur murâd

4 Çarḥ-ı şekl-i âsiyâb olmaz nedür fikr it daḳîk
Habbe-veş taḥtında anuñ avın olmakdur murâd

5 Hâḳḳıyâ ḥalk eylemekden ins ü cannı ol Hudâ
Râm-ı emr-i ḥâlık-ı bî-çûn olmakdur murâd

121³⁰⁵

VELEHÜ

Fâ' ilâtûn/ Fâ' ilâtûn/ Fâ' iltûn/ Fâ' ilûn

1 Gülmedüm bu gülşen-i dehr içre ben bir anda
Ağladum ḳaldum çü bülbül vâdî-i hicrânda

2 Her ne semte döndüm ise döndi miḥnet ol yaña
Görmedüm rûy-ı şafâ âyine-i devrânda

³⁰⁵ B96b.

- 3 K andur c m-ı felekden i dig m  ub  u mes 
K nlu ya um rengi yokdur l le v  merc nda
- 4  ey -i va tem ger i kim bu   n-  h-ı dehrde
Bulmadum  ıdk-ı ir det degme derv  anda
- 5   n-ı dil   n-ı ciger oldu  am r m m yesi
 a  ıy  iki el m dirsem  aceb mi  anda

122³⁰⁶

VELEH 

Fe  il t n/ Mef   il n/ Fe  il n

(F   il t n) (Fa  l n)

Fe  il t n/ Fe  il t n/ Fe  il n

(F   il t n) (F   l n)

- 1 Geldi iri di mevsim-i nev-r z
Gitdi r h-ı  ademe berd-i  ac z
- 2   kden ser-zede olup sebze
Ra mden  anki itdi t fl-ı b r z
- 3 G l   b lb l  avu dı birbirine
 amze-i nergis itdi  ayli r m z

³⁰⁶ B97a.

- 4 Oldı çün cevher-i ziyā-güster
Berķ-i nūr ile bustān efrūz
- 5 Hancer-i zenbaķ oldı düşmen-i zen
Ġalebe kıldı t̄ālī^ç -i firūz
- 6 Ġış içün çıķdı lāle taġlara
Kıldı anda^ç aşāsını merkūz
- 7 Başladı açmaġa femin ġonce
Ġūyiyā tıfl-ı şīr-ġār henüz
- 8 Ġārlar ġülbün-i ġüle binmiş
İrmege bāġa çalarlar mehmūz
- 9 Rengi tırsun şakā^ç iķuñ şöyle
Nedür ol dāġ-ı siyāh-ı dil-sūz
- 10 Kimisi feyz-yāb-ı çeşme vü cū
Kimisi berr u yabānda bīrūz³⁰⁷
- 11 Ġaķķıyā ķo hev-āyı nev-rūzı
Ġāhir irmez mi Ġazīrān u Temmūz

³⁰⁷ Bīrūz: bā- t̄ālī^ç (B.N)

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I BABA ṬĀHİR

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Dest-i 'ışk ile vücūduñ cübbesin çāk eylerüz
Nefsimüz rāh-ı fenāfillāhda ḥāk eylerüz
- 2 Çeşm ü cāmı ideli pür- kühl-i envār-ı şühūd
Ṭarfetü'l- 'ayn içre seyr-i eflāk olmuşuz
- 3 Bulmağa ḥicr-i şühūd içre biz istifrāk-ı tām
Şu gibi şāfi kılp ayīnemüz pāk eylerüz
- 4 Biz sürūr-ı dā'im içre 'ıyd-ı ekber itimişüz
Cismimüz nem-nāk egerçi ḳalbi ḡam-nāk eylerüz
- 5 Ḥaḳḳıyā biz maẖhar-ı Ḥaḳḳuz ezelden tā ebed
Urmazuz līkin ene'l-Ḥaḳ'dan dem imsāk eylerüz

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Her nefesde bir tecellī-yi Ḥudā ister gönül
Kendine bu ḡurbet içre āşınā ister gönül

³⁰⁸ B98b.

- 2 Görmeye âyīnesinde pertev-i nūr-ı Hakk'ı
Hāk-i-pāy-i Muṣṭafā'dan tūtiyā ister gönül
- 3 Niçe bir bāğ-ı fenāda zār ide dil bülbüli
Bir ḥazān irmez gülistān-ı beḳā ister gönül
- 4 Bir şeb-i mi' rāc için biñ şem' uyandur cānıñā
Şem' -i Hāk'dan şeş cihātında ziyā ister gönül
- 5 Devlet-i dünyā vü ' uḳbā çünkü tecrīd içredür
Ne ḳabāya meyl ider ne ḥod ' abā ister gönül
- 6 Hākḳıyā maḥrem bulunmaz rāz-ı ' ıṣṣā bu zamān
Halk-ı ' ālemden anuñçün ihtifā ister gönül

125³⁰⁹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Ya vaṭandur ya ki ğurbet ikiden ḥālī degül
Ya iḳāmet ya ki hicret ikiden ḥālī degül
- 2 Kār kim mevḳūf ola ızne velī cebr olmaya
Ya şabırdur ya irādet ikiden ḥālī degül

³⁰⁹B99a.

- 3 Nūr u nāruñ arasında kaldı āhir cān u dil
Yana ya bula selāmet ikiden hālī degül
- 4 İki firğa oldı ‘ālem kāmilūñ haqqında baķ
Ya maħabbet ya ‘adāvet ikiden hālī degül
- 5 Bezm-i vaħdetdür bu dünyā kāsedür anda felek
Zehrdür içi ya şerbet ikiden hālī degül
- 6 Ya virirsün ya alırsun başı bu meydānda
Ya hezīmet ya ki nuşret ikiden hālī degül
- 7 Ya qalırsun Şām’da ya Rūm’a eylersün sefer
Haqqıyā nūr veyā zulmet ikiden hālī degül

126³¹⁰

VELEHÜ

Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilātün/ Fe‘ ilün

(Fā‘ ilātün)

(Fa‘ lün)

- 1 Yā ilāhī beni ol dem ki ider isen da‘vet
Cānumı rāh-ı vişālūñde süvār-ı ‘amel it
Gerdenümde kıoma bir kimseye aşıla minnet
Luṭf u iḥsānuña bu merd-i ğarībi maħal it

³¹⁰ B101b.

2 Saña mihmān olayum aç bana Firdevs'e deri
Kevşer-i feyzüni şun tā olam anuñla diri
Çünkü meydān-ı fenāda komuşam cān u seri
Beni al benden efendüm seni ni' me'l-bedel it

3 Geçürüp cümle berāziḡ eleminden cānum
Şād-mān eyle kuluñ vaşluñ ile şultānum
Virme yā Rabbi benüm ḡaşm eline dāmānum
Her ne me'mūl ise taşdıḡ-i recā vü emel it

4 Eyle Ḥaḡḡī'ya naḡar rūşen idüp iki gözin
Güldür Allāh'um efendüm dem-i āḡirde yüzün
Nice dünyāda anuñ şer'-i rasūl itdūñ izin
Āḡiretde eşerin şoḡbet-i faḡrū'l-milel it

127³¹¹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

1 Müstedām ol ey gönül derdün beni yād eyledi
Ḥāṭırum şordı yine vīrānum ābād eyledi

2 Derd-i Ḥaḡ'dan ḡayrı bir dermān yokdur 'āşıkā
Tā ezelden Ḥaḡ anı bu derde mu' tād eyledi

³¹¹ B102a.

- 3 Miḥneti dünyāda virdi rāḥatı ‘ uqbāda ol
Bunda ğam-nāk eyleyüp anda anı şād eyledi
- 4 Kahr u luṭfin bir gören irdi rızāsına anuñ
Zī-sa‘ ādet her ki kendin Ḥaḳḳ’a münḳād eyledi
- 5 Ḥaḳḳıyā Ḥaḳ’dan nişān alduñsa ir ser-menzile
Ḥaḳ seni çünkim ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳ’a irşād eyledi

128³¹²

VELEHÜ

ÇĀRGĀH³¹³

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

- 1 Bir ḥayāl-i ḥ̣āb idi dünyā geçüp gitdi yine
Bu müsāfir-ḥāneden herkes göçüp gitdi yine
- 2 Cām-ı ‘ ışkı içmeğe gelmişdi bezm-i ‘ āleme
Toldı çün peymānesi içüp gitdi yine
- 3 Āşiyān tutmuş idi bāğ-ı ten içre mürğ-ı cān
Bir iki gün diñlenüp anda uçup gitdi yine

³¹² B104b.

³¹³ Bu manzume dahil olmak üzere, B106b’ye kadar olan manzumeler, Çârgâh makâmında kayıtlıdır. Makâmın ismi müellif tarafından fasl olarak 102b’deki mensur kısmın başına yazıldığı ve bu sayfada yalnızca Çârgâh şeklinde zikredildiğinden, biz de başlık olarak bu şekilde yazdık.

- 4 Herkese toḥm-ı ‘amelden ḥiṣṣesin virdi Ḥudā
Ol daḥi ekdi vü maḥṣūlin biçüp gitdi yine
- 5 İrdi çün “firrū ilallāh” emri gūṣa Ḥaḳḳıyā
Ehl-i Ḥaḳ hep cānib-i Ḥaḳḳ’a kaçup gitdi yine

129³¹⁴

(6+5)

- 1 Göñül ḥarāb oldı ‘ıṣḳuñ elinden
Ciger kebāb oldı ‘ıṣḳuñ elinden
- 2 Yıkıldı varlıgum yire ber-ā-ber
Beden türāb oldı ‘ıṣḳuñ elinden
- 3 Ḥayāl oldı dünyā göñül gözine
Maḥz-ı serāb oldı ‘ıṣḳuñ elinden
- 4 Kızıl kanlar ile boyandı yaşum
‘Ayn-ı şarāb oldı ‘ıṣḳuñ elinden
- 5 Kıyāmetler kopdı Ḥaḳḳı başuma
Rūz-ı ḥiṣāb oldı ‘ıṣḳuñ elinden

³¹⁴ B105a.

130³¹⁵

VELEHÜ

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün) (Fa' lün)

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün) (Fa' lün)

Bulaşukdur dil-i mülhid-āsā

Rūy-ı nā-pāk-i kāğıd-ı neşşāf

Mütehalhıl olur eczā-i dili

Eline alsa anı bir keşşāf

131

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün) (Fa' lün)

Böyle kāğıdla böyle olsa midād

N'eylesün ehl-i haṭ olan üstād

Olmasa ādeme muvāfiḳ yār

Dād ol yārūñ elinden feryād

132³¹⁶

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

³¹⁵ B105b.

³¹⁶ B106a.

- 1 Baña ne Şām u ne şark u ne Burusa ne Hicāz
‘Işkumuñ meydânına vallâhi bu şahrâdur az
- 2 Defterüm ‘arzında bu ‘arz [u] semāvât oldu teng
Bir zirâ‘ olmaz zemînüñ sâhası tûl ü dirâz
- 3 Ğamze-i harfüm niçe sihr-i helâle remz ider
Şavt-ı kilkümden düşer ehl-i derûna söz ü sâz
- 4 Böyle müstağnî iken nâzı götürmez meşrebüm
Dâ ’imâ hâk-i tevâzu‘ -sûdadur rûy-ı niyâz
- 5 Kışr-ı bî-lübdür ‘ale’t-tahkîk bahş-i kıl u kâl
Görinür âyînesinde şûret-i zîşt-i mecâz
- 6 Hakkıyâ terk-i edebdür eyleme da‘vâyı ko
Dildeki hâlüñ müsâ‘ id olduğı miqdâr yaz

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I EVC

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Yā Rasūlallāh cemālün pertevi
 Nūr-ı bahş-ı dīde-i 'uṣṣāḳdur
 Şād u şendür 'ıṣṣuñ ile cān evi
 Dil senün dīdāruña müştāḳdur

- 2 Zerre-i mihr-i cemālün urdı berḳ
 Birbirinden nūr [u] zūlmet buldı farḳ
 Feyzüñe dil-teşneler hep oldu ğarḳ
 Leblerün bahşende-i ezvāḳdur

- 3 Gül ruḥuñ açılsa olsa āşikār
 Būlbül-i dilden kesilmez āh u zār
 Hāḳḳī ḳul olsun ḳapuñda ber-ḳarār
 Bir ğarīb enfūs [ü] āfāḳdur

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Çün toĝup tutdı cihān yüzüni ḥüsnün güneşi
 Kim ola sevmeye bu vech ile sen mäh-veşi

³¹⁷ B106b.

- 2 Parmağından ağıdup āb-ı revān-baḥş-ı revān
Niçe yüz biñ kişiden ref idisersin ‘ ataşı
- 3 Sen emīre kıl olan her ne kadar müdbir isek
Bende-i muḳbil olur mişl-i Bilāl-i Ḥabeşī
- 3 Ve’ḍ-ḍuhā verdüñe ve’l-leyl okuram sünbülüne
Rūşenī virdi budur küllü ğadātin ve ‘ aşıyy

135

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

- 1 Yā Rasūlallāh götür şīrīn cemālünden niḳāb
Āsitānuñ bekleyen ‘ aşıklara kıl feth-i bāb
- 2 Şerbet-i nuṭḳuñ devā-yı ‘ illet-i hicrāndur
‘ Āşık-ı dil-teşneye ğayrı gerekmez bir şarāb
- 3 Bezm-i hāş ḥazrete kıl bunda da‘ vet cānımız
Baḳma noḳşāna eger olduḳsa küstāḥ-ı cenāb
- 4 Mevlid-i pākūñ gice gündüz senüñ şerḥ eylerüz
Toğalı bu ḳalbe ‘ ilm-i nāfi‘ -i Ümmü’l-Kitāb
- 5 Yā Ḥabīballāh cenāb-ı pāküne lāyık budur
Devlet-i vaşluñla kıl Ḥaḳḳī faḳīri kām-yāb

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/Fa' ulün

1 Açılmaz herkese esrār-ı tevḥīd
 Görünmez her göze envār-ı tevḥīd
 İçe gör vaḥdet-i zātiyye cāmın
 Egerçi çokdur eṭvār-ı tevḥīd

2 Neler geldi ser-i Manşūr'a seyr it
 İdüp bī-gāneye ezhār-ı tevḥīd
 Şevāhidden tecellī bulsa bir dil
 Nice idebilür inkār-ı tevḥīd

3 Ezelden yār olan şerr-i belāya
 Bugün nice olur aġyār-ı tevḥīd
 Gül-i vaḥdet açıldı cān u dilde
 Şeneldi Ḥaqqıyā gülzār-ı tevḥīd

1 Yā Rabbi yā ze'l-kibriyā
 Eyle bize iḥsān-ı ışk
 Nefy itmege kibr u riyā

³¹⁸ B107a.

İrgür dile fermān-ı ʿışk

2 ʿİşk âteşe benzer hemān
Cānı yakup virmez emān
Nūrı kıomaz dilde gümān
Olur kıamu tālān-ı ʿışk

3 Şirk-i vücūdı kıaldırur
Evşāf-ı nefsi öldürür
Feyz ile kıalbi kıoldurur
Mevc ursa ger ʿummān-ı ʿışk

4 ʿİşka düşen kıopraķ olur
Gözden yaşı mihrāk olur
Şoñ demde yüzi ak olur
Derde bulur dermān-ı ʿışk

5 Kıul olmaķa ol şāh için
Yol bulmaķa dergāh için
ʿĀşıķ olup Allāh için
Yaksun seni nīrān-ı ʿışk

6 Ey Hakkī kıul ʿışk ile gel
Nāy eyleyüp baķrını del
Yek dem aña olmaz bedel
Efđal durur bir ān-ı ʿışk

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Ey gönüller derdinün dermānı hū
Ey kamu 'ālemlerün sultānı hū
- 2 Kūnhüñi kimse taşavvur idemez
Ehl-i taşdıkuñ kavī bürhānı hū
- 3 Müntehā-yı maṭlab-ı erbāb-ı dīl
Ehl-i 'ilmün mebdē'-i 'irfānı hū
- 4 Hū durur sırr-ı seriyy-i kā'ināt
Çeşm-i cānuñ şüret-i seyrānı hū
- 5 Kimseye açılmadı bāb-ı vüṣūl
Kendine cezb itmeyince anı hū
- 6 Kimi gördüm dir kimi hayrettedür
Kimi inkār eyleyüp dir kamı hū
- 7 Ger şorarsañ Ḥaqqıyā' arifleri
Dīni hūdur anlaruñ imānı hū

³¹⁹ B107b.

VELEHÜ

ZEBÂN-I MA‘ŞŪQDAN HİKÂYEDÜR

Mef‘ülü/ Mefā‘ilü/ Mefā‘ilü/ Fa‘ülün

- 1 Her lafz-ı şeker-pāre çıka çün dehenümden
Şîrîn-dehenân ahz ide lezzet sühanumdan
- 2 Sükker eriyüp lerze düşer dillere āhir
Şîrîn lebümden daḡi pālûde tenümden
- 3 Reh-yāb-ı ser-i kūy olup āhir sere çıkmaz
Büy almaz ise kākül ‘anber-şikenümden
- 4 H‘āb içre yatan ġamzemi itmeñ hele bî-dār
Hey hey şaḡınuñ fitne-i āhir zemenümden
- 5 Hāḡḡī n’ola dendānımı vaşf eylese zîrā
Lāyık mı degül aḡzına dürr-i ‘Adenümden

VELEHÜ

Fe‘ilātün/ Mefā‘ilün/ Fe‘ilün

³²⁰ B108a.³²¹ B110a.

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

Seyldür mübtedī bulunmağdan

Bağrdur müntehī ki şāfidür

Evvelün āhirün tefekkür kı

Ömrinün çünki intişāfidur

141

VELEHÜ

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

Büy-ı hoş virmek için 'anber ü 'ūd

Āteş içre 'aceb yanıp yakılır

Hîzem anı görince bezm içre

Yerini külhan-ı hammām kılar

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I EVC-‘IRĀḲ

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

- 1 Çeşm-i ‘āşık girye-i ḥasretle ‘ayn-ı cām olur
Cām kim anuñ derūnı pür-mey-i gül-fām olur
- 2 Sen seri vir ‘ışkla Manşūr-veş meydānda
Şonra yād olursın ‘āşıklar içinde nām olur
- 3 Gel biraḳ döşüñden ey zāhid riya seccādesin
Şübhe-i şad dāneñ elde saña āḥir dām olur
- 4 Bu tecellī böyle ḳalmaz perde-pūş olur güneş
Gördüğün bugün irişür āḥire aḥşam olur
- 5 Olalı Ḥaḳḳī ḥilāfetle begüm kürsī-nişīn
Çün Süleymān gāḥ Rūm u meskeni gāḥ Şām olur

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

³²² B110b.³²³ B111a.

- 1 Yâ ilâhî şem‘ -i hüsnüñdür yağan pervâneyi
Keşf-i sırrüñdur bugün hayrân iden dîvâneyi
- 2 Bâde-i feyzüñ içürdüñ bezm-i hâşuñda dile
Şöyle kim fark eylemez hüşyârla mestâneyi
- 3 Hîrmen-i cûduñ harîminde döner bu mürğ-ı dil
Cem‘ ider andan tamâm olunca ‘ömri dâneyi
- 4 Bir tecellîden yanar kandîl-i cânım şubha dek
N’ola ger teşrîf iderseñ gicede gam-hâneyi
- 5 Hakkıyâ tıfl-i dile şîr ister iseñ her nefes
Feyz-i aqdesden bulursın bulur iseñ anayı

144³²⁴

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ iltün/ Fâ‘ ilün

- 1 Hamdülillâh ‘âlem-i dünyâya geldüñ ey gönül
Şûret içre şoḥbet-i ma‘ nâya geldüñ ey gönül
- 2 Zâhir olmazdı eger sen gelmeseñ dünyâya Hâk
Hâkḳ’ı ızhâr u seni ihfâya geldüñ ey gönül

³²⁴ B111b.

- 3 On sekiz biñ ‘ âlem oldu çünkü esmâya hamîr
Ol hamîre fi’l-haķīķa mâye geldün ey gönül
- 4 Şîr-i feyzi senden ahz eyler ser-â-ser kâ ’inât
Kâ ’inât eţfâline sen dâye geldün ey gönül
- 5 Bu seferden çünkü ‘ avdet eyledün Haķķî gibi
Bâr-gâh-ı hâzret-i Mevlâ’ya geldün ey gönül

145³²⁵

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ iltün/ Fâ‘ ilün

- 1 ‘ Işķ eliyle şîşe-i ‘ âr olmayınca münkesir
Dîde-i cāna ne vech ile görünür vech-i sır
- 2 Çeşm-i zâhirden baķan dünyāda yüz biñ yüz görür
Fi’l-haķīķa şad hezâr âyîne de yüz oldu bir
- 3 Mazhar-ı Haķ’ dan ene’l-Haķ şâdır olsa ne ‘ aceb
Kim anı ‘ ârif dilinden Hâzret-i Allâh dir
- 4 Şûreti zilletde görseñ ẖor baķma ‘ ârife
Ķalbi olmuşdur nażar-gâh-ı ‘ Azîz-i Muķtedir

³²⁵ B112a.

Hakḳıyā Haḳ sāye-i nūrun çü şaldı üstüne
Bulmadı ol kevkebi çarḥ-ı felekde cevzeḥir



FAŞL-I DER-MAĞÂM-I ‘IRÂK

Mef’ülü/ Mefâ‘ilün/ Mef’ülü/ Mefâ‘ilün

- 1 Bir dürr-i yetîmem kim görmedi beni ‘ummân
Bir ıatreym illâ kim ‘ummâna benem ‘ummân
- 2 Gel mevc-i ‘acâyib gör ıatrede gizli‘ummân
Zî-bağr-i nihâyetsüz ıatrede olur pinhân
- 3 Bu ‘âlem-i keşretde sen Yûsuf ben Yâ‘kûb
Ol ‘âlem-i vahdetde ne Yûsuf [u] ne Ken‘ân
- 4 Dem urmazdı Manşûr tevhîd-i ene’l-Hağ’dan
‘Işğ dârına dost kılmış idi key anı ‘uryân
- 5 Bunda dimedi Mecnûn Leylî adına mevzûn
Gâh Leylî idüm anda gâh Mecnûn-ı ser-gerdân
- 6 Bu cismüm belâsıdur adum Yûnus olduğı
Aşlum sorar olursa sultâna benem sultân

³²⁶ B114b.

VELEHÜ

(2+3) (3+2)

1 Gerçi ki hâkem
Bir dürr-i pâkem
Hoş tâb-nâ-kem
Aşdâf içinde

2 Cennete irdüm
Firdevs'e girdüm
Kalbe yer virdüm
A'raf içinde

3 Verd-i ahmerem
'Üd ü 'anberem
Misk-i ezferem
Şol nâf içinde

4 Hağ durur aşlum
Hızırdur neslüm
Gelmedi mişlüm
Eslâf içinde

5 Esmâdur zādum
'Ankâdur adım
Olinur yādım

Tā Kāf içinde

- 6 Aşlū'l-uşūlem
Şāhib-i vüşūlem
Āl-i Rasūlem
Eşrāf içinde

- 7 Sākin-i Şām'em
Pür ihtişāmem
Ehl-i meşāmem
Evşāf içinde

- 8 Beyte konaram
Zemzem şunaram
Hakḳī dönerem
Meṭāf içinde

148³²⁷

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

Aşl u fer' uñ bilmek isterseñ eger ey mübtedī
Ger faḳīr u ger ġaniye mübtedādur muntehā
' Aks-i nūr-ı āftāb olduysa seyyārāt-ı heft
Ġayrı maṭla' dan degüldür semt-i mağribde sühā

³²⁷ B115a.

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Fa' ulün

- 1 Yanar nār-ı Hūdā'dan şem' -i rüşen
 Yan ey pervâne-dil yanmağ demidür
 Bu hâne böyle olmaz bir daği şen
 Yan ey pervâne dil yanmağ demidür

- 2 Semender gibi âteş kıl tūrāguñ
 Söyündürme derün içre çerāguñ
 Ne cān u ne cihān olsun ferāguñ
 Yan ey pervâne dil yanmağ demidür

- 3 Olur cān kaydı insānuñ kemendi
 Seri sevdāsı cismüñ pāy-bendi
 Tūtup Hāqqī'den âteş-pāre pendi
 Yan ey pervâne dil yanmağ demidür

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

³²⁸ B117a.³²⁹ B117b.

Ġazā itmek nedür nefis ile evşāfını kıрмаğdur
Diyār-ı yāri pāk idüp yerinden ġayrı ırmağdur
Bu deñlü merd iken dil şöyle ağlar nefis elinden kim
Ağan ħūn-ı ciger belki disem cā'izdür ırmağdur

151

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

Anaṭol ħıṭṭasından geç kadem baş Rūm'a 'ārif ol
Ki Rūm'ıñ sırrı çokdur bilmedünse sırra vākıf ol

152³³⁰

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Niçe bir nār-ı ġamuñda yanayın
El-emān ey Faḥr-i 'Ālem el-emān
Şem'-i 'ıṣṣuñda yanar pervāneyin
El-emān ey faḥr-i 'ālem el-emān
- 2 Bir tecellī itsen ey yüzi şulu

³³⁰ B118a.

Çeşmüm olsa ruḥlarıñla rū-be-rū

Niçe bir bu iştiyāk u ārzū

El-emān ey faḥr-i ‘ālem el-emān

3 Ravzaña her dem olup ḥasret-nigāh

‘Andelīb-i dil ider derd ile āh

Olmasun cūrm ü günāhum sedd-i rāh

El-emān ey Faḥr-i ‘Ālem el-emān

4 Būy-ı bürdeñ alsa bir ehl-i nemed

Şoyınup ne cān ḳalur ne ḥod cesed

Ġarḳ-ı ḥūn-āb oldı çeşmüm el-meded

El-emān ey Faḥr-i ‘Ālem el-emān

5 Mihr-i rūyuñla münevverdür zemīn

Şem‘-i ‘ışḳuñla yanar çarḥ-ı berīn

Ḳıl naẓar Ḥaḳḳī ḳula ey şāh-ı dīn

El-emān ey Faḥr-i ‘Ālem el-emān

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I MUḤĀLİF-‘İRĀḶ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

- 1 Düşdi cāna ‘āķıbet sevdā-yı ‘ışk
Eyledi şeydā beni Leylā-yı ‘ışk
- 2 Mest olup ayılmaya tā ḥaşre dek
Yār elinden nūş iden şahbā-yı ‘ışk
- 3 Kimse bilmez ḥālını ‘āşıkларуñ
Gerçi kim mümkin degül ihfā-yı ‘ışk
- 4 Şol elif kāmetleri dāl eyledi
Deldi bağruñ ehl-i derdüñ nāy-i ‘ışk
- 5 Gül yanāğun şoldurur ‘āşıkларуñ
Şūreti tebdıl ider ma‘nā-yı ‘ışk
- 6 Gözlerüm yaşı қо ақsun Ḥaķķıyā
Böyle olur lü’lü-i lālā-yı ‘ışk

³³¹ B118b.

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilātün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

- 1 Çü aqđı havz-ı dile feyz-i aqdes-i ezeli
Ter itdi tazeledi rüy-i riyāz-ı emeli
- 2 Bu feyz olmasa Hāq’dan derūn-ı insāna
Cihānda toymadan ‘ömrine irişür eceli
- 3 Vücūda terk-i şalāt ile yol bulur bu ölüm
Kaçan teveccüh-i Hāq’da zuhūr ider haleli
- 4 Bu vechi bahş-i haqīkatde fehm iden ‘ārif
Dimez müderrise olsa Ebū ‘Alī de belī
- 5 Bu deñlü kāmety kūtāh iken bu Hāqqī’nün
‘Aceb degül mi ki irdi firāz-ı ‘arşa eli

³³² B119a.

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

1 Māsivādan hürri olan bī-şübhe 'abdullāh olur
 Kul iken sulṭān gibi bir özge 'ālī-cāh olur

2 Ġāfilūn biñ kulağı olsa yine şağır durur
 Bir kulağdan diñlese 'ārif yine āgāh olur

3 Ka' be her kanda ise hācī olan bulur anı
 Vaşf-ı Mevlā'yı işiden 'āzim-i dergāh olur

4 Fi'l-haḳīka bülbul ü gül bir nefesden açılır
 Ya neden zikri kiminūn hū kiminūn āh olur

5 Haḳḳıyā cismūn felekdür kim cihānı seyr ider
 Nūr-ı 'aql u pertev-i keşfüñ mihr ü māh olur

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

1 Āh kim yandum tutaşdum āteş-i hicrān ile

³³³ B121a.³³⁴ B121b.

Şanki bir maḥmūma döndüm dildeki buḥrān ile

2 ‘ Ayn-i vaşl içre iken bülbül neden ağlar yine
Reng-i gül gibi boyanup şöyle yatur kan ile

3 Çünkü gül oldum yanup böyle nedendür yandığım
Yanmak olur mı şu cāna kim ola cānān ile

4 Şevķımūñ ḥūkmī midür yaḥud ki ḥüsnünden gelür
Ol güzel zīrā görünür her nefes bir ān ile

5 Fi'l-ḥaķīķa Ḥaķķiyā zevķ-i dil yanmaķda yaķılmaķdadur³³⁵
Āteş ü āb ü hevā vü ḥāk olur insān ile

157³³⁶

VELEHÜ

(4+3) (3+4)

1 Gelün gelün ṭuralum
Meydān-ı maḥabbetde
Cevgān u gūy uralum
Meydān-ı maḥabbetde

2 Fānī olup ey püser

³³⁵ Ḥaķķiyā mahlası Bursevî tarafından sonradan mısraın üzerine ilave edildiğinden, vezni bozmasına rağmen metne dâhil edilmiştir.

³³⁶ B122a

Qalmaya bizden eşer
Galtan olur nice ser
Meydan-ı maħabbetde

3 Bu 'arşaya gelinür
Hep imtiħan olunur
Er olanlar bilinür
Meydan-ı maħabbetde

4 İr u giç çü yolcısın
Haħk'a toĝrı vir 'aķın
Döldül-i fenāya bin
Meydan-ı maħabbetde

5 Haħkıyā baķ erlere
Neler gelür serlere
Nefsüñi ur yerlere
Meydan-ı maħabbetde

FAŞL-I MAḲĀM-I HİCĀZ

(4+3) (3+4)

1 İşğ odına mı yandun
 N'oldun gönül n'oldun
 Her yüzi o mı şandun
 N'oldun

2 Cismünle harâb oldun
 Cānuñla kebâb oldun
 Çeşmünle pür-âb oldun
 N'oldun

3 Şad-pâredür âyineñ
 Pür-yâredür sineñ
 Söyle bana nen var nen
 N'oldun

4 Sîl gibi bulanursın
 Çarh gibi tolanursın
 Gâh zulmet gâh nûrsın
 N'oldun

5 Hakkî'ye beyân eyle

³³⁷ B122b.

Her hāli ‘ıyān eyle
Derdüñ ne ise söyle
N’olduñ

159

(5+5)

1 Esdi bād-ı hū
Nev-bahār oldı
Toldı ‘ālem bū
Müşk-bār oldı

2 Mevsim-i güldür
Faşl-ı sünböldür
Şol ki bülbüldür
Bî-ķarār oldı

3 Gördi envārı
Koķdı ezhārı
Bübülün kārı
Āh u zār oldı

4 Allāhü vāhıd
Nūra şāhid
Hakķıyā cāhid
Şerm-sār oldı

1 Bu billerde ben
O illerde sen
Ġurbetle vaşan
Gözümde ıaldı

2 Görürdüm seni
Añlardum beni
Ol demler ıanı
Gözümde ıaldı

3 Düşdi şam'a yol
ıaldı İstanbul
Rūm u Anařol
Gözümde ıaldı

4 ıanı ol güller
Öten bñlbñller
Tāze sñnbñller
Gözümde ıaldı

5 Döşenüp postlar
Gelürdi dostlar

Ayıklar mestler

Gözümde kaldı

- 6 Hakkî gözün aç
Hak'dan yana kaç
Dime taht u tãc
Gözümde kaldı

161³³⁸

VELEHÜ

Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün/ Mefâ' ilün

- 1 Gel ey dil gûş-ı cânuñ aç ki sen bîdâra beñzersin
Çarârũñ yok şũ gibi 'âşık-ı dîdâra beñzersin

- 2 Dönersin her yaña pergâr-veş bir yirde tûrmazsın
Egerçi Celvetîsin çarh-veş devvâra beñzersin

- 3 Nedür sende bu istignâ ki hergiz lâ'ubâlîsin
Tenezzül eylemezsın kimseye hünkâra beñzersin

- 4 Gül-i sîr-âb-ı ma' nâ bûyın almışsın ezelden tã
Bu bâğ içre anuñcün 'andelîb-i zâra benzersin

³³⁸ B123b.

- 5 Sözüñ müşg ü ‘abîr u ‘anber-i sārādur ey Ḥaqqî
Sözüm yokdur saña vallâhi sen ‘aṭṭāra benzersin

162³³⁹

VELEHÜ

Müstef’ ilün/ Müstef’ ilün/ Müstef’ ilün/ Müstef’ ilün

- 1 Bir gün begüm devrân döner gökden yire ‘İsî iner
Mehdî kılıca el şunar ‘âlemde çok putlar şınar
- 2 Zanbağ çıkup hañcer çeker nergislerüñ çeşmin açar
Zâğ u zağanlar hep uçar yerlerine bülbül konar
- 3 Nev-rûz olur âhîr zamân köhne cihân olur civân
Kuvvet bulur cism ü cân reşk ider aña şîr-i ner
- 4 Hoş-bûy alır gülbün diken gülşende kalmaz bir diken
Dünyâ hayâl-i hûb iken bir şem‘ -i bîdâra döner
- 5 Ḥaqqî bu esrârı bilen fikr eyleyüp hisse alan
‘İrfânda kâmil olan ḥaqqâ odur chl-i hüner

163³⁴⁰

³³⁹ B124a.

³⁴⁰ B125b.

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

- 1 Ne gelsün halk-ı ' âlemden ki hiç imdâda gelmezler
Meded hây öldüm Allâh dir isen feryâda gelmezler
- 2 Kazâ-i nâ-gehâniden gelürler yıkmağa hâtır
' İmâret kılmağa kalb-ı harâb-âbâda gelmezler
- 3 Ne deñlü da' vet itsen meclis-i va' za oturmazlar
Kamu güm-kerde- râh iken yine irşâda gelmezler
- 4 Giderler râh-ı cehle gâyetin endîşe kılmazlar
Haqîkat ' ilmini öğrenmege üstâda gelmezler
- 5 Tutar ehl-i Siṭanbul cām ü çıkmaz kahveden Şâmî
Dime Haqqî ki tenhâ mescide Bursa'da gelmezler

164³⁴¹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Niçe bir nâr-ı elemde yanayın yâ Rab meded

³⁴¹ B126a.

Cām-ı feyzüñ şun baña tâ kıanayın yâ Rab meded

2 Şem‘-i ‘ışķuñ itdi sūzân ‘ākıbet bāl ü perüm
Zinde kıl kim bir yanık pervāneyin yâ Rab meded

3 Şerbet-i vaşluñdadur ehl-i cünün-ı ‘ışķa hūş
Niçe bir dīvāneyin uşlanayın yâ Rab meded

4 Dest-i luţfuñla ‘imāret eylegil cān u dilüm
Şadme-i ķahruñ ile vırāneyin yâ Rab meded

5 Dir bu Hāķķī bī-vücūd itdi beni seyl-i fenā
Āsiyāb-ı ‘ışķa düşmüş dāneyin yâ Rab meded

165³⁴²

VELEHÜ³⁴³

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

1 Cümle eşyā zıkr idüp dir her nefes her ān hū
Şıdķ ile Allāhu Rabbī ez-dil ü ez-cān hū

2 Şol zemin-i āsmāna sığmadı sırr-ı Hūdā
Oldı bil insān-ı kāmīl ķalbine mihmān hū

³⁴² B127b.

³⁴³ Bu manzume dahil olmak üzere, B130b’ye kadar olan manzumeler Uzzâl makâmında kayıtlıdır. Makâmın ismi müellif tarafından B126b’deki mensur kısmın üst kısmında yazdığından dolayı, buraya başlık olarak almadık.

- 3 Bu vücūd iklîminüñ tedbîrin eyler dem-be-dem
On sekiz biñ ‘ âleme oldı ‘ aceb sulţân hû
- 4 Nefh-i rūḥ itdükde zinde oldı çün cism-i cān
Kendini ol cān yüzinden eyledi cānān hû
- 5 Dîn-i ‘ âşıqdan sü ’âl eylersen ey Ḥaḳḳî eger
Anda ğayrı dîn olmaz dîn hû îmān hû

166³⁴⁴

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ iltün/ Fā‘ ilün

- 1 Vaşf-ı Aḥmed’de didiler şādıku’l-va‘ di’l-emîn
مصطفى ماجاء الآ رحمة للعالمين³⁴⁵

- 2 Meşreb-i pāk-i zülālî feyzdür şāfî anuñ
Lafz-ı şîrîni olupdur çāşnîde sükkerîn
- 3 Pertev-i rūḥı ile oldı münevver āsmān
Cisminüñ āşârı ile tıldı eṭrāf-ı zemîn

³⁴⁴ B128a.

³⁴⁵ Mustafa ancak âlemlere rahmet olarak gönderildi.

FAŞL-I DER-MAĞÂM-I ŞEHNÂZ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

- 1 Şad şadâ-yı âh ile geçdi zamânum âh âh
Gül yirine oldu hâristân mekânum âh âh
- 2 Çün degüldür bülbüle âhîr bu gülşen câvidân
Nev- bahâr gitdi vü geldi hazânum âh âh
- 3 Hey ne mümkün âlem-i fûrkatde vuşlat ‘ âşıkâ
Hicr elinden kaldı âhîr haste cânum âh âh
- 4 Sidre iken cilvegâhum tâ’ir-i kudsî gibi
‘ Âlem-i nâsût oldu âşiyânum âh âh
- 5 Dîde pür-eşk ü ciger pür-hûn dil âteş mişâl
Gör neler kıldı bana âhîr cihânum âh âh
- 6 Ben ki İsmâ‘îl Hakkîyam bu miḥnet-hânede
Tîğ-ı derdiyle n’ola uvatsa kanum âh âh

³⁴⁶ B130b.

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' iltün/ Fā' ilün

- 1 Yâ ilâhî olmuşuz ğark-âb-ı deryâ-yı günâh
N'ola gözyaşın revân idüp idersün her gün âh
- 2 Serdi-i bād-ı hevâ ile perîşân hâlimüz
Saña kaldı işimüz ey rahmet ıssı pâdişâh
- 3 Hû'âb-ı ğafletten geçer nergis gibi evkâtımız
Cân gözin dîdâruñ ile eylegil pür intibâh
- 4 Dil senüñ âyîne-i envâruñ olmuşken meded
Olmasun hergiz küdürât-ı sivâdan sîmsiyâh
- 5 Ne bilsün n'itsün kebûter gibi dil âvâresi
Yakdı cânın bu hevâda nâr-ı ğam bî-iştibâh
- 6 Hâkķî-i bî- çârenüñ döndür yüzün senden yaña
Çünkü sensin kıblegâh-ı dil sanadur toĝrı râh

VELEHÜ

(7+7)

- 1 Cân gözlerin açmadın dîdârı ârzûlarsın

Ten zulmetin geçmedin envârı ârzûlarsın

2 Dürli dürli cefâya sen cür‘ a-dân olmadın
Bu bezm-i ‘ ışk içinde esrârı ârzûlarsın

3 Tîr-i belâya cân u dil hedef kılmadın
Bu yolda sen menzil-i ebrârı ârzûlarsın

4 Mürşid elin tutmadın zehirleri yutmadın
Ağyârı terk itmedin ol yârı ârzûlarsın

5 Bülbül gibi figân it gül ‘ ıskıyla seherde
Hakkı çünkü sen de gülzârı ârzûlarsın

170³⁴⁷

BİÑ YÜZ OTUZ BİR SENESİNDE HÂKİM-İ DİMEŞKU’Ş-ŞÂM OLAN

EVLIYÂ-ZÂDE EFENDİ’NÜÑ ZABTI TÂRİHİDÜR.

شَرَّفَ الْفَاضِي بِحَقِّ شَا مَنَا
نَائِبًا عَنْ صَادِقِ الْوَعْدِ الْأَمِينِ
قَالَ اسْمَعِيلُ حَقِّي فِي الْقُدُومِ
بِالْهُدَى قَدْ جَاءَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ³⁴⁸

³⁴⁷ B131a.

³⁴⁸ Kadı Şam’ımızı gerçekten şereflendirdi
Sözünde duran emin kişi(s.a.v)’in nâibi olarak
İsmail Hakkı onun gelişi sırasında dedi ki:
Hâkimlerin en hayırlısı geldi hidayetle

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ lün

- 1 Ey maḥabbet bâğınuñ bülbülli
 Bir nefesden cümle feryād idelüm
 Ravza-i ḳuds içre olan gülli
 Mevsimidür ‘ışḳ ile yād idelüm
- 2 Feyz-i ‘ışḳ ile ḳadeh-veş tölalum
 Dilde bir keyfiyyet-i hoş bulalum
 Niçe bir ḳayd-ı sivāda olalum
 Kendimiz çün serv-i āzād idelüm
- 3 Münkəsir olmazdan evvel bu ḳafes
 İdelüm cān ile pervāza heves
 Bu ṭarīḳ-ı ‘ışḳda her bir nefes
 ‘Acz ü faḳr u zilleti zād idelüm
- 4 Her murādı virmege zü’l-kibriyā
 Olalum dilden mürīd-i evliyā
 İrgürüp vaşla firāḳı Ḥaḳḳıyā
 Cān-ı ḡam-nāki şen ü şādān idelüm

³⁴⁹ B132b.

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

1 Geldi ‘ ıřkuñ nev-bahārı irişüp
 Gel senünle okuyalum dāstān
 Būlbūl ü gül birbiriyle görriřüp
 Biri birine kavuşdı dostān

2 Eyledi imdād ol Bārī yine
 Akdı feyz-i ‘ ıřkuñ enhārı yine
 Oldı hıkmēt kevşeri cārī yine
 Tāzelendi cān u dil çün būstān

3 Çün tecellī kıldı cāna yaradan
 Aldı dil kendini ağ u karadan
 ‘ Ārif iseñ sürme hārı aradan
 Hār ile hāřıl olur gül gülsitān

4 Cümle ‘ ālem bir yire gelse eger
 řanma būlbūl zāđ-ı dehre bař eger
 Farķı yok mı bīd ile servūñ međer
 Bir midür ehl-i çep ile rāstān

5 İriřür būlbūl güle vaķt-i seher

³⁵⁰ B133a.

Kim seherde bād-ı vaşl-ı yār eser

Bende-i muhlis iseñ Hakkı ko ser

İşte şeyh u şāh işte āstān

173³⁵¹

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Mefa‘ ilün

1 Göñülde tāb-ı ‘ışkı görmesinler nārı görsünler
Niçe efgān ider dil ‘andelīb-i zārı görsünler

2 Ne deñlü olsa bī-tāb-ı maḥabbet ḥāba varmaz dil
O ḥālī bilmezler rüz u şeb-i bīmārı görsünler

3 Dehānın ğonce açmaz nergis-i şehlā gözün kapmaz
Ne ḥāle vardı ḥayretten hele gül-zārı görsünler

4 Metā‘ -ı ‘ışk yoklukdur virüp yoğı alup varı
Revācın bulduğı demdür bu hoş bāzārı görsünler

5 Ne İsmā‘ il Hakkıdır ne Şāmīdür ne şarkıdır
Olupdur sırrı bī-perde biricik bārı görsünler

³⁵¹ B133b.

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

- 1 Şoyunsunlar sivādan ehl-i dil deryāya ʔalsunlar
Girüp bu baḥr-i 'ilm içre dürr-i ma' nāyı alsunlar
- 2 Bu 'ālem bir güzergāh-ı fenādur kimse eglenmez
Vaṭan ümmīd idenler ya yol üstünde ne ʔalsunlar
- 3 Kenār-ı fūrḳate lenger bıraḳmaḳ hīç olsun mı
Hevā-yı 'ışḳ ile baḥr-i viṣāle cānı şalsunlar
- 4 On iki burcı ben on iki aḳça yirine şaydum
Eger bezl eylemezsem defterümden ʔaydı ʔalsunlar
- 5 Ahālī-i diyār-ı Rūm'a Ḥaḳḳī ḥaḳ ağır geldi
Bir iki gün otur Şām içre anlar rāḥat olsunlar

³⁵² B134a.

FAŞL-I DER-MAẖĀM-I HÜSEYNĪ AŞİRĀN

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

- 1 Kızardukca gülün ruhsarı te'sir-i cemālinden
Derün-ı 'andelibe od düşer Hakk'ın celālinden

- 2 Tenür-ı fūrkat içre zāhiren yanmağdadur 'ālem
Velī herkes haqīkatde içer āb-ı vişālinden

- 3 Yazup āyāt-ı hüsn-i pākini levh-i cihān üzre
İdüp bir noqtanın şerhin gösterdi kemālinden

- 4 Bu sırrı bilmek isterse bugün bir kimse ey Hakkī
Oğur 'ışkuñ kitābını geçer vehm ü hayālinden

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Āf-tāb-ı vaḥdetün bir zerresidür cānımız
Cilve-gerdür dā'imā ol zerrede cānānımız

- 2 'Işk-ı Hakk deryāsına gāyet nihāyet yoğ iken

³⁵³ B134b.

Ey ʿaceb bir ʿaṭre-ye sığdı bizüm ʿummānımız

3 Bir tecellî şemʿine pervānedür bu kâʿinât
Ol zamāndandır bizim de raḡşımız devrānımız

4 Kārımız gelmez pesendide bugün münkirlere
Ḥamdülillāh hep ḥaḡḡatdūr cemīʿ-i şānımız

5 Reyb ü şekk itme begüm ʿaḡl-ı maʿāşa uymazuz
Sālik-i Ḥaḡḡʾa açıḡdūr Ḥaḡḡıyā meydānımız

177³⁵⁴

Lİ MUḤARRİRİH

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ lün

1 Ḳurbet-i Ḥaḡ ehl-i Ḥaḡḡʾa hem-civār olmaḡdadur
Her ṭaraf yanınca anuñ sāye-vār olmaḡdadur

2 Nūr-ı zāt ile bulur ḡuvvet yine nūr-ı şıfāt
Biri biri ile dāʾim üstüvār olmaḡdadur

3 Ey reh-i Ḥaḡʾda piyāde zād-ı himmet al velī
Vuşlat-ı Ḥaḡ düldül-i ʿışḡa süvār olmaḡdadur

³⁵⁴ B135b.

4 Tırma bu fānī vücūdı bezl-i bākī idegör
Maṭlāb-ı a‘lā bu yokluk içre var olmakdadur

5 Kālbdür erbāb-ı ‘ışka Ḥaqqıyā dār-ı necāt
Zāhidūn nefsi aña dārü’l-bevār olmakdadur

178³⁵⁵

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ lün

1 Şūfī şāfī olmadan cām-ı mey-i vuşlat diler
Bezm-i hāş-ı vāḥdet içre Ḥaqq ile ḥalvet diler

2 Nefsi ıslāḥ itmeden özge kerāmet yok durur
Ejderi öldürmege herkes dile kuvvet diler

3 Menzil-i vaşl-ı Ḥaqq’uñ şer‘-i muṭahhardur yolu
Vay ol ehl-i sülūke gayrı bir sîret diler

4 Ger piyāde olsa da āḥir süvār-ı ‘ışk olur
Çün erenlerden bu yolda kendine himmet diler

5 Ḥaqqī kul irdi Dımeşku’ş-Şām’da maḳşūdına

³⁵⁵ B136a.

Bezm-i Şām’a Rūm’da şimden geri hicret diler

179³⁵⁶

VELEHÜ

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Fa‘ ulün

- 1 Gel ey ‘ ârif nazar kı l vech-i yâra
Göñül zîrâ ki doymaz intizâra
- 2 Yeter ğarķ-âb-ı deryâ-yı fenâ ol
Demidür ger çıkarsañ bir kenâra
- 3 Muķayyed olma lutf u ķahr ile var
Şaķın baķma ħazân u nev- bahâra
- 4 Gül-i ma‘ nâ açıl sun dilde dirseñ
Taķammül eylegil âzâr-ı ħâra
- 5 Şafâ-yı dildedür feyz-i ilâhî
Küdûret var mîdur baķ cûy-bâra
- 6 Yarın Firdevs-i a‘ lâdur maķâmuñ
Bugün Hakkî n’ola düşdünse nâra

³⁵⁶ B136b.

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

- 1 Vücūduñ âteş-i ' ıŝk-ı ilāhīde eritdūñ mi
' Aceb âyīneñi sen de kūdūretten arıtdūñ mı
- 2 Ticāret eyledūñ mi işbu bāzār-ı maḥabbetde
Veyāḥud yok yire sermāye-i ' ömrūñ çürütdūñ mı
- 3 Kıtār-ı ehl-i ' ışk idüp güzer tā menzil-i vaşla
Sen āyā yolda mı ıaldūñ u yā esbūñ yürütdūñ mı
- 4 İkilik perdesin ḥarḳ eyledūñ mi dest-i himmetle
Maḳām-ı ' ayna irdūñ mı şühūduñ ol bir itdūñ mı
- 5 Bu cismi Ḥaḳḳıyā bezl eyledūñ mı yolına cānuñ
Bu cānuñdan da el yuyup anı ' ayn-ı sır itdūñ mı

VELEHÜ³⁵⁹

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

³⁵⁷ B138a.³⁵⁸ B139b.³⁵⁹ Bu manzume de dahil olmak üzere, B142b'ye kadar olan manzumeler Acemaşîran makâmında kayıtlıdır. Makâmın ismi müellif tarafından başlık olarak B138b'de yazıldığından, burada belirtilmemiştir.

- 1 Būy-ı ʿışkuñdan dile yā Rabbi reyḥān it naşīb
Būlbül-i cāna gül-i ḥandān-ı ʿirfān it naşīb
- 2 Bir nefesden nefis-i ʿİsī buldı çün feyḫ-i ḥayāt
Mürdeyem Rūḥu'l-Ḳuds'den nefḥa-i cān it naşīb
- 3 Ḥayliden sāḥil-nişīn-i baḥr-i ümmīdem yiter
Bir tehi-destem baña da dürr ü mercān it naşīb
- 4 Süfre dildür mā'ide envā'-ı esmādur aña
Ni' met-i elvāndan bu cāna da ḥu'ān it naşīb
- 5 Şeyḥ Ḥaḳḳī cām-ı ʿışkuñdan cüvān olmak diler
Bezm-i luṭfuñda aña feyḫ-i firāvān it naşīb

182³⁶⁰

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Çok şenā vü çok selām olsun saña
Yā Rasūlallāh yā ḥayra'l-verā
Ḳurb-ı ev ednā maḳām olsun saña
Yā Rasūlallāh yā ḥayre'l-verā
- 2 Bulalı cismüñ tecellīden cilā

³⁶⁰ B140b.

Birdür ‘ âlemde saña bedr ü dücâ
Yâ semâ olmuş mekânun yâ şerâ
Yâ Nebiyyallâh ya hayre’-l verâ

3 Feyzüne nisbetle deryâdur kalîl
Nergisün yanında zerrîndür ‘ alîl
‘ Andelîb-i ravzân oldı Cibrîl
Yâ Rasûlallâh yâ hayra’l-verâ

4 Şer‘ -i pâkûn Hakk’a toğrı râhdur
Sünnetün tutmak ne ‘ âlî câhdur
Şeyh Hakkî hâdim-i dergâhdur
Yâ Rasûlallâh yâ hayra’l-verâ

183³⁶¹

VELEHÜ

(5+3) (3+5)

1 Vire gör varîñı Hakk’a
Kemâl-i âdemî budur
İre gör sırr-ı muṭlaḳa
Kemâl-i âdemî budur

2 Feth eyleyüp melekûtı
Keşf eyleyüp ceberûtı

³⁶¹ B142a.

Żabı eyleye gör lāhūtı
Kemāl-i ādemī budur

3 Çünki fānī ola vücūd
İder ġāyetine sūcūd
İde gör tekmīl-i şühūd
Kemāl-i ādemī budur

4 Hāne-i cismüñ yıķa gör
Cānuñ ‘ ışķ ile yaķa gör
Tā ‘ arş üstine çıķa gör
Kemāl-i ādemī budur

5 Koyup Hāķķıyā nokşānı
Bul kemālāt-ı insānı
Oķı nüshā-i Raĥmān’ı
Kemāl-i ādemī budur

FAŞL-I DER-MAḲĀM-I ʿ ACEM

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ lün

- 1 Şol gönül kim ʿ âlem-i ʿ ışka bugün sultân olur
Cümle ʿ âlem halkı aña bende-i fermân olur
- 2 Eyleyenler ʿ âlem-i kudsi dem-â-dem cılve-gâh
Gözlerine iki ʿ âlem anlaruñ zindân olur
- 3 Haḳ cemâlin rü ʿ yet oldu işbu gözlerde ğaraz
ʿ Āşıkı gör kim nazar-gâhı anuñ Raḥmân olur
- 4 Kağdı dilde yansa ʿ ışk-ı maḥabbet âteşi
Cennet-i dîdârı görmez lâyıḳ-ı nîrân olur
- 5 Tâc u tahtuñ bir ḳurı adı var ancak Haḳḳıyâ
Pâdişâh oldur gedâ-yı devlet-i ʿ irfân olur

VELEHÜ

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ lün

- 1 Ne Dımeşḳuʿş-Şâmʿı gözler ne Burusa çeşm-i dil

³⁶² B142b.³⁶³ B144b.

Sūy-i İstanbul'da qalmıřdur nigāhı muṭṭařıl

2 B yle olsun olıcaķ d ny da bir şehr-i   az m
H ki p k    b  ş f  v  hev s  mu  tedil

3 K lb-i    ş k gibi amm  kim s y nmez  teş 
  re yokdur  amdan gerekse yan yak l

4 ř  sepeydi k lb-i  teş-b r-  derv şe eger
G l gibi r y  kızarup h   olur mıyd  hacil

5 H k y  h k ından ol şehr n  tuv nger d r gelen
Anda  r m itmege k dir mi derv ş-i mu il

186³⁶⁴

VELEH 

Mef   il n/ Mef   il n/ Mef   il n/ Mef   il n

1 H k kat erleri d ny  v  m -f -h y  n eylerler
Bu m tem-h nede beyh de h y u h y  n eylerler

2  ıkar h n- b ile ba r-i bil d n şad d r   merc n
D k p ya  b-  r y  minnet-i dery y  n eylerler

3 Bulanlar s nede d  ı ge erler l le kayd ndan

³⁶⁴ B145a.

Görenler hâl-i yâri ‘ anber-i sârâyı n’eylerler

4 Yiter ehl-i dile zencîr-i ‘ ışka bend olup tırmaq
Ėam-ı Leylâ ile Mecnûn olup şaşrâyı n’eylerler

5 Çerâğ-efrûz olanlar Hakkıyâ nûr-ı ilâhîden
Cihânda şeb-çerâğ-ı hânümân-ârâyı n’eylerler

187³⁶⁵

VELEHÜ

Mefâ‘ ilün/ Mefâ‘ ilün/ Mefâ‘ ilün/ Mefa‘ ilün

1 şular kim ‘ ışka düşdi ‘ ârı vü nâmûsı n’eylerler
Komazlar bezm-i ‘ ışka zâhid-i sâlûsı n’eylerler

2 Marîz-i ‘ ışk olanlar istemezler derde dermânı
Hakîmâne yürürler tıbb-ı Calinus’ı n’eylerler

3 Seri eflâke irse ser-fürû itmezler ağıyâra
Düşerler pây-i yâre Ėayrı bir pâ-bûsı n’eylerler

4 Yumarlar gözlerin dünyâya vü ‘ uķbâya bakmazlar
Nazardan tarh idüp ma‘ kûlı vü maşsûsı n’eylerler

³⁶⁵ B145b.

5 Saʿīd olanlar ey Ḥaḳḳī bihişt içre bulurlar ḥūr
Taʿalluḳ gösterüp dehre zen-i menḥūsı nʿeylerler

188³⁶⁶

VELEHÜ

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün

1 Ey kerem-rev merḥamet ıssı Ḥudā

Eylegil irşād-ı tarīḳ-i ḥudā

2 Kūh-i dile niçe bir ʿaks eyleye

Sūy-i sivādan ḳurı şīt ü şadā

3 Ḳulle-i ḡaybuñdan irişdür bizüm

Gūş-ı dil ü cānımuza ḥoş nidā

4 Öyle nidā kim aña şāyestedür

Olmağa bu cān-ı ʿazizüm fedā

5 Senüñle ḳamu ʿāleme sultānsun

Ḳullarınuñ kemteri Ḥaḳḳī gedā

³⁶⁶ B146b.

189³⁶⁷

Ey ʿāşık-ı fūrkat-zede çeşmüñ ola rüşen
Yāruñ haberi itdi dili şād u şen
Mektüb-ı şerīfi ile mesrūr olduñ
Bir sāde selāmına anuñ kâʿil iken

190

Mefāʿ ilün/ Mefāʿ ilün/ Mefāʿ ilün/ Mefāʿ ilün
İdüp ʿazm-i sefer-i cānān esīr-i miḥnet oldum ben
Ġarīb oldum vaṭanda āşinā-yı fūrkat oldum ben
Kānāʿat eylemezken seyr-i dīdārı ile evvel
Degül mektüb şimdi bir selāma ḥasret oldum ben

191

Mefʿ ülü/ Mefāʿ ilü/ Mefāʿ ilü/ Faʿ ülün
Dādār-ı cihān eylemesin ʿālemi sensiz
Her kanda isen pādişāhum dünyāda var ol

192

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ lün
ʿĀdet-i ḳurbuñ olan baʿde nite şabr eyleye

³⁶⁷ B147b.

İnkıṭā' a kā' il olmaz ḥubbuña mu' tād olan

193

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

Zihī ben şimdi bildüm rüz-gāruñ neydüğün ey dil

Bilinmezmiş şafā-yı vaşl-ı yār ile geçen demler

194³⁶⁸

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

Şehā ḥayr itmek istersen yerine

Yerine düşmese ḥayrī yerine

Düşen dāne biter bitmez degüldür

Yerine biñ biter düşse yerine

195

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

Qaldum ayaqda diyü ğam yeme dünyādur bu

Bulınur manşıb u cāh elde hūner şağ olsun

³⁶⁸ B148a

196

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

Didiler bî-ḥaberler bağ-ı cennet kūyuña beñzer
Ḥaber virdi baña andan gelen ādem yalandur bu

197

Lİ VĀḤİDİ MİNE'Ş-ŞU' ARĀ'

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

Seri pā kılmayınca baḥr-i 'ışķa ṭalı bilmezsin
Nefes ṭutmaz isen dürr-i murādı alı bilmezsin

198

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

Āteş-i ğamda beni yār imtiḥān itdi yine
Yağdı cānum bağrumı miḥnetle ḳan itdi yine
Luṭf u ḳahrı cevher-i zātumda pinhāñ itdi hep
Her dü sırrın cān u cismünden 'ıyān itdi yine

199³⁶⁹

أَنَا الْمَطْلُوبُ فَاطْلُبْنِي تَجِدْنِي وَأَنْ تَطْلُبَ سَوَائِي لَمْ تَجِدْنِي 1

³⁶⁹ B149a. (Bu manzumenin çok uzun olması ve tercümesinin dipnota sığmamasından dolayı, tercüme ekler kısmında verilmiştir.)

2	أَنَا الْمَقْصُودُ لَا تَقْصِدْ سِوَانِي	كثير الخير فاطلُبني تجدني
3	أَنَا الرَّبُّ الَّذِي يَخْشَى عَذَابِي	جميع الخلق فاطلُبني تجدني
4	أَنَا الْمَلِكُ الْمَهِيمُ جَلَّ قَدْرِي	عَظِيمُ الْمَلِكِ فاطلُبني تجدني
5	أَنَا الْمَقْصُودُ لَا تَعْبُدْ سِوَانِي	أنا الجَبَّارُ فاطلُبني تجدني
6	أَنَا لِلْعَبْدِ أَرْحَمُ مِنْ أَخِيهِ	و من ابويه فاطلُبني تجدني
7	تَجِدْنِي فِي سِوَادِ اللَّيْلِ عِبْدِي	قريباً منك فاطلُبني تجدني
8	تَجِدْنِي فِي سُجُودِكَ حِينَ تَدْعُو	و حِينَ تَقُومُ فاطلُبني تجدني
9	تَجِدْنِي رَاحِماً بَرّاً عَطِروفاً	بِكُلِّ الْخَلْقِ فاطلُبني تجدني
10	تَجِدْنِي وَاحِداً صَمِداً عَظِيماً	كثير البرِّ فاطلُبني تجدني
11	تَجِدْنِي مُسْتَغِيثاً وَ مُغِيثاً	أَنَا الْقَهَّارُ فاطلُبني تجدني
12	تَجِدْنِي وَاسِعاً بِالْخَلْقِ عِبْدِي	أنا المذكور فاطلُبني تجدني
13	إِذَا الْمَظْلُومُ نَادَى كَظِيماً	قُلْ لِّبَيْكِ فاطلُبني تجدني
14 ³⁷⁰	إِذَا الْمُضْطَرُّ قَالَ أَلَا تَرَانِي	نظرت إليه فاطلُبني تجدني
15	إِذَا عِبْدِي عَصَانِي لَمْ يَجِدْنِي	سريع الاخذ فاطلُبني تجدني
16	وَمَنْ مِثْلِي وَ آيْنُ يَكُونُ مِثْلِي	فليس يكون فاطلُبني تجدني
17	هَلُمَّ إِلَيَّ لَا تَقْصِدْ سِوَانِي	أنا المَنَّانُ فاطلُبني تجدني
18	وَ إِنْ هُوَ تَابَ تَبَّتْ عِبْدِي	أنا التَّوَّابُ فاطلُبني تجدني
19	اتَذَكَّرْ لَيْلَةَ نَادَيْتَ سِرّاً	أَلَمْ أَسْمَعْكَ فاطلُبني تجدني
20	فَلَا يَنْجِيكَ يَا عِبْدِي سِوَانِي	من الميزان فاطلُبني تجدني
21	وَلَيْسَ يَحْلُكُ الْفَرْدُوسَ غَيْرِي	أنا الرَّزَّاقُ فاطلُبني تجدني
22	أَهْلُ فِي الْخَلْقِ مَنْ يَعْطِي جُزْئاً	سِوَانِي لَيْسَ فاطلُبني تجدني
23	اتَّعَرَّفْ غَافِراً لِلذَّنْبِ غَيْرِي	أنا الْعَفَّارُ فاطلُبني تجدني
24	سَاغْفِرُ لِلْعِبَادِ وَلَا أَبَالِي	غداة الحشر فاطلُبني تجدني
25	وَ أَرْحَمُ مِنْ عِبَادِي مَنْ عَصَانِي	بجهل منه فاطلُبني تجدني
26	وَ أَكْرَمُ مَنْ يَتُوبُ إِلَيَّ خَوْفاً	لِي الْأَكْرَامِ فاطلُبني تجدني

³⁷⁰ B149b.

و اكرم من ارید بلا حساب	انا الوهاب فاطلُبني تجدني	27 ³⁷¹
لِيْ اِلَّا لاء و النعماء عُبدي	لِيْ الخيرات فاطلُبني تجدني	28
لِي الدنیا ومن فيها جميعاً	لِي الملكوت فاطلُبني تجدني	29
تعزّز بي وَلَمْ ترقط مثلي	وَلَسْتُ تراه فاطلُبني تجدني	30
اتعرف من له اسم كاسمي	انا الرحمن فاطلُبني تجدني	31
اتعرف من يغيث الخلق غيري	من النيران فاطلُبني تجدني	32
اتعرف منقذاً غيري سريعاً	من الهلاكات فاطلُبني تجدني	33
اتعرف من يَقُلْ للشيء غيري	يكن فيكون فاطلُبني تجدني	34
اتعرف سائراً للغيب غيري	انا الستار فاطلُبني تجدني	35
انا الله الذي لاشئ مثلي	انا الديان فاطلُبني تجدني	36
اَنَا مَلِكُ الْمُلُوكِ و كُلّ ملك	لِي الميراث فاطلُبني تجدني	37
انا افقّي الدهور و قبل قبل	وَبَعْدُ الْبَعْدُ فاطلُبني تجدني	38
اَنَا الْوَهَّابُ يا عبدي سريعاً	وفي العهد فاطلُبني تجدني	39
اَنَا الْفَرْدُ المدبّر فوق عرشي	بلا تكليف فاطلُبني تجدني	40
وَ اِنِّي مِنْكَ قُرْباً بُعْداً	كَقَابِ قَوْسَيْنِ فاطلُبني تجدني	41

200³⁷²

TERCÎ -İ BEND-İ KİYÂSÎ

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilün

- 1 ‘H̱ābdan açdum gözüm ıurdum yirümden bir seher
‘Ayn-i ‘ibretle bu fānī ‘āleme kıldum nazar
H̱abbeye muhtāc palās içre her ehl-i hüner
Her ne deñlü var ise nādān elinde sīm ü zer

³⁷¹ B150a.

³⁷² B150b.

Zāğlar gül-zârda tûṭî kâfesinde âh ider
Ehl-i dil ayakda vü nâdânlar olmuş tâc u ser
Zulmeti âb-ı hayâta eylemiş devrân maḳarr
Gençler vîrânede cümle biḥâr içre güher
Her kime kim dost olsañ ol saña düşmen çıkar
Giryesine ‘âşîkuñ ma‘şûḳ eyler ḥandeler
Bûlbûl ağlar gül güler ‘âlem temâşâdur gider

2 Seyre çıkdum kim nice olmuş göreydüm gülsitân
Dehr elinden kıp kızıl kâna boyanmış erguvân
Servler ‘âlemden el çekmiş bunı söyler hemân
Kimse âzâd olunmaz ğamdan ki fânîdür cihân
Murğlar bu meskenüñ virüp fenâsından nişân
Ḥârdan ḥâr üzre yapmışlar fenâyı âşiyân
Ditreşür eşcâr bir gün irişür diyü ḥazân
Gül güler bir iki gün ‘ömrine olmuş şâd-mân
Kûşe-ber-kûşe tûrup bûlbûller eyler fiğân
Bu ne ḥâletdür didüm çıkdı didi bir bâğ-bân
Bûlbûl ağlar gül güler ‘âlem temâşâdur gider

3 Bu cihânun bir ‘aceb bezmine irdüm ben gedâ
Nâylar virür ḥaber ervâḥdan idüp şadâ
Çeng iki bükülmüş oldu bir nigâra mübtelâ
Eyleyüp ‘uryân ḥûblara iderler çün cefâ
Gûş-ı ṭanbûrı burup ṭa‘lîm iderler bir hevâ
Çâr-pâre dilbere çık çık deyu eyler nidâ

Ehl-i bezmün ‘aqlını almış o bezm-i bî-beķā
Kimisi ağlar kimi gülüp sürer zevķ u şafā
Bu ne ‘ālemdür didig’içün cevāb içün baña
Bir güzel sākī turup tekrār iderdi dā’imā
Bülbül ağlar gül güler ‘ālem temāşādur gider

4³⁷³

Ey Kıyāsī şehr-i İstanbul’da ben leyl ü nehār
Eyledüm taḥşīl-i ‘ilm [ü] ma‘ rifet çok rüz-gār
Bir niçe yıllar kelāmum dürlerin idüp nişār
Kanda kim insān ola ben anda buldum iştihār
N’ideyüm ammā ki baḥtum olmadı iķbāle yār
Tālib olsam ger bir evc-i ḥāke olur tār-ü-mār
Dā’imā bu ḥāle ağlayup idüp āh ile zār
Ġayret-i aķrān ile ğam cānuma itmişdi kār
Nā-gehān bir kūşeden bir pīr oldu āşikār
Didi budur belki resm-i rüzgār-ı rüzgār
Bülbül ağlar gül güler ‘ālem temāşādur gider

201

MÜFRED

Mefā‘ ilün/ Mefā‘ ilün/ Fā‘ ülün

Cihānda ādem olan bî-ġam olmaz

Anuñçün bî-ġam olan ādem olmaz

³⁷³ B151a.

MÜFRED

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Fā' ülün

Mürekkeb kim ola cārī vü berrāk

Karası kâtibüñ yüzün ider aq

203³⁷⁴

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Mülket-i 'Oṣmān içinde ḥānı bilmezsın nedür
Gerçi 'Oṣmānīsın ol 'Oṣmān'ı bilmezsın nedür
- 2 'Ayn-ı 'Oṣmānī gerekdür saña mehdī olmağa
Yoğ ise vechüñde ānuñ anı bilmezsın nedür
- 3 Şām içinde mağribe göçdi vucūd-ı āfitāb
Rūm'da şol zulmet-i ekvānı bilmezsın nedür
- 4 Kāfirūñ küfrinde inşāf ola sende olmaya
Muḳtezā-yı devlet-i imānı bilmezsın nedür
- 5 Dīde-i Ḥaḳḳ ile baqmazsañ bu Ḥaḳḳı-bendeye
Şāh iseñ de bende vü sulṭānı bilmezsın nedür

³⁷⁴ B151b.

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün

- 1 Dilüm derd ü elemden bir 'acebdür iftirāk itmez
Dem olmaz kim derūnum şerh-i aḥvāl-i firāk itmez
- 2 Yüri 'ilm-i ilāhī dersin sen öğren bunda zīrā kim
Sevād-ı lafz yarın ehl-i resmūn yüzün aḳ itmez
- 3 Gerekdür cünbiş-i dil tā ki sālīk ḳaṭ' -ı rāh ide
Nedendür seyr-i ilallāha kişi 'ışḳı Burāk itmez
- 4 Ṭa'āmuñ ḡam şarābuñ eşk-i ḥasret ḳıl bu yollarda
Ḥayıflar ol kese kim zāhir ü bāṭın yaraḳ itmez
- 5 Kesil Ḥaḳḳī ḳıṭār-ı būddan nā-būda hem-rāh ol
Ḥaḳḳ'a irmez o kim ehl-i fenāya iltihāk itmez

205³⁷⁵

TĀRĪḤ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

İrdi hejdeh sāl e çün 'ömri Bahāüddīn'imūñ

Çekdi levḥ-i rūyına ḥaṭṭ-ı siyehden şekl-i hā

³⁷⁵ B152a.

Remz idüp harf-i mücevherle didüm tārīhini

Ḳodı āb-ı ʿarızına nūrdan sūnbül bahā

206

TĀRĪḤ

Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilātün/ Fāʿ ilün

1

Hāle-dār oldı meh-i rūy-ı Bahāüddīn'üñ

Eyleye ḥazret-i Ḥallāḳ-i cihāñ pīr-i kemāl

2

Nağme-sencān-ı hüner Şehrī didi tārīhin

Rīş-nevā oldı dilā sūnbül-i gülzār-ı Cemāl

(1126)

207³⁷⁶

ایا قاری زاده هنیئاً لکم

1

مدام الصفاء علی المدام

فقد حلّ ميعاد ربّ کریم،

2

³⁷⁶ Tercümesi ekler kısmında verilmiştir.

حُلُولاً بِذِي الْقَعْدَةِ الْحَرَامِ

3 بِتَقْوَاكُمْ جَاءَ فَتَوَى دِمَشْقَ،

فَكَانَ الْأُمُورَ عَلَى النَّطَامِ

4 وَهَذَا قَمِيصٌ لَكُمْ سَابِغٌ،

بِذَاكَ بِهَاءِ ذَوَى الْعِمَامِ

5 غَدَا النَّاسُ وَاللَّهُ فِي مَنَّةٍ،

لَهُمْ عَجَزٌ شَكْرٍ إِلَى الْحَمَامِ

6 لَقَدْ ارَّخَ الشَّيْخُ حَقِّي لَهُ،

بِمَا فِيهِ رَمَزٌ إِلَى الْمَقَامِ

7 خَذُوا عَنْهُ تَارِيخَهُ أَنَّهُ

قُلُ اللَّهُ يَفْتِيكُمْ بِالشَّامِ

١١٣٠

208³⁷⁷

MÜFRED

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

³⁷⁷ B154b.

Ehl-i diller apusından h c ır ğ olma sağın
Kim ır ğ olsa olur ol apudan H kk 'a yağın

209³⁷⁸

VELEH 

F   il t n/ F   il t n/ F   il n

1 Ağlaram kim itmed m ışl h-ı h l
  lerem kim almadı tende mec l
 nki nokş n buldı   mr-i n zen n
Oldı tağş l-i kem l itmek mu  l

2  h kim gitdi bah r irdi h z n
  ndel b itdi yerinden inti  l
Eşk-i reng ni bit rdi baş a g l
D ne d ne t ze t ze al al

3 Ba ş-i   l      li aldır aradan
 n dimezler sa  a   ir bunda al
H z r ol H kk  kefen h z rla kim
Bunda alur h r a v  Keş m r  ş l

³⁷⁸ B155a.

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Cān u dilden diyelüm her bir nefes Allāh hū
 ' Ārife her bir nefesde oldı bes Allāh hū
- 2 Eydelüm bülbül gibi her sünbül ü gül göricek
 Tā ḥarāb olunca bizden bu kafes Allāh hū
- 3 Feyz-i Ḥaḫ zıkr-i ilāhī meşrebinden irişür
 Bil demekden aqdı Ceyhün u Aras Allāh hū
- 4 Yerde gökde ḥalk-ı ' ālem zıkr u tesbīḥ içredür
 Sen de dā'im dimege eyle heves Allāh hū
- 5 Ḥaḫḫıyā bāy u gedā fikrin derūnuñdan çıkar
 Zāhir ü bāḫın yiter feryād-res Allāh hū

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Vuşlata irmez elüm fūrḫatde ḫaldum ben ḡarīb

³⁷⁹ B157b.³⁸⁰ B158a.

Āşinādan dūr olup ğurbetde ҡaldum ben ğarīb

2 Tīĝ-ı berķ-efşān-ı ğamından ħirelendi gözlerüm
Rūz gitdi irdi şeb-i zūlmetde ҡaldum ben ğarīb

3 Zerre-vārem mihr-i ‘ālem-tāba ҡarşu fi’l-meşel
Bī- vüçūdam bir ҡurı şöhretde ҡaldum ben ğarīb

4 Şadme-i ğam lerze-dār itdi beni çün zelzele
İzţırāb-ı dil ile miḥnetde ҡaldum ben ğarīb

5 Bu neşīmen-ġāhda yoқdur baña cāy-ı ҡarār
Ḥaққıyā derd u ğam-ı hicretde ҡaldum ben ğarīb

212³⁸¹

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

1 Ey göñül ‘izzetle zillet ikisi birdür baña
Ya köle ya tāt-ı devlet ikisi birdür baña

2 Ya gül ü ya ḥār ola ya yār u ya aġyār ola
Ya maḥabbet ya ‘adāvet ikisi birdür baña

3 Olmadı ḥalқuñ dilinden çünki bir kimse ḥalāş

³⁸¹ B163a.

Ya selāmet ya melāmet ikisi birdür baña

4 Çekmedi ben çekdigüm miḥnetleri hîç bir eḥad
Şimdi ya miḥnet ya rāḥat ikisi birdür baña

5 Kaḅı gün aḥşāma irmez ‘ālem-i dünyāda baḅ
Ya ziyā ola ya zulmet ikisi birdür baña

6 Göz göre mir’āt-ı ‘ālemde çü yok rūy-ı şafā
Ya şafā vü ya küdüret ikisi birdür baña

7 Alışur terkīb-i zehr-i mār ile tiryāklar
Ya elemdür ya ki lezzet ikisi birdür baña

8 Nakd-i ‘ömri virmeden ğayrı nedür ‘ālemde sūd
Ya ḥasāret ya ticāret ikisi birdür baña

9 Bu kemāl ile çü noḅşānum arar ḥalk-ı cihān
Ya fazīlet ya cehālet ikisi birdür baña

10 Ya Dimeşku’ş-Şām ya Burusa Ḥaḅḅıyā
Ya kıyāmet ya ki hicret ikisi birdür bana

213³⁸²

VELEHÜ

³⁸² B164a.

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Ey gönül ağyârı terk it yâri gör
Çeşm-i cânûñ bir nefes uyarı gör
- 2 Güldür maḳşûd olan hârı bırak
Her varaḳda lafz-ı ma' nîdârı gör
- 3 Şol şadefde dürr-i meknûnı gözet
Gevher için semt-i kâna varı gör
- 4 Şoḫbet-i sulṭânı gözler kûl olan
Dârı ḳo dâr içre şol deyyârı gör
- 5 Yâri görmek olmaz ise âşikâr
Bâri anı remz iden âşârı gör
- 6 Bâb-ı Ḥaḳ' da fetḫ olunca müşkilûñ
Ḥaḳḳıyâ Ḥaḳḳ'a yûri yalvarı gör

214³⁸³

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

- 1 Ey gönül gel çeşm-i cânûñ yum bu ağ u ḳaradan

³⁸³ B165b.

Tā saña rūşen ola ağ u қарayı yaradan

2 Şâğ u sālīm ola mı hīç bulmayan қalb-i selīm
Merhem-i ğam bulmayan dil қurtılır mu yāreden

3 Bilmedüñ kimdür vücūduñ tahtına sulţān olan
Anı isterseñ seni қо ҳāşılı çık aradan

4 Gerçi kim nūr-ı ilāhī zulmet-i kevn içredür
Feyz-i rūḥ olmaz aña kim pür durur emmāreden

5 Hākķıyā nūr-ı tecellī iste Mevlā'dan yūri
Tā maķāmuñ ber-ter ola seb' a-i seyyāreden

215³⁸⁴

VELEHÜ

Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefā' ilün/ Mefa' ilün

1 Diyār-ı yāri bilmezdüm bilenlerden ḥaber şordum
Қarīb imiş қatı bu yol gelenlerden ḥaber şordum

2 Ғarīķ-i Ka' be-i vaşlı iki adım durur dirler
Ḥarīmde işbu beş vaķti қılanlardan ḥaber şordum

3 Meger Hākķ ile Hākķ olmaķ imiş maķşūdı ' uşşāķuñ

³⁸⁴ B167b.

İrüp ol menzile anda kalanlardan haber şordum

4 Yanımda hâzır imiş zâyî‘ oldı didüğüm gevher
Ararken sū- be –sū anı bunlardan haber şordum

5 Yoğ imiş ka‘ rı ey Hakkî meger deryâ-yı ma‘ nānuñ
Bu nazm-ı dürr ü mercāna talanlardan haber şordum

216³⁸⁵

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

1 Bârekallâh şûretün levhinde çok esrâr var
Dideye mir’ât-i rûyuñda niçe envâr var

2 Hâne-i ağıyâra girdükde der ü dīvârı ko
Kıl nazar Hakk ile anda yârdan deyyâr var

3 Bu vücûduñ ‘ âleminde yok yok ey dil ‘ ârif ol
Belki anda kâ’im olmuş dâ’imâ bir var var

4 Hağ seni mir’ât idüp gösterdi kudretten şü’ün
Kırdı bir bazarı kim anda dem-â-dem kâr var

5 Çeşm-i Hağ-bîne cihân âyine olur Hakkıyâ

³⁸⁵ B168a.

Görmez anı kim arada perde-i inkâr var

217³⁸⁶

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

- 1 Yâ ilâhî ‘ ıŝkuñ itdüm vaŝluña sermāye ben
Naqd-i ‘ ömrüm virdüm işbu kâr için yağmāya ben
- 2 Biñ bir ismüñ bu yedi biñ yılda vird itdüm dile
Bülbül-i ‘ ıŝkam ki geldüm gülşen-i dünyāya ben
- 3 Dürre-i beyzâ iken sâhil-niŝin-i fark olup
Döndüm işbu kânda yâķûte-i hamrāya ben
- 4 Şâh-bâl-i Şâh-bâz-ı himmetüm bâz eyledüm
Bu vücûdum Kâf’ı içre tâ irem ‘ Anķā’ya ben
- 5 Baħr-i kudret Haķķıyâ her cânibüm aldı benüm
Düşdüm âħir gide gide hayret-i kübrāya ben

218³⁸⁷

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

³⁸⁶ B169b.

³⁸⁷ B170b.

- 1 ‘ Işık ile âyîne-i dil gün gibi rûşen olur
Hâne-i cân ol tecelliden ziyâde şen olur
- 2 Hancer-i ‘ ışık olmasa yâre açılmaz sinede
‘ Işık ile beyt-i dilüñ her cânibi revzen olur
- 3 Kışt-zâr-ı maḥva saç işbu vücûduñ dânesin
Kim saña bir dâne soñra niçe biñ hırmen olur
- 4 Dervîşüñ devletlü başı var durur ma‘ nide kim
Şad hezâr esrâr-ı Hakk’a bātını maḥzen olur
- 5 Hâr u ḥaşāk riyâ vü zühdden pāk olsa
Her kimüñ Hakkî derûnı ‘ ışık ile gülşen olur

219³⁸⁸

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

- 1 ‘ Āşıkuñ hâl-i tecellide ruḥı gül-reng olur
Feyz-i nişve-baḥşı şüret bulsa ger mül-reng olur
- 2 Gülşen-i ḥikmetde ‘ āşık bülbül-āsâ bâ-neşât
Zâhid andan bûy almaz söyleseñ dil-teng olur

³⁸⁸ B171a.

- 3 İsm-i a‘ zām ıalb-i dervīşe tecellī ide çün
Şāh-ı ‘ ālem-gīr-veş ol mālīk-i evreng olur
- 4 Gevher-i hikmet nedür nādān bilmez ıadrini
Mühre ile belki yanında anuñ hem-seng olur
- 5 Çün vücūd-ı mümkünüñ miqdārı yokdur Hakkıyā
Ya vücūd-ı vācibe vezn ile niçe deng olur

220³⁸⁹

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün

- 1 Feyz kim hāşıl ola cān u dile ilhāmdan
Şūfī-i şāfī mürevvaķ mey iķer ol cāmdan
- 2 Degme dil bilmez cihānda feyz-i Hāk keyfiyyetin
Tatmayınca bir vakıtde ol mey-i gül-fāmdan
- 3 Şöhret ü şān ‘ āşıķa elbette sedd-i rāh olur
Kāma irmez işbu yolda geçmeyince nāmdan
- 4 Var şabāha ıalma kim rüsvāy olursın ‘ āķıbet
Kendiñi setr it libās-ı ‘ ışķ ile aķşamdan

³⁸⁹ B172b.

- 5 Hakkıyâ çün rûh-ı hatmü'l-evliyâ Şâm içredür
Geçmek olmaz bu cihânda câna nefs-i Şâm'dan

221³⁹⁰

VELEHÜ

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' ilün

- 1 Habbe-i dil tarh idüp hâk-i fenâya hâşıl ol
Kendiñi yoğ eyleyüp yoklukda vara vâşıl ol
- 2 Nefs-i emmâre hevâsın bād-ı ' ışka vir yürü
Feyz-i rûh isterseñ âhir evvelâ ehl-i dil ol
- 3 Lutfâ haml eyle ne kahr eyleyse Sultân-ı cihân
Müdbir olma işbu dergâh içre ' abd-i muķbil ol
- 4 Zâhid-i hod-bîne bakma hod-be-hod eyle nazâr
Zühdi tebdil eyle ' ışka kâr budur ' âķil ol
- 5 Cevher-i eşyâda Hakkî sırr-ı esmâyı gözet
Âdem-i pür-ma' rifet insân içinde kâmil ol

³⁹⁰ B173a.

Lİ MUḤARRİRİH

Mef'ülü/ Mefā'ülü/ Mefā'ülü/ Fā'ülün

- 1 Her kim ki gere gögsini çün yay olısdur
 ẖaddi būkilüp āh ile şan nāy olısdur
- 2 Aşhāb gibi faḳrı ḳabūl eyleyen ādem
 Şūretde vū ma' nāda yarın bāy olısdur
- 3 Ālūde-i ḥāk olmada zillet görinürse
 Bir gün gele kim zerre daḥi ay olısdur
- 4 Dünyā evi her-çend ki ola çarḥa ber-ā-ber
 Erbābına ḥāk altı yarın cāy olısdur
- 5 Ḥaḳḳī bu sülūk içre saña olmaya hem-rāh
 Kimdür ki reh-i dūrda hem-pāy olısdur

VELEHÜ

Mef'ülü/ Mefā'ülü/ Mefā'ülü/ Fa'ülün

- 1 Āsūdeleri 'ıṣṣa niçe da' vet idersin

³⁹¹ B175b.³⁹² B176a.

Rāḥatda iken anları pür-miḥnet idersin

2 Var ise yanuñda ‘amelüñden gül ü reyḥān
Ḳabre giricek meskenüñi cennet idersin

3 ‘Aḳluñ var ise zühd ü riyāyı bırağursın
‘Işḳ erlerinüñ pāyesine himmet idersin

4 Ḥodbīn olan ādemde görünmez eşer-i nūr
Görmek ise maḳşūd o yüzi ğayret idersin

5 Bu tekye-i ‘ālemde irişdüñ ise pīre
Ḥaḳḳī dem-i vaşl-ı Ḥaḳ’a dek ḥidmet idersin

224³⁹³

Lİ MUḤARRİRİH

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ lün

1 Bülbülem zāġān-ı ‘ālem hem-zebān olmaz baña
Ṭūṭiyem her bir mısıır şekker-sitān olmaz baña

2 Rūm’dan Şām’a egerçi eyledüm seyr ü sefer
Bāġ-ı Firdevs olsa ‘ālem āşiyān olmaz baña

³⁹³ B178b.

- 3 Gülşen-i dilde hezâr ism-i ilâhî okuram
 Güft ü gûy-ı murğ-ı bî-dil dâstân olmaz baña
- 4 Ben ğidâyı feyz-i Mevlâ ile buldum perveriş
 Her ğidâ kuvvet- fezâ-yı cism ü cân olmaz baña
- 5 Şems-i vaḥdet ideli çeşm-i dile Ḥaḳḳî zuhûr
 Keşret-i ḥalḳa bakup hergiz gümân olmaz bana

225

VELEHÜ

Fe' ilâtün/ Mefâ' ilün/ Fe' ilün

Fe' ilâtün/ Fe' ilâtün/ Fe' ilün

(Fâ' ilâtün)

(Fa' lün)

- 1 Berf bârân olup cibâl üzre
 Artdı günden güne şeyb ile vaḳâr
- 2 Kır u ya fahme döndi miḥnetden
 Dilimüz olalı dilâ kış qar
- 3 Āteş-i 'ışkı bulmayan Ḥaḳḳî
 Serdlikden ḥaṭab-ı kûh yaḳar

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

- 1 Furşat elde dime kim māni' çok
Her murāda vüṣūle imkān yok

- 2 Ac olur ḥalkuñ ekseri şimdi
Ya bir olur içinde ya iki tok

- 3 Ne bahārı ola zemistānuñ
Ger sen anda serüñe çigdem şok

VELEHÜ

Fe' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

Fe' ilātün/ Fe' ilātün/ Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

- 1 Tā ezelden egerçi ḥalk-ı cihān
Şām cennet-meşāmdur didiler

³⁹⁴ B179a.

2 Düşdiler nāra velīkin ebedī
Neleri içdiler neler yediler

228³⁹⁵

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ lün

1 Bāde-i ‘ışk-ı Hudā’dan neşve-yāb olmak ne güç
Bezm-i ünse dāhil olup feth-i bāb olmak ne güç

2 Dest-i luṭf-ı Hāk ‘imāret eylemişken ādemi
Şadme-i kahrı ile āḥir ḥarāb olmak ne güç

3 Hicr elinden cām-ı dīde pür-şarāb-ı erḡuvān
Āteş-i derd ile cān u dil kebāb olmak ne güç

4 Cennet-i rahmet müyesser olsa ‘ıyd eyler gönül
Bir nefes nār-ı ḡāzab içre ‘azāb olmak ne güç

5 Hākḳıyā ehl-i fenā buldı beḳā-i cāvidān
Rāh-ı Hāk’da ölmeden öñdin türāb olmak ne güç

³⁹⁵ B180b.

VELEHÜ

Fâ' ilâtün/ Fâ' ilâtün/ Fâ' lün

1 Çün dem-i âhirde gelürsen bana
Gelmeñ için de baña gül ey melek

2 Bâğ-ı cihānda niçe bir hār hār
Bir güle baķ yüzüme geçsün dilek

3 Cānumı dünyāda koma al götür
Cāy-gehin eylegil evc-i felek

VELEHÜ

Müfte' ilün/ Müfte' ilün/ Fâ' ilün

1 Bülbül isen giryeyi kār it saña
Ağlama hālün bu cihānda baña

2 Bâğ-ı İrem şanma bu dünyā evin
İtme kıyās ey kişi hārı aña

3 Kaldı gönül künc-i belā içre hāy
Raḥmet aña kim anı bir dem aña

³⁹⁶ B181a.

4 Müfte‘ ilün müfte‘ ilün fâ‘ ilün
Vezn ile mevzûna nazar kılsaña

231³⁹⁷

VELEHÜ

Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün/ Fâ‘ ilün

1 Yâ ilâhî cām-ı ‘ışkuñla dilüm mestâne kıl
Cisme bir luṭfuñ olursa biñ kerem de cāna kıl

2 Pertev-i şems-i tecellî sū-be-sū ‘aḳs eylesün
Ser-te-ser bu cism ü cān dīvārını vîrâne kıl

3 Ḥamdülillāh kim ğamuñ deryāsına düşdüm bugün
Eşk-i çeşmüm ‘ışk u şevḳ ile çün dürdâne kıl

4 Ger beni benden alursa keyf-i şaḥbā-yı ğamuñ
N’eylerem ‘aḳl-ı ma‘āşı tā-ebed dīvâne kıl

5 Her ne sırruñ şūreti var ise ey dānā-yı rāz
Toğmağa her bir yüzi Ḥaḳḳī derūnı ana kıl

³⁹⁷ B181b.

232³⁹⁸

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

1 Ey naẓar-gāh-ı Hudā-yı zü'l-cemāl
Kıl naẓar bu bende-i bī-çāreye
Āb-ı rūyuñla Cemāl olur Celāl
Kıl şefā' at işbu yüzi qaraya

2 Āşīyem telvīndür hāl-i dilüm
Tīg-ı hicr ile dilüm oldu dilim
Kalmışam ğurbetde dūr oldu ilüm
Hasteyem merhem irişdür yāreye

3 Yā Rasūlallāh yā ḥayra'l-verā
Giryeden çokdur gözümde mācerā
Ḥaqqī'i yarın şefā' atle ara
Girmesün maḥşerde kimse araya

233³⁹⁹

VELEHÜ

Fā' ilātün/ Mefā' ilün/ Fe' ilün

Mef' ūlū/ Mefā' ilün/ Fa' ūlün

³⁹⁸ B182a.

³⁹⁹ B182b.

- 1 Cāndur çün seffine dil şandal
Bāb oldı dehān zebān mandal
- 2 Sürmedān ü kühl devāt ü mīdād
Dest-i kâtipde hāme çün mindel
- 3 Gülşen olur sürūr ile bu dil
Nağmeler dilde sürūd-i ‘andel
- 4 Gevher ister iseñ gözet cānı
Teşne-i dil ile var ma‘den del

234⁴⁰⁰

VELEHÜ

Fā‘ ilātün/ Mefā‘ ilün/ Fe‘ ilün

- 1 Hāmeden taşdı feyz ile deryā
Anı deryā dimez mi dil der ya
- 2 Düşmen-i ‘ilme ider celb-i memāt
Olur aḥbāba bā‘ iş-i maḥyā
- 3 Bıkr-i ma‘ nāya olur nā-maḥrem
Her kimüñ olmasa çeşminde ḥayā

⁴⁰⁰ B183a.

Noktayı bildün ise Hakkı dime

Bu raqamlar neden oldu āyā

235⁴⁰¹

Fā^ˆ ilātün/ Fā^ˆ ilātün/ Fā^ˆ lātün/ Fā^ˆ ilün

Ṭıfl-ı dil kıaddün görüp ˆışka elifden başladı

رَبِّ بِسْرَ لَا تَعْسَرُ رَبِّ تَمَّ بِالْخَيْرِ⁴⁰²

236⁴⁰³

MÜFRED

Mefā^ˆ ilün/ Mefā^ˆ ilün/ Fā^ˆ ūlün

Ne sendendür ne bendendür cüdāluk

Felekdendür bu işte kethüdāluk

237

MÜFRED

Bir dūrzi şuhınuñ biraz esbābın elledüm

⁴⁰¹ B183b.

⁴⁰² Allah'ım! (İşlerimi) kolaylaştır, zorlaştırma, Rabb'im (işlerimi) hayırla tamamla

⁴⁰³ B184b.

Bir arpı ekdi amze-i mest tiñledüm

238

Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün

Ü otuzla bir otuz bir ad olur

Bu mu' ammāyı bilen üstād olur

SONUÇ

El yazması eserler, bir devrin, bir milletin hazinesi, kültürü, âdeta hafızasıdır. Bu yazmalar vesilesiyle müellifin hayatı, fikriyatı, tecrübeleri ve bilumum yazıları incelenmekte, biricik olmaları da kıymetlerini kat-be-kat arttırmaktadır.

Mecmûalar da, tıpkı yazmalar gibi nadir eserlerden olup, keşfedilmeyi beklemektedir. Bu tezde, hem İsmail Hakkî Bursevî gibi velûd bir müellifi, hem O'na ait el mecmûa türünde bir el yazması eseri çalışıyor olmanın, bize çok şey kattığını ifade etmeliyim.

Çalışmamızda, mecmûa türünü, mecmûaların tasniflerini, edebiyat ve kültür tarihine olan katkılarını ele almaya çalıştık. Ve bu süreçte, mecmûalara dair çalışmaların hız kazandığını ancak, bu çalışmaların geliştirilerek devam etmesi gerektiği hususunu farketmiş olduk. Kezâ, mecmûa ve yazma eser üzerine çalışmanın birtakım zorluklarıyla da karşılaştık; bazı sayfaların kopuk olması, nazım şekillerinin karışıklığı, diğer nüshaları arayış.. vb. gibi. Ancak, gerek çeviriyazımda gerekse muhteva analizinde yalnızca manzum kısımları ele almamıza karşın; mecmûaların konu ve çeşitlilik bakımından ne kadar zengin olduğuna da şahit olduk. Zîrâ bu mecmûa, Bursevî'nin hissiyatı, fikriyatı, özlemleri, ilâhî aşkı gibi pek çok konuyu içinde saklamaktadır. Aynı zamanda muhtevasında mûsikî makâmıların da bulundurduğundan, bestelenmeye olanak sağlayacak manzumuları de hâvi olması, hakikaten hem mûsikî hem de edebiyat ve tasavvuf camiası cihetiyle büyük zenginliktir.

Biz bu çalışmamızı, hem Osmanlı Türkçesi ile hemhâl olmak, hem de ilim, irfan ve gönül ehli, Hak dostu âlim Şeyh Hakkî'yi tanımak, mecmûalarla tanış olmak, Bursevî'nin raflarda saklı kalmış nâdide vâridât ve manzumelerini gün yüzüne çıkarmak gibi gayelerle ortaya koymayı hedefledik. Muhakkak ki eksik ve kusurumuz çoktur, mahzun oluruz lakin yine de ilim âlemine bir nebze de olsa katkıda bulunabilir isek, bu bizi ziyadesiyle mesrur edecektir.

KAYNAKÇA

- Aynur, Hatice, vd., *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII-Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali, *İsmail Hakkî Bursevî*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013.
- Birici, Sevim “Nedîm Dîvânı’nda Ateş ve Ateşle İlgili Kelimelerin Kullanımı”, *Journal of Turkish Language and Literature*, C. II, S. 4 (2016), ss. 1-15.
- Bursevî, İsmâil Hakkî. *Dîvan*, Haz. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yayınları 2000.
- Bursevî, İsmail Hakkî, *Mecmûatü’l-fevâid ve’l- vâridât*, Genel, 87: 1a-184b. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 6. b., İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1969.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. 33.b., Ankara: Aydın Kitabevi, 2017.
- Döner Nuran, “İsmail Hakkî Bursevî’nin Kitâb-I Kebîr’i Ve Bursevî’de Vâridât Kültürü”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15 (2005), ss. 311-334.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. 13. b., İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Fazlıoğlu, İhsan. *Fuzulî Ne Demek İstedi?*. 5. b., İstanbul: Papersense Yayınları, 2016.
- Feyzli, Hasan Tahsin, *Feyzü’l-Kur’ân*, 2. b., İstanbul: Server Yayınları, 2016.
- Gıynaş, Kamil Ali, “Şiir Mecmûaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2011), ss. 245-260.
- Gökbulut, Süleyman, “İlim Tasnîflerinde Tasavvufun Yeri”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), ss. 258-259.
- Gözütok, Şakir, “Tasavvufî Eğitimde Bilginin Elde Edilmesi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2001, s.94.
- Hücvirî, *Keşfü’l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010.
- İbn Haldun, *Şifâu’s-Sâil*, çev. Süleyman Uludağ, 2. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 1998.
- İdiz, Ferzende, “Tasavvufta İlm-i Zâhir-İlm-i Bâtın Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S.25, 2006, s.238.
- İmam Gazzâlî, *el-Münkız mine’d-dalâl*, çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- İskenderî, İbn Ataullah, *Tasavvufî Hikmetler: Hikem-i Atâiyye*, Haz. Mustafa Kara, 5. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s. 28.
- Kam Ferit, *Vahdet-i Vücûd*, Haz. Ethem Cebecioğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2. b., İstanbul: Sır Yayınları, 2008.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 11. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.

- Karaman, Hayreddin - Çağrı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C.5, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kartal, Abdullah, "Tasavvufun Bir İlim Olarak İnşâ Süreci". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 24, 2015, ss. 153-154.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, 4. b., İstanbul: İz Yayınları, 2015.
- Kelâbâzî. *Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ, 5. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Kemikli, Bilal, *Sun'ullâh-ı Gaybî Dîvânı*, İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Kemikli, Bilal, *Sun'ullâh-ı Gaybî: Hayatı- Eserleri-Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. 9. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- Kübra, Necmüddin, *Tasavvufî Hayat*, Haz. Mustafa Kara, 3.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, ss. 166-167.
- Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler-Mazmunlar ve Mefhumlar*, 2.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Mâruf Akade-mim. *Mâruf Akademik Gelişim Programı (M-AGEP) 15. Konferans - Prof. Dr. Abdurrezzak TEK. Erişim: 10 Haziran 2019.*
<https://www.youtube.com/watch?v=3QQXYoUnak4&t=1508s>.
- Mengi, Mine, *Divan Şiiri Yazıları*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Michon, Jean-Louis – Gaetani, Roger, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, çev. Nurullah Koltaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Namlı, Ali, *İsmâil Hakkî Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Salgar, M. Fatih, *Türk Müziğinde Makâmlar, Usuller ve Seyir Örnekleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Serrâc Tûsî, Ebû Nasr, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Sucu, Nurgül, "Zâhid-Sûfî Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri", *İstem*, S.10, 2007, ss. 227-253.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer, *Avârifü'l- Meârif*, çev. Doç.Dr. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.
- Şentürk Lütfi, Yazıcı Seyfettin, *İslam İlmihali*, 5.b., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 38.
- Uludağ, Süleyman, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvufta Usûl Meselesi*, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı Tebliğleri-09, Ed. Prof. Dr. Mustafa Tahralı, İstanbul, 20-21 Mart 2004, s.1048.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 2. b., İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.
- Vassaf, Hüseyin, *Kemal-nâme-i İsmâil Hakkî*, Haz. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yayınları, 2000.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvufta Usûl Mes'elesi*, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı Tebliğleri-09, Ed. Prof. Dr. Mustafa Tahralı, İstanbul, 20-21 Mart 2004, s. 1099.

Baydar, Salih Cenap. “Prof. Dr. Bilal Kemikli İle Tasavvuf Üzerine”. Erişim: 24 Mayıs 2019. <https://youtu.be/bdLLLSEJPW8.03.08-07-36>.

Yeşil, Muhammed Salih, *Vahdet-i Vücûd ve Mevcûd*, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013.



EKLER

Ek-1: 199 Numaralı Manzumenin Tercümesi

1. Matlub benim (talep edilen) benim,beni talep et ki beni bulasın
Benden başkasını talep edersen beni bulamazsın
2. Maksud benim (yönelinen) benim benden başkasına yönelme
Hayrı çok olanı, beni talep et ki bulasın
3. Benim o Rab ki azabımdan korkar
Bütün yaratılmışlar, o halde beni talep et ki bulasın
4. Benim hükümrân olan melik, kudretim yücedir
Mülkü görkemli olan, o halde beni talep et ki bulasın
5. Maksud benim, benden başkasına tapma
Cebbar benim o halde beni talep et ki bulasın
6. Ben kula kardeşinden daha merhametliyim
Ve ana babasından, o halde beni talep et ki bulasın
- 7.Gecenin karanlığında ey kulum bulursun beni
Sana yakın, o halde beni talep et ki bulasın
8. Secdelerinde dua ederken bulursun beni
Ve kalktığında, o halde beni talep et ki bulasın
9. Merhametli, iyiliksever ve şefkatli bulursun beni
Bütün yaratılmışlara karşı, o halde beni talep et ki bulasın
10. Vâhid, Samed ve Azîm olarak bulursun beni
Ve iyiliği çok olan, o halde beni talep et ki bulasın
11. Yardım isteyen ve yardım eden olarak bulursun/görürsün beni
Benim Kahhâr olan, o halde beni talep et ki bulasın

12. Bütün yaratılmışları kuşatmış olarak görürsün beni ey kulum

Zikredilen benim, o halde beni talep et ki bulasın

13. Mazlum öfkeyle dolu olarak haykırdığında

Derim yettim! O halde beni talep et ki bulasın

14. Dara düşen “Beni görmüyor musun?” dediğinde

Bakarım ona, o halde beni talep et ki bulasın

15. Kulum bana isyan ettiğinde görmez beni

Hızla cezalandıran olarak, o halde beni talep et ki bulasın

16. Benim gibisi var mı? Nerede var benim gibisi?

Asla olamaz, o halde beni talep et ki bulasın

17. Gel bana benden başkasına yönelme

Benim Mennân, o halde beni talep et ki bulasın

18. O tevbe ederse kulumun tevbesini kabul ederim

Benim Tevvâb, o halde beni talep et ki bulasın

19. Hatırlıyor musun gizliden nida ettiğin geceyi

Duymadım mı seni? O halde beni talep et ki bulasın

20. Benden başkası seni kurtaramaz ey kulum

Mîzanda, o halde beni talep et ki bulasın

21. Benden başkası seni Firdevs’e sokamaz

Benim Rezzâk, o halde beni talep et ki bulasın

22. Yaratılmışlar içerisinde var mı bolca veren

Benden başka, y o halde beni talep et ki bulasınok!

23. Günahları benden başka bağışlayan birini tanıyor musun?

Benim Gaffâr, o halde beni talep et ki bulasın

24. Hiç aldırmadan bağışlayacağım bütün kulları

Haşr günü sabahı, o halde beni talep et ki bulasın

25. Merhamet edeceğim kullarımdan bana isyan edenlere
Câhilce, o halde beni talep et ki bulasın
26. Benden korkarak bana tevbe edenleri onurlandıracağım
Hem de nasıl! O halde beni talep et ki bulasın
27. Dilediğimi de hesapsız olarak onurlandıracağım
Benim Vehhâb, o halde beni talep et ki bulasın
28. Bütün nimetler ve lütuflar benimdir ey kulum
Bütün hayırlar benimdir, o halde beni talep et ki bulasın
29. Bütün dünya ve içindekilerin hepsi benimdir
Melekût benimdir, o halde beni talep et ki bulasın
30. Benimle izzet bul asla benim gibisini görmedin
Göreceksin de değilsin. O halde beni talep et ki bulasın
31. Benim ismim gibi ismi olan birini tanıyor musun?
Benim Rahman, o halde beni talep et ki bulasın
32. Benden başka tanıyor musun yaratılmışları kurtaran
Ateşlerden, o halde beni talep et ki bulasın
33. Benden başka tanıyor musun hızla kurtaran
Ölümlerden, o halde beni talep et ki bulasın
34. Benden başka tanıyor musun bir şey için diyen:
“Olsun!” Ve böylece o şeyin olduğu, o halde beni talep et ki bulasın
35. Benden başka tanıyor musun kusurları örten birini?
Benim Settâr, o halde beni talep et ki bulasın
36. Benim gibi bir şeyin olmadığı bir Allah’ım ben
Benim Deyyân, o halde beni talep et ki bulasın
37. Ben meliklerin melikiyim ve bütün mülk
Bana kalacaktır, o halde beni talep et ki bulasın

38. Benim âfetim zamandır ve öncenin öncesidir

Ve sonranın sonrasıdır, o halde beni talep et ki bulasın

39. Benim Vehhâb ey kulum hızla çokça veren

Ve ahdine de vefâ gösteren, o halde beni talep et ki bulasın

40. Benim yegane arşımın üzerinden bütün işleri idare eden

Keyfiyet olmaksızın, o halde beni talep et ki bulasın

41. Elbette ben önce sana yakın sonra da uzağım

Tıpkı yayın iki ucu arası kadar, o halde beni talep et ki bulasın.

Ek-2: 207 Numaralı Manzumenin Tercümesi

1. Ey bu kitabın içindekileri okuyanlar

Gözünüz aydın; (bu kitap) saf ve hoş şeyleri getirir.

2. Zilkade ayna girişle birlikte Kerem sahibi Allah'ın karşılaşma miâdı girmiştir, zamanı gelmiştir.

3. Sizin takvanızla Şam fetvası geldi. Bunun üzerine işler bir nizam bir sistem üzerine oldu.

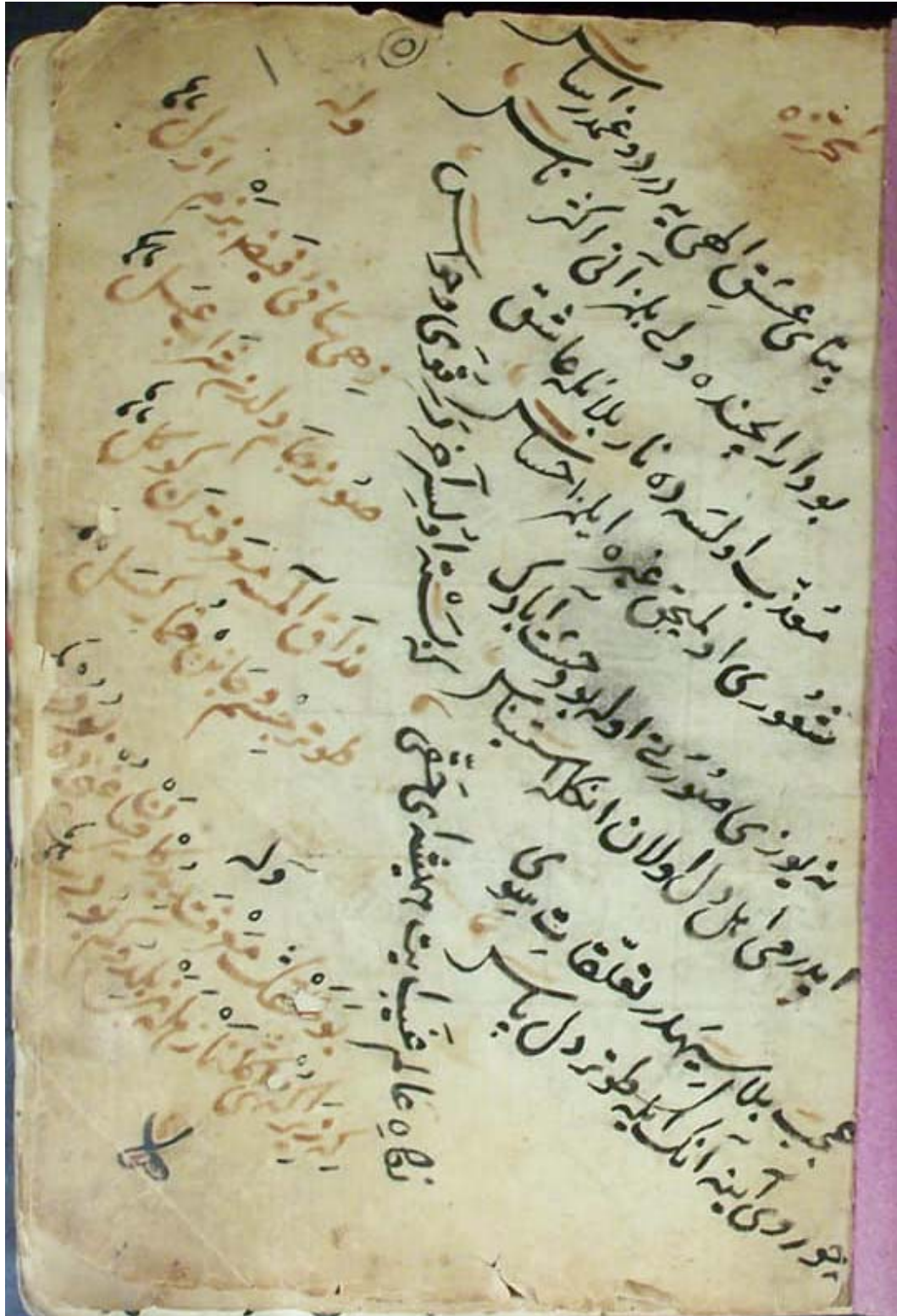
4. Bu da sizin için bereketi bol / kuşatıcı bir gömlektir, onda sarıklıların şânı vardır.

5. İlerde, insanlar Allah'ın minnetinde olacaklardır. Onlar bir acz ve şükür hâlinde olurlar.

6. Şeyh Hakkı bunu aşağıdaki tarihe göre yazmıştır. Bu tarih, (içinde) makâmına işaret edecek bir şeyler barındırmaktadır.

7. Bu yazdıklarımın tarihini şu olduğunu bilin. De ki; “Allah sizi Şam’da fetvâlandırınsın”

Ek-3: Fevâid Mecmûası'nın Müellif nüshasından örnek sayfalar



زیرافتند ۶۱	حصار ۶۴	نهارند ۶۷	بیاتی ۶۸
گزیز ۶۶	سنبله ۵۰	عوضیاد ۵۴	مایه سکا ۵۸
اسفهان ۳۱	عجم کوردی ۳۵	سکاه ۳۹	بسته کار ۴۳
انشابور ۱۷	نوا ۲۱	نهفت نوا ۲۴	بوسلک ۲۸
راست ۲	رهاوی ۴	بجگاه ۱۰	ماهوز ۱۴

حسین خان ۱۲۸	عجم شیراز ۱۴۲	فوجیناک ۱۴۸	شکسم ۱۴۶
مخالفت ۱۲۲	حجاز ۱۲۹	عزال ۱۳۰	شهنواز ۱۳۴
چادرگاه ۱۲۱	ایچ ۱۱۰	ایچ عرا ۱۱۶	عراق ۱۱۸
عشاق ۹۰	غیر ۹۴	مخبر حینه ۹۸	باباطاهر ۱۰۳
دوگاه ۷۶	صبا ۷۸	کوسک ۸۷	حسین ۸۵

در مقام آشتی
 فصل کلمه ای بیل آجل کلمه
 بنم باغ ابرو فروشنده جامده ملکہ ہے
 فصل کلمه اول نیک خوش معی کل خندان دس
 منتظم صافن پیشان تہ شنبکہ ہے
 کندی صافن لالہ یہ
 نقطہ کلک زل داغ اولہ ی جان لکہ ہے
 ویدی زینت جہر محبوبہ فضل لکہ ہے
 کلشن دہرک وفا سن کو مدی مین غزل
 پنجہ مغر اولہ سن اکہ بیل لکہ ہے
 حقیقا اوراق دہرہ رنگ ویدی سوزارک
 تا قیامت آچلو رقتہ قر نفل لکہ ہے

۷۵

فهرست مقامات الهیة				
واست	رهاوی	پنجگاه	ماهون	نشا بور
نوا	نهفت نوا	بوسلک	اصفهان	عجم کوردی
سکاه	بسته کار	نکزین	سنبله	عرضبار
ما به سکاه	زیر افکند	حصار	نھاوند	بیای
دوگاه	صبا	کوچک	حسین	عشاق
مختبر	مختبر حسین	باباطاهر	جارگاه	اوج
اوج عراق	عراق	غالف عراف	حجاز	عزال
شهران	عشیران	عجم عثمان	فرچناک	عجم

بسم الله
 اصله باسم الله ١٠ حركت س م

الهيئة في الأصل تعطى الذات وهي هنا عبارة عن القدرة وجعلت الـ بـ لا عنها أو لا يخلق بساكن
 أن الأصل فيها السكون والحركة عبارة عن الوجود فوصل بها إلى الرطب الذي هو الوجود والساكن في
 الأصل هو العدم كما أن الحركة هو الوجود فوجد المحدث بعد أن لم يكن وهو ليس في الملك بالمعنى القديم
 هو الملك انتهى من الوجود نتيجة حركة الساكن فبالإظهار الوجود ولا يابى عن القدرة وحركتها ظهر
 الوجود في النقطة ثم العباد من العبودية في الأصل التمييز وهو وجود العبودية في النقطة
 العبودية **قَالَ** ملكوتية لأنها روح الوجود والنقطة جبروتية لأنها دالة على العظمة والجلالة الشاهدية
 والحركة شهادية ملكية **وَالْف** المحذوفة التي هي بـ من هنا هي خفية العالم بالكلية أي بـ قام كل شيء
 واحتج سبحانه وتعالى من النقطة تحت **أَلِف** فاضت العين الغلبة الوجودية حجاباً لرفقها لا يرى بغير **الـ**
 المحجب فينظر إلى **أَلِف** ونقطة **وَالِدَا** **قَالَ السَّيِّد** قد مره أنا النقطة التي تحت **أَلِف** واسمها **الـ** التي هي بـ
 العباد والعبودية المعبودة تعقبي الخفا من حيث غيب ذاته وإن دلت عليها **الـ** التي هي بـ من حيث ظهور
 صفاته ولذا أضاف الاسم إلى الجلالة ومنزلة العباد تعقبي الظهور من حيث تبيينه في منزلة **الـ** كما أن المنزلة الظاهرة
 التي باطن ولا بد منها والآلة تعقبت المراتب والبطون **وَالْف** إشارة أخرى وهي أن **الـ** في الوجود
 فاول الحروف هي **أَلِف** من سبع نقاط ومن خمس ومرتبة أصل الشدة وما عده هو الوجود فجعل النقطة الواحدة
 دالة على الوجودات في الكثرة كل حرف بسيط من **أَلِف** إلى **أَلِف** المتناهية التي هي هـ في الوجود فبـ من حيث
 بالنسبة إلى النقاط وبرهانها كما أن تلك الحروف في قبيل **أَلِف** لها أيضاً النسبة إلى الكثرة كما أن تلك النسبة إلى
 الآيات وهي كـ في النسبة إلى السور فاضت لكل حرف نقطة الوجود واليه الإشارة **بِقَوْل** إلى القامية **وَفِي كُلِّ شَيْءٍ**
لَا يَتَرَى عَلَى شَيْءٍ وَاحِدٍ أَمَارَاتِ الْإِنِّ كل شيء من الأشياء والامارات في الصورة فهو بسيط في المعنى ومركب في

Ek-4: Mecnûadaki Musiki Makamları, Nazım Tür ve Şekillerine Dair Tablo

makam	manzume sıra no	ilk mısra	nazım şekli	nazım türü	B	M
-	1	Binâ-yı ‘ışk-ı ilâhîye derd u gâmdur esâs	Gazel		1a	71b
-	2	Zihî sâķî-i feyz-i bezm-i ezel	Kıt’a		1a	71b
-	3	Bu [...] ma’ rifet didikleri ğoncede bûdur	Müfred		1a	71b
Rast	4	Faşl-ı güldür sen de ey bülbül açıl güller gibi	Gazel		2b	72b
Rast	5	Nergis-i bâğ gibi ‘âlemde	İlahi		-	72b
Rast	6	Murâd-ı bülbül-i şûrîde budur	İlahi		-	73a
Rehâvî	7	Aldı diline baķr-i felek şems ile mâhı	Gazel		-	80a
Rehâvî	8	Meşreb-i şâfi-nihâdî âb-ı kevşerden lezîz	Rubai		-	80a
Rehâvî	9	O tîr çünki tırâş ide hâmenûn serini	Kıt’a		-	80a
Rehâvî	10	Açıldı gülşen-i envâr şan bahâr oldu	Gazel		-	80a
Rehâvî	11	Ža’îf görme Süleymân isen de ger mûrı	Gazel		-	80b
Rehâvî	12	Belâ-yı ‘ışka beni şöhre-i cihân itdi	Gazel		-	80b
Rehâvî	13	Ey bād-ı şabâ toğrı çemenden mi gelürsin	Gazel		-	80b
Rehâvî	14	يك حديثم يادكارست از پدر			-	80b
Rehâvî	15	Zuhûr-ı Hâķķ’a bā’ işdür tecellî	İlahi		-	80b
Rehavi	16	Niçe bir derdün odına yanayum	İlahi		-	80b-81a
Rehâvî	17	Görinsün pür-nûr-ı cemâlün yâ Rasûlallâh	Gazel	Na’t	-	81a
Mâhur	18	Sevdâ-yı sivâdan geç gel hû diyelüm yâ hû	Musarra Gazel		-	81a
Mâhur	19	Yâ Rasûlallâh yâ ħayra’r-rusul	Gazel	Na’t	-	82a
Mâhur	20	Hâķķ’a ķurbet diler iseñ	İlahi		-	82a-82b
Mâhur	21	Cihân içre eger ins ü eger cân	Gazel		-	82b
Mâhur	22	Recâ budur ki sepîd ola rû-siyeh yarin	Kıt’a		-	82b
Nişabur	23	Niçe bir ‘ömr-i girân-mâye telef olmaķdadur	Gazel		-	82b
Neva	24	Niçe bir fırķatle yansun cân u dil	İlahi	Münacaat	21b	85a
Neva	25	Ya Rasûlallâh yüzün nûrına ħayrân olmuşuz	Gazel	Na’t	21b	85a-85b

Neva	26	Tıynet-i âdemde konmasa ezel sevdâ-yı ‘ışk	Gazel		21b	85a
Neva	27	Cân ile müştâk-ı dîdâr olmuşuz	İlahi	Münacaat	22a	85b
Neva	28	İnsân olurlar elbet ihsâna el uranlar	Gazel		22b	85b-86a
Neva	29	Ey gönül bülbülü seherde uyan	İlahi		27b	87b-88a
Neva	30	Ben İmâm-ı A‘zam’em halk iktidâ eyler baña	Gazel		28b	88a
Buselik	31	Yâ Rab bağ-ı vişâlüne	İlahi	Münacaat	28b	88a
Buselik	32	Uyan behey gâfil uyan	İlahi		29a	88b
Buselik	33	Ey gönül bezm-i maâbette dilerseñ câm-ı hû	Gazel		30a	88b-89a
İsfahan	34	Gönül ‘ışkuñ ile hayrân olupdur yâ Rasûlallâh	Gazel	Na’t	31b	89b
İsfahan	35	Qala mı böyle gönül dardına em bulmaya mı	Gazel		31b	89b
İsfahan	36	Âh kim düşdüm yine bir hayret-i kübrâya ben	Gazel		32b	90a
İsfahan	37	Maṭla‘-ı hürşid-i gaybem sayedür ‘âlem baña	Gazel		33a	90a
İsfahan	38	Dâğ-ı sinem âteş-i dilden ‘alevlenmiş yanar	Gazel		34b	90b
İsfahan	39	Qahr elinden kime şekvâ idelüm	İlahi	Münacaat	35a	91a
Acemkürdî	40	Bezm-i ‘ışk u şevke gel tâ içesin tolu kadeḥ	Gazel		35b	91a
Acemkürdî	41	Ân-ı ḥusnünden her ân ey yâr hayrânem katı	Gazel		36a	91a-91b
Acemkürdî	42	Söyinüp âteş-i dil şû‘le-i envârından	Gazel		36b	91b
Acemkürdî	43	Naḳş-ı tevḥîdi bulan mühr-i Süleymân istemez	Gazel		38b-39a	92a-92b
Segah	44	Gezer Ya‘kûb olan Yûsuf için ağlayı ağlayı	Gazel		39b	92b
Segah	45	‘Âşık olan dâ‘im ol yâri eyler ârzû	Gazel		39b	92b
Segah	46	Bülbül-i cânâ cihân bağı âşiyân olmaz	Gazel		42b	94a
Segah	47	Eşk-i çeşm ü hûn-ı dil dînâr u dirhemdür baña	Gazel		43a	94a
Bestenigar	48	Bâkanlar vech-i yâre çehre-yi ağıyâra bakmazlar	Gazel		43b	94b
Bestenigar	49	Her ne şafâ kim gelür rûy-ı vefâdan gelür	Musarra gazel		43b	94b
Bestenigar	50	Melekler görseler kâmil yüzün hayrân olur dirler	Gazel		44b	95a
Bestenigar	51	Ey Rasûl-i şâhibü’l-âyât u ehl-i mu‘cize	Gazel	Na’t	45a	95a
Bestenigar	52	Ey cebîn-i maṭla‘-ı nûr-ı mübîn	Gazel	Na’t	45b	95a-95b
Bestenigar	53	Çünkü Ḥaḳ zât u şifâtı ile oldu feyz-pâş	Gazel		46a	95b
Nikriz	54	On sekiz biñ ‘âlem içre dâr hû deyyâr hû	Gazel		46b	95b
Nikriz	55	Yezdiyâr u Ehrimen hû mazhar-ı Yezdân hû	Gazel		47a	95b

Nikriz	56	Dest-i luṭf ile açılsa der-i rūḥ	Gazel		48a	96a
Nikriz	57	Eger Buḳrat u Suḳrat u Felâṭun-ı ilâhîdür	Gazel		48b	96a-96b
Nikriz	58	Şorup şoyıldılar bizi	İlahi		49b	96b
Sünbüle	59	Ey pâdişâh-ı zü'l-kerem luṭf eyle bu bî-çâreye	Musaara Gazel	Münacaat	50b	97a
Sünbüle	60	Pertev-i şems-i tecellîdür murâdum her şabâḥ	Gazel		50b	97a
Arazbâr	61	İrmezse elüm vuşlata	İlahi		51b	97b
Arazbâr	62	Nice durur aḥvâlünüz	İlahi		51b	97b-98a
Mâye segâh	63	‘Âzim-i dergâḥ-ı Ḥaḳ ol menzil-i maḳşûda ir	Gazel		54b	99a
Mâye segâh	64	Maẓhar-ı feyz olmağa ḥavz-ı dili pâk eylegil	Gazel		55a	99a
Mâye segâh	65	نهی الله عن المُسْتَقْبَحاتِ			56b	100a
Mâye segâh	66	Muzga-i şugrâya sıgdı ḥâlet-i kübrâ-yı dil	Gazel		57a	100a
Zirefkend	67	Nedür ḥaḳîḳate râḥ	İlahi	Tevhid	58a	100b
Zirefkend	68	Cân u dilden diyelüm	İlahi	Tevhid	59a	101a
Zirefkend	69	İlâhî râḥ-ı vaşla ḳulları irşâd iden sensin	Gazel	Münacaat	59b	101a
Hisar	70	Ṭurmañ yanalum	İlahi		60b	101b
Hisar	71	Şaldum vücûdı	İlahi		60b	101b
Hisar	72	Olmaya ‘âlemde zıkr-i hû gibi	Gazel		61a	101b
Hisar	73	Seḫer siḫre müşâbihdür ḥaḳîḳat	Kıt’a		61a	101b
Hisar	74	İlâhî yüzüñi bu gözüme aç	Gazel	Münacaat	62b	102a-102b
Nihâvend	75	Ġarîbem bu cihân içre Ġarîbe âşinâ olmaz	Gazel		66a	103a
Beyâtî	76	Zıkr ile eyle ḥidmet-i mezkûr	Gazel		66b	103b
Beyâtî	77	Şu dil kim sırr-ı Ḥaḳḳ’a oldı ḳâbil	Gazel		67a	103b
Beyâtî	78	Zıkrî nedür ḫaḳ-ı cihânuñ ḳamu	Gazel		67a	103b
Beyâtî	79	Devr ide ide Ḥalveti girdâba düşdiler	Gazel		68b	104a
Beyâtî	80	Şular kim mâlik-i dînâr durur dînârı almazlar	Gazel		69b	104b
Beyâtî	81	Bâr-ı miḫnetle büküldi ḳaddimüz	İlahi	Münacaat	70a	104b-105a
Dügah	82	Her kime oldı naẓar-ı zıkr-i hû	İlahi		70b	105a
Dügah	83	Dem gelür dem kesilür rūḥ-ı revânuñ üzilür	Gazel		71a	105a
Dügah	84	Ey benüm ḫâlüm şoranlar	İlahi		72b	106a-106b
Dügah	85	Ey nesîm-i raḫmetünle açılır dillerde gül	Gazel		73a	106b

Sabâ	86	Seherlerde eser bād-ı tecellî	İlahi		74b	107a
Sabâ	87	Menem bülbül gibi gülzâra karşı	Gazel		74b	107a
Sabâ	88	Bir dilberün meftûnyam	İlahi		75a	107a
Sabâ	89	‘Abd ‘abd ü Hâk Hâk olduğu katı rûşen gelür	Gazel		77b	108a
Sabâ	90	‘Âkil iseñ eyleme ma‘ mûr bu vîrâneyi	Gazel		78a	108a-108b
Kûçek	91	Câm-ı ğamm-ı ‘ışk durur içdigüm	Gazel		78b	108b
Kûçek	92	Bu günler böyle kalmaz belki gün aḥşam olur dirler	Gazel		78b	108b
Kûçek	93	Çünki bālûñ var ya Hâkḥ’a n’içün iḳbâl yok	Gazel		79a	108b
Kûçek	94	Şûret-i ḥüsnûñ görüp bildüm şanurdum ben seni	Gazel		80b	109b
Kûçek	95	Hâk mazhar itdi sırrına insân-ı kāmili	Gazel		81a	109b
Hüseyinî	96	Gel cān ile gönülden	İlahi		81b	109b-110a
Hüseyinî	97	Elüm çekdüm bu ‘âlemden	İlahi		81b	110a
Hüseyinî	98	Vuṣlat-ı ilāhî erbâb-ı dile	İlahi		81b	110a
Hüseyinî	99	الحمد لمن ارسل لنا رسولا	Gazel		82a	110a
Hüseyinî	100	قد اشرق دنيانا من نور محيّا	Gazel		82a	110a-110b
Hüseyinî	101	Yâ Rab ‘âşiyem	İlahi		82b	110b
Hüseyinî	102	Rûmili’ne mâlik oldum anda sulṭân olmuşam	Gazel		82b	110b
Hüseyinî	103	Çokdur günâhum	İlahi		83a	110b-111a
Hüseyinî	104	Derd-i ‘ışk ile dil ü cān imtizâc itmek gerek	Gazel		84b	111b
Hüseyinî	105	Mey-i ‘ışk ile ey dil mest olanlar var ise gelsün	Gazel		85a	111b
Uşşâk	106	Hâkḥ’a vâsıl olan ‘âşîk mäsivâyı n’eylesün	Gazel		86b	112a-112b
Uşşâk	107	Ḳanğı dilde kim ola ‘ışk u maḥabbet mâyesi	Gazel		87a	112b
Uşşâk	108	Zevḳ olsa kaçan cān u gönül içre keşide	Gazel		88b	113a
Uşşâk	109	Çün kühl-i cilâ dide-i ‘uşşâka çekildi	Gazel		89a	113a
Muhayyer	110	Geçmeyince kayd-ı cāndan cāna cānân isteme	Gazel		90b	113b-114a
Muhayyer	111	Tâlib-i derd olmayan dermāna vâsıl olmadı	Gazel		90b	114a
Muhayyer	112	İlāhî ‘ışkuña cānum rehîn it	Gazel	Münacaat	91a	114a
Muhayyer	113	Âh kim ḳurb-ı vaṭandan dūram	Gazel		91a	114a
Muhayyer	114	Hâkḥ ile var olmak istersen seni yoğ it seni	Gazel		92b	114b-115a
Muhayyer	115	Olanlar ḳāl ehli ḥâl-i dervîşanı bilmezler	Gazel		93a	115a

Muhayyer Hüseyinî	116	Ruḥuñ pertev-fürüz-ı nûr-ı Ḥaḡ'dur yâ Rasûlallâh	Gazel	Na't	94b	115b
Muhayyer Hüseyinî	117	Bûlbûl gibi nâlân iden	İlahi		94b	115b-116a
Muhayyer Hüseyinî	118	Çü âdem şûret-i zîbâ-yı Ḥaḡdur	Gazel		95a	116a
Muhayyer Hüseyinî	119	Her kim ki sirişti ola kâbil ezeliḡde	Gazel		95b	116a
Muhayyer Hüseyinî	120	İbtîlâ-yı ıṣṡdan Mecnûn olmaḡdur murâd	Gazel		96a	116a
Muhayyer Hüseyinî	121	Gülmedüm bu gülşen-i dehr içre ben bir anda	Gazel		96b	116b
Muhayyer Hüseyinî	122	Geldi irişti mevsim-i nev-rûz	Gazel		97a	116b
Baba Tahir	123	Dest-i 'ıṣṡ ile vücûduñ cûbbesin çâk eylerüz	Gazel		98b	117a
Baba Tahir	124	Her nefesde bir tecellî-yi Ḥudâ ister gönül	Gazel		98b	117a-117b
Baba Tahir	125	Ya vaṡandur ya ki ġurbet ikiden ḡâlî degül	Gazel		99a	117b
Baba Tahir	126	Yâ ilâhî beni ol dem ki ider isen da'vet	İlahi	Münacaat	101b	118b-119a
Baba Tahir	127	Müstedâm ol ey gönül derdün beni yâd eyledi	Gazel		102a	119a
Çârgâh	128	Bir ḡayâl-i ḡâb idi dünyâ geṡup gitdi yine	Gazel		104b	119b
Çârgâh	129	Gönül ḡarâb oldu 'ıṣṡuñ elinden	Gazel		105a	119b-120a
Çârgâh	130	Bulaṡuḡdur dil-i mülḡid-âsâ	Kıt'a		105b	121a
Çârgâh	131	Böyle kâġıdla böyle olsa midâd	Rubai		105b	121a
Çârgâh	132	Baṡna ne Şâm u ne şarḡ u ne Burusa ne Ḥicâz	Gazel		106a	121a
Evc	133	Yâ Rasûlallâh cemâlün pertevi	İlahi	Na't	106b	121a
Evc	134	Çün toġup tutdı cihân yüzünü ḡüsnün ġüneşi	Gazel		106b	121a-121b
Evc	135	Yâ Rasûlallâh götür şîrin cemâlünden niḡâb	Gazel	Na't	106b	121b
Evc	136	Açılmaz herkese esrâr-ı tevḡid	İlahi	Tevhid	107a	121b
Evc	137	Yâ Rabbi yâ ze'l-kibriyâ	İlahi		107a	121b-122a
Evc	138	Ey gönüller derdinün dermânı hû	Gazel		107b	122a

Evc	139	Her lafz-ı şeker-pâre çıka çün dehenümden	Gazel		108a	122a
Evc	140	Seyldür mübtedî bulunmağdan	Kıt'a		110a	122b
Evc	141	Büy-ı hoş virmek için 'anber ü 'üd	Kıt'a		110a	122b
Evc-İrâk	142	Çeşm-i 'âşık girye-i hasretle 'ayn-ı cām olur	Gazel		110b	123a
Evc-İrâk	143	Yâ ilâhî şem'-i hüsnüdüür yağan pervaneyi	Gazel		111a	123a
Evc-İrâk	144	Hamdülillâh 'âlem-i dünyâya geldün ey gönül	Gazel		111b	123a
Evc-İrâk	145	'İşk eliyle şîşe-i 'âr olmayınca münkesir	Gazel		112a	123b
İrâk	146	Bir dürr-i yetimem kim görmedi beni 'ummân	Gazel		114b	124b
İrâk	147	Gerçi ki hâkem	İlahi		114b	124b
İrâk	148	Aşl u fer' uñ bilmek istersen eger ey mübtedî	Kıt'a		115a	124b
İrâk	149	Yanar nâr-ı Hudâ'dan şem'-i rûşen	İlahi		117a	126a
İrâk	150	Ġazâ itmek nedür nefis ile evşâfını kıрмаğdur	Rubai		117b	126a
İrâk	151	Anaîol hıttasından geç qadem baş Rûm'a 'ârif ol	Matla'		117b	126a
İrâk	152	Niçe bir nâr-ı gamuñda yanayın	İlahi	Na't	118a	126b
Muhâlif İrâk	153	Düşdi cāna 'âkıbet sevdâ-yı 'ışk	Gazel		118b	126b
Muhâlif İrâk	154	Çü aqđı havz-ı dile feyz-i aqdes-i ezeli	Gazel		119a	127a
Muhâlif İrâk	155	Mâsivâdan hür olan bî-şübhe 'abdullâh olur	Gazel		121a	127b-128a
Muhâlif İrâk	156	Âh kim yandum tutuşdum âteş-i hicrân ile	Gazel		121b	128a
Muhâlif İrâk	157	Gelün gelün turalum	İlahi		122a	128a
Hicaz	158	'İşk odına mı yanduñ	İlahi		122b	128a-128b
Hicaz	159	Esdi bād-ı hū	İlahi		122b	128b
Hicaz	160	Bu billerde ben	İlahi		122b	128b
Hicaz	161	Gel ey dil gūş-ı cānuñ aç ki sen bîdāra beñzersin	Gazel		123b	129a
Hicaz	162	Bir gün begüm devrân döner gökden yire 'İsî iner	Musarra gazel		124a	129a
Hicaz	163	Ne gelsün halk-ı 'âlemden ki hîç imdâda gelmezler	Gazel		125b	129b
Hicaz	164	Niçe bir nâr-ı elemde yanayın yâ Rab meded	Gazel	Münacaat	126a	129b-130a
Uzzal	165	Cümle eşyâ zikr idüp dir her nefes her ân hū	Gazel		127b	130b
Uzzal	166	Vaşf-ı Aḥmed'de didiler şadıku'l-va' di'l-emîn	Gazel	Na't	128a	130b
Şehnaz	167	Şad şadâ-yı âh ile geçdi zamānum âḥ âḥ	Gazel		130b	131b
Şehnaz	168	Yâ ilâhî olmuşuz ġarq-âb-ı deryâ-yı günâh	Gazel	Münacaat	130b	131b

Şehnaz	169	Cân gözlerin açmadın didârı ârzûlarsın	Gazel		130b	131b-132a
Şahnaz	170	شَرَفَ الْقَاضِي بِحَقِّ شَأْمَا	Kıt'a	Tarih	131a	72a
Şehnaz	171	Ey maḥabbet bağının bülbülleri	İlahi		132b	132b
Şehnaz	172	Geldi 'ışkuñ nev-bahârı irişüp	İlahi		133a	132b
Şehnaz	173	Gönülde tâb-ı 'ışkı görmesinler nârı görsünler	Gazel		133b	132b
Şehnaz	174	Şoyunsunlar sivâdan ehl-i dil deryâya talsunlar	Gazel		134a	133a
Hüseynî Aşîrân	175	Qızardukça gülün ruhsârı te'sîr-i cemâlinden	Gazel		134b	133a
Hüseynî Aşîrân	176	Âf-tâb-ı vaḥdetün bir zerresidür cânımız	Gazel		134b	133a
Hüseynî Aşîrân	177	Qurbet-i Ḥaḳ ehl-i Ḥaḳḳ'a hem-civâr olmaḳdadur	Gazel		135b	133b
Hüseynî Aşîrân	178	Şüfî şâfî olmadan câm-ı mey-i vuşlat diler	Gazel		136a	133b
Hüseynî Aşîrân	179	Gel ey 'ârif nâzar kıl vech-i yâra	Gazel		136b	133b-134a
Hüseynî Aşîrân	180	Vücûduñ âteş-i 'ışk-ı ilâhîde eritdün mi	Gazel		138a	134b
Acemaşîrân	181	Büy-ı 'ışkuñdan dile yâ Rabbi reyḥân it naşib	Gazel	Münacaat	139b	135a
Acemaşîrân	182	Çok şenâ vü çok selâm olsun saña	İlahi	Na't	140b	135b
Acemaşîrân	183	Vire gör varını Ḥaḳḳ'a	İlahi		142a	136a
Acem	184	Şol gönül kim 'âlem-i 'ışka bugün sultân olur	Gazel		142b	136a
Acem	185	Ne Dimeşku's-Şâm'ı gözler ne Burusa çeşm-i dil	Gazel		144b	136b-137a
Acem	186	Ḥaḳîḳat erleri dünyâ vü mâ-fî-hâyı n'eylerler	Gazel		145a	137a
Acem	187	Şular kim 'ışka düşdi 'ârı vü nâmûsı n'eylerler	Gazel		145b	137a
Acem	188	Ey kerem-rev merḥamet ıssı Ḥudâ	Gazel	Münacaat	146b	137b
Acem	189	Ey 'âşık-ı fûrkat-zede çeşmün ola rûşen	Rubai		147b	138a
Acem	190	İdüp 'azm-i sefer-i cânân esîr-i miḥnet oldum ben	Rubai		147b	138a
Acem	191	Dâdâr-ı cihân eylemesin 'âlemi sensiz	Müfred		147b	138a
Acem	192	'Âdeti kurbuñ olan ba'de nite şabr eyleye	Müfred		147b	138a
Acem	193	Zihî ben şimdi bildüm rûz-gârûñ neydüğün ey dil	Müfred		147b	-
Acem	194	Şehâ ḥayr itmek istersen yerine	Rubai		148a	138a
Acem	195	Qaldum ayakda diyü gam yeme dünyâdur bu	Müfred		148a	138a
Acem	196	Didiler bî-ḥaberler bağ-ı cennet kûyuña beñzer	Müfred		148a	138a
Acem	197	Seri pâ kılmayınca baḥr-i 'ışka talı bilmezsin	Matla'		148a	138a
Acem	198	Âteş-i gamda beni yâr imtiḥân itdi yine	Rubai		148a	138a

Acem	199	أنا المَطْلُوبُ فَأَطْلُبُنِي تجدني وَأَنْ تَطْلُبَ سَوَائِي لَمْ تَجِدْنِي		Münacaat	149a-149b-150a	138b-140a
Acem	200	‘H~ābdan açdum gözüm tırdum yirümden bir şeh̄er	Terc-i bend		150b-151a	140a-140b
Acem	201	Cihānda ādem olan bī-gām olmaz	Matla‘		151a	140b
Acem	202	Mürekkeb kim ola cārī vü berrāk	Matla’		151a	140b
Acem	203	Mülket-i ‘Oşmān içinde h̄anī bilmezsin nedür	Gazel		151b	140b-141a
Acem	204	Dilüm derd ü elem̄den bir ‘acebdür iftirāk itmez	Gazel		151b	141a
Acem	205	İrdi hejdeh sāl̄e çün ‘ömri Bahāüddīn’imüñ	Kıt’a	Tarih	152a	81a
Acem	206	Hāle-dār oldı meh-i rüy-ı Bahāüddīn’ün	Kıt’a	Tarih	152a	81a
Acem	207	ایا قاری زاده هنیئاً لكم	Gazel		152a	141a
Acem	208	Ehl-i diller kapısından hīç ırağ olma saķın	Matla’		154b	143a
Acem	209	Ağlaram kim itmedüm ıslāh-ı hāl	İlahi		155a	143a
Acem	210	Cān u dilden diyelüm her bir nefes Allāh hū	Gazel		157b	144a
Acem	211	Vuşlata irmez elüm fūrkatde qaldum ben garīb	Gazel		158a	144a
Acem	212	Ey gönül ‘izzetle zillet ikisi birdür baña	Gazel		163a	146a-146b
Acem	213	Ey gönül ağyārı terk it yārı gör	Gazel		164a	146b
Acem	214	Ey gönül gel çeşm-i cānuñ yum bu ağ u qaradan	Gazel		165b	148a
Acem	215	Diyār-ı yārı bilmezdüm bilenlerden haber şordum	Gazel		167b	148b
Acem	216	Bārekallāh şüretün levhinde çok esrār var	Gazel		168a	148b
Acem	217	Yā ilāhī ‘ışķuñ itdüm vaşluña sermāye ben	Gazel		169b	149a-149b
Acem	218	‘İşķ ile āyīne-i dil gün gibi rüşen olur	Gazel		170b	149b
Acem	219	‘Āşıķuñ hāl-i tecellide ruķı gül-reng olur	Gazel		171a	149b-150a
Acem	220	Feyz kim h̄aşıl ola cān u dile ilhāmdan	Gazel		172b	150a-150b
Acem	221	H̄abbe-i dīl tarķı idüp h̄āk-i fenāya h̄aşıl ol	Gazel		173a	150b
Acem	222	Her kim ki gere gögsini çün yay olisardur	Gazel		175b	151a-151b
Acem	223	Āsüdeleri ‘ışķa niçe da‘vet idersin	Gazel		176a	151b
Acem	224	Bülbülem zāgān-ı ‘ālem hem-zebān olmaz baña	Gazel		178b	152b
Acem	225	Berf bārān olup cibāl üzre	Gazel		178b	152b
Acem	226	Furşat elde dime kim māni‘ çok	Gazel		179a	152b
Acem	227	Tā ezelden egerçi h̄alk-ı cihān	Kıt’a		179a	-

Acem	228	Bāde-i ‘ışk-ı Hudā’dan neşve-yāb olmak ne güç	Gazel		180b	153a
Acem	229	Çün dem-i āhırde gelürsen bana	Gazel		181a	153a
Acem	230	Bülbül isen giryeyi kâr it saña	Gazel		181a	153b
Acem	231	Yâ ilāhî cām-ı ‘ışkuñla dilüm mestāne kıl	Gazel	Münacaat	181b	153b
Acem	232	Ey nazār-gāh-ı Hudā-yı zü’l-cemāl	Gazel	Münacaat	182a	153b
Acem	233	Cāndur çün sefine dil şandal	Gazel		182b	153b
Acem	234	Hāmeden taşdı feyz ile deryā	Gazel		183a	153b
Acem	235	Tıfl-ı dil kıddüñ görüp ‘ışka elifden başladı	Müfred		183b	154a
Acem	236	Ne sendendür ne bendendür cüdāluk	Matla’		184b	154b
Acem	237	Bir dūrzi şuhıñın biraz esbābın elledüm	Matla’		184b	154b
Acem	238	Üç otuzla bir otuz bir ad olur	Matla’		184b	-

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Tubanur KAYA
Tez Adı	İsmail Hakkî Bursevî'nin Fevâid Mecmûası Üzerine Bir İnceleme (Transkripsiyonlu Metin)
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 20.08.2019

